

MUSTA RUDOLF

Sotilasmestari Martti Keskisen muistelmät

Kirjoittaja: Veijo Jäppinen

Verkkojulkaisu: Espoo 2007

Paperijulkaisu: Tehokopiointi Ky, Tampere 1998

Muistelmien kerronta: Martti Keskinen

Valokuvat: Martti Keskinen kokoelmasta

Kirjoitus, kannen kuva ja ulkoasu: Veijo Jäppinen

Omakustanne

Vapaasti kopioitavissa

SISÄLTÖ

Alkusanat	5
<i>Kuka oli Martti Keskinen?</i>	5
<i>Kuka oli Musta Rudolf?</i>	6
<i>Miksi Marttia sanottiin Mustaksi Rudolfiksi?</i>	9
Kangasala ja Tampere 1914 - 1939	10
<i>Juuret</i>	10
<i>Pikkukölvinä Rantaperkiöllä</i>	18
<i>Joulu Kopolan torpassa</i>	19
<i>Koti asettuu Nekalaan</i>	21
<i>Rautaharkon vanha Heikki</i>	25
<i>Avainpaukkuja ja tussareita</i>	26
<i>Kieltolaki ja tenu-ukot</i>	27
<i>Killiäinen</i>	30
<i>Mortteli</i>	31
<i>30-luvun persoonia</i>	35
<i>Torielämää</i>	38
<i>Radiokuume</i>	40
<i>Huonoa aikaa ja levottomuutta</i>	43
<i>Estraadilla</i>	45
<i>Väessä</i>	50
<i>Bisnestä ja propagandaa radioilla</i>	52
<i>Kieliä</i>	53
<i>Seurustelua</i>	54
Siellä jossain 1939 - 1944	56
<i>Ylimääräiset kertausharjoitukset</i>	56
<i>Jatkosota</i>	60

Lyly 1944 - 1953	72
<i>Koti perheellemme</i>	72
<i>Kaikenmoista touhua</i>	73
Meri ja Helsinki 1953 - 1974	82
<i>Saaristoon</i>	82
<i>Harrastuksia ja kavereita Helsingissä</i>	100
<i>Valoa kansalle - Airamilta</i>	106
Skogshyddan 1974 - 1985	112
<i>Raaseporiin</i>	112
<i>Ruotsinkielisiä naapureita</i>	114
<i>Luontoa ja omavaraistaloutta</i>	119
<i>70-vuotisjuhlalat</i>	127
<i>Takaisin juurillemme</i>	128
Tampere 1986 -	130
<i>Rauhan viime hetket</i>	130
<i>Vaarinpäiviä</i>	132
<i>80-vuotisjuhlalat</i>	137
<i>Kauniit hymyt</i>	138
<i>Valkoista orjakauppaa</i>	139
<i>Hieman huolestunut</i>	141
<i>Kylän toiseksi hauskin henkilö</i>	143
<i>Sekakaloja</i>	143
Valokuvia	147

Alkusanat

Nämä alkusanat on kirjoitettu v. 2007 verkkojulkaisua varten.

Kuka oli Martti Keskinen?

Tämän kirjan päähenkilö on sotilasmestari Martti Keskinen (1914 – 2004). Aika tavallinen ihminen hän oli, kuuluisuus vain paikallisesti, keskimääräistä värikkäämpi persoona sentään, harrastajanäyttelijä nuoresta saakka, viihdyttäjä jokapäiväisessä elämässäänkin. Hän oli Tampereen seudulta työläisperheestä lähtöisin. Näistä tarinoista muodostuikin enemmän työläisen kuin sotasankarin muistelmat. Muistelujen aikaan sodista oli jo kulunut puolisen vuosisataa, ja siinä ajassa ne olivat menettäneet ajankohtaisuuden, vaikkeivät merkitystään.

Muistelmien kirjoittaminen lähti siitä, että Martille puhuminen oli luonnollista toimintaa ja kirjoittaja halusi kuunnella, kirjoittaa ja tallentaa.

Kun julkaisimme näiden muistelmien paperiversion v. 1998, painos oli pieni ja osoitettu vain lähimmille ihmisille: sukulaisille ja tamperelaisille kavereille. Silloin ei tarvinnut selittää, kuka Martti on. Ensimmäisen nettiversion julkaiseminen v. 2007 herätti heti toispaikkakuntalaiselta lukijalta kysymyksen: Mikä mies?

Ensimmäinen Martti Keskinen, jonka hakukone v. 2007 löysi Internetistä, on hevosten kasvattaja ja raviurheilun ammattilainen Martti Toivo Tapio Keskinen Ylöjärveltä. Kaikki kunnia hänelle ja muille kaimoille, muttemme sekoita heitä tähän enempää.

Meidän Marttimme tie kulki Kangasalta Tampereelle, Viipuriin, sotiin, isäksi, Suomen puolustuksen ammattilaiseksi, merelle, Helsinkiin, suomenruotsalaisten pariin, ja takaisin Tampereelle, vaarinpäiville. Tarinankertojan geenejä Martilla oli niin suutarimestari-vaariltaan kuin kaukaa tulleet isoisältäänkin.

Kuka oli Musta Rudolf?

Mies tumma kuin tropiikin yö.

Musta Rudolf on klassikko iskelmä, sitä laatua että jos sen aamulla kuulee niin jää pyörimään päähän koko päiväksi. Löytyy kymmeniltä levyiltä. Levylle Rudolfin on laulanut ensimmäisen kerran Georg Malmsten, ja sen jälkeen Kauko Käyhkö, Lasse Kuusela, Eugen Malmsten, Aikamiehet jne. Levyjen nimet Rion tähti, Kulkureita ja merimiehiä, Reipasta rallia jne. Sanat löytyivät tähän helposti Internetistä.

Biisin alkuperäinen nimi: Svarte Rudolf
Säveltäjä: Robert Norrby
Alkuperäiset sanat Erik Axel Karlfeldt

Kääntäjä: Martti Jäppilä

Sanat:

(säv. trad., san. trad.)

C

Näin laulaen meriä kulkee

G7

Mies tumma kuin tropiikin yö.

Hän tyttöjä syliinsä sulkee,

C C7

se hetki kun hänelle lyö.

F

Fm

::: On mielessä etelän kukka

C

ja kirsikan punainen suu.

Dm

G7

C

Jäi kauaksi tuo tummatukka,

G7

C

(C7)

mi kuiskasi: "I love you". :::

C

Tää laivamme meriä kiittää

G7

kai vuosia monia viell'.

Sun luokses' mun aatoksein liittää,
C C7
mua ootathan tyttöni siel'!

F Fm
:: Oi missä on etelän kukka
C
ja kirsikan punainen suu?
Dm G7 C
Oi missä on tuo tummatukka,
G7 C (C7)
mi kuiskasi: "I love you"? ::

C
Syysmyrsky kun merellä pauhaa,
G7
on kuvasi ain' mielessään.

Sun silmäs' ei mulle suo rauhaa,
C C7
siks' kuiskaan mä yhäti näin:

F Fm
:: Mä saavun, oi etelän kukka
C
vaikk' matka ois viimeinen tää.
Dm G7 C
Sun luoksesi, oi tummatukka,,
G7 C (C7)
mä ainiaaks' kohta kai jään! ::

Miksi Marttia sanottiin Mustaksi Rudolfiksi?

Sen ja monta muuta asiaa Martti kertoo näissä tarinoissaan. Yhteistä ovat olleet musta tukka nuorena, ihon väri Martilla ajoittain, meri joskus, laulu, rakkaus...

”...ainiaaks' kohta kai jään”, arveli Musta Rudolf, mutta tuskin jäi hänkään. Martti eli yli yhdeksänkymppiseksi, poistui joukostamme 18.12.2004 Tampereella.

Laulut elävät, tarinat kertovat kun ne on kerran kerrottu ja pidämme ne sitten hyvin tallessa. Martti kertoi nämä vuosina 1993 – 1997.

Kangasala ja Tampere 1914 - 1939

Juuret

En minä kotona syntynyt enkä saunassa vaan olen syntynyt Tampereen synnytyslaitoksella, Mariankatu 20. Äitini kirjoitti perheraamatun muistiinpanosivulle, että synnyin 5. päivänä huhtikuuta 1914 aamulla viittä vaille puoli kahdeksan, ja syntymäpaino oli 4,5 kiloa. Aika järkälehen sitä tuli oltua, kyllä siinä äite on ollut ihan täysin kuormitettuna tämän pojan kanssa. Koti oli siihen aikaan Kangasalan Suoramalla. Sieltä äiti kuskattiin Tampereelle synnyttämään, ja niin äiti kävi neljä vuotta nuoremman sisarenikin, Siiri Matildan, synnyttämässä Tampereella vuonna 1918. Vanhemmat kaksi veljeäni ovat syntyneet siellä paikallisissa olosuhteissa, paikalliskätilön hoidon alla Suoramalla.

Oletan, että sukunimeni on peräisin Keskisen torpasta Kangasalta. Torppien nimen mukaan sukunimet useimmiten olivat. Siellä oli Keskisen torppa, Kopolan torppa ja mitä niitä olikaan siinä Ahulinjärven ympärillä. Sukunimi ja etunimi eivät vielä silloin riittäneet ihmisen yksilöimiseen. Vielä kun menin syyniin v. 1934, käytettiin isän etunimeä lisänimenä. Kantakortissani lukee ”Martti Heikin poika Keskinen”. Mutta ei sitä lisänimeä enää käytetty väessä sen enempää.

Isäni isän nimi oli Johan Keskinen, mutta Jussiksi häntä sanottiin. Isoisästäni en muuta jaksa muista muuta kuin että hän oli kiltin näköinen mies, jolla oli vaalea parta ympäri suun. Se muisto on nähtävästi Ilkosta, kun olin 3-vuotias. Mutta kun ottaa huomioon, että hän kuoli 1917, ja minä olen -14 syntynyt, niin minulla ei ole suuri mahdollisuus muistaa. Isäni laittoi isoisälle ristin Kangasalan vanhalle hautausmaalle. Se on valurautaa, betoniseen jalkaan istutettu. Muutama vuosi sitten kävin sitä korjaamassa, puhdistin sen ja lakkasin uudestaan.

Isoäitini eli isäni äiti, mummo, oli nimeltään Vilhelmiina. Hän oli Toosin tytär. Hän eli paljon vanhemmaksi kuin miehensä. Hän kävi meillä usein, ja olen ollut juttusissa hänen kanssaan, ja hän oli ihan kunnioitettava isoäiti. Isoäiti oli hyvin ystävällinen, tasainen, fiksu ihminen. Mutta miten hän sitten sukunsa parissa tuli toimeen,

sitä minä en oikein tiedä. Ne olivat vähän vihaisia vissiin isoäitini aviosuhteesta. Isoäidin suvun kanssa meillä ei ollut mitään kontaktia. Siihen vaikuttivat vuoden 1918 tapahtumat ja sitä aikaisemmatkin, koska isäni oli voimakas työväenyhdistysmies. Ei ne pitäneet siitä. Toosin porukka oli kovin valkoista silloin vuonna -18. Toosi oli iso talo. Vatialan hautausmaakin on Väinö Toosin seurakunnalle lahjoittama. Toosintie on sielläpäin vieläkin muistona. Muuten meillä ei ole ollut kontaktia Toosin suvun kanssa kuin mummon käynnit meillä kyläilemässä.

Sisareni on sanonut, ettei isoisä mikään laukkuryssä ollut. Mutta on se melkoinen velikulta ollut, kun ison talon tyttären valtasi. Se on ollut kovaa lempeä.

Isän puolelta ei ole tehty sukututkimusta. Äidin puolelta tunnetaan suku ihan kivasti jo 1700-luvulta saakka. Serkkuplikka, Kalle-enon tytär, on tehnyt aika tarkkaa työtä sukututkimuksen kanssa. Ne ovat ruotsinkielisiä nimiä, dottereita ja soneja. (Martti näytti valokuvaa, joka oli otettu sukkokokouksesta Hirvenojan pihalla, kesäisissä tunnelmissa, sahtilasit edessä.)

Olin varusmiespalveluksessa, 21-vuotias, ihan täysi-ikäinen, silloin kun olivat tämän isoäidin hautajaiset. Se oli muistaakseni syksyllä myöhään vuonna -35. Olin silloin aikalaila kuumeessa. Minulle annettiin lomaa kyllä, mutta en voinut tulla niihin hautajaisiin. Isäni sanoi vielä, että olet sinä kanssa kun hautajaisista myöhästyt, mutta sitten kun kerroin mikä tämä tilanne oli, niin ei hän enempää moittinut.

Ahkeria nämä olivat, kun 14 tenavaa höyläsi isoisä Toosin tyttären kanssa. Isäni oli kai heistä vanhin. Ei me muut yritettykään niin korkeita lukuja. Isäni vähensi heti kymmenellä, ja me pojat, kolme veljestä, vähensimme vielä 75 %.

Äidin äidistä ja äidin isästä minulla on aika paljonkin muistikuvaa. Heidän kotinsa Ojala oli Kangasalan Ohtolan kylässä, ja sen naapurissa oli Hirvenoja, jossa asui äitini täti. Hirvenojan torppa oli Liuksialan vanhimpia torppia, 1700-luvulla Liuksialan tilasta lohkaistu, eli sieltä minulla on tiedossa Tampereen ikäistä sukua. Hirvenoja ei ollut ihan pikkutorppa, sillä oli takaniittyjäkin.

Torppa sai nimensä siitä, kun hirvi oli kuollut ojaan. Liuksialasta oli ehdotettu, että ottakaa se nimeksi.

Äitini isä, vaari, oli nimeltään Johan Lindroos, puhuttelunimeltään Juha. Hän syntyi 4.3.1855 ja kuoli 28.7.1929. Hän oli pitäjän suutari Kangasalla. Hän kulki taloissa töissä ihan niin kuin raatarimestaritkin. Hän kävi ensin talossa katsomassa, ja kun kenkiä tilattiin, hän selvitti mitä aineksia niihin tarvittiin. Hän laski nahkamäärän ja sellaiset ja käski sitten hankkia tarvikkeet joko kaupasta tai muualta. He elivät omavaraistaloudessa jopa nahkankin kanssa osittain. Siltä osalta kuin tarvittiin niin ostettiin kaupasta tai muualtakin nahkaa. Sovittuun aikaan, kun kaikki tarpeellinen oli hankittu, tämä suutarimestari siirtyi sinne taloon apukisällinsä kanssa, ja kengät tehtiin paikan päällä. Kyllä siinä tuli yhtä hyvin narrille kenkää jos tuli herrallekin.

Kun kävin koulua, vietin kesälomia Ojalassa. Siellä mummulassa käydessäni näin esimerkiksi ne upeat saappaat, jotka menivät Liuksialaan tai mihin ne olivat menossa. Saapasvarret oli muotoiltu pohkeitten mukaan, muttei niissä ollut vielä terää. Ne oli hyvin kauniisti tehty. Ne oli pikisaumaan tehty, ja se sauma oli jo manklattu ulos. Ihailin minä niitä. Ja sanoinkin vaarille, että kyllä tämä on ihan niin kuin tehtaasta tullutta mutta on vieläkin komeempaa. Vaarini piti kovasti noista sanoistani. Kyllä ihminen voi tehdä käsin kaunista työtä. Se kuului siihen aikaan. Silloin oli mestarit. Niinhän ne olivat raatarimestaritkin silloin, eikä vielä paljon ompelukonetta ollut, ei suutarillakaan.

Vaari harrasti puuveistoksiakin, ja hänellä oli pieniä konsteja. Hän laittoi nuoria puita solmuun ja antoi niitten kasvaa, ja teki niistä sitten vuosien kuluttua lypsypalleja ja muuta. Minulla on vieläkin hallussani lypsypalli vuodelta 1909, mutta ei tämä ole koskaan navetassa käynyt. Tämä oli ihan siellä pirtissä, ja minä pidin siitä kovasti, ja siitä ovat pitäneen minun aikanani kaikki pikkulapset. Se on jollain lailla kiva, kun siinä on reikä keskellä ja se on maalaamatonta puuta. Ei sitä moni ymmärräkään, että sen istuinosa on solmuun pannusta puusta tehty. Kun joskus 5-vuotiaana sillä pallilla istuin ja vaarilleni lauloin, niin sillä minä sen pallin tienasin. Se oli ensimmäisiä taiteellisia suorituksiani.

Vaari oli hyvin pidetty mies. Hänellä oli paljon juttuja. Hänellä oli erinomainen muisti. Hän tiesi maailman asioista aika paljon. Ja se on luonnollistakin, kun hän joutui kiertämään taloissa, eikä ihan yksinkertaisissa paikoissa vaan ne olivat muutenkin jo vähän parempia paikkoja, missä suutarin töitä tehtiin. Ne olivat isoja taloja. Hänhän kuuli ja näki ja oli vilkas mies. Ja miellyttävä kertojakin. Vahinko vain, ettei siihen aikaan ollut vielä nauhuria, millä tallettaa äänen nauhalle. Meni vielä kauan, ennenkuin ne tulivat. Senkin tapahtuman hän minulle selitti, kun Vesijärven ja Roineen välille tehtiin kanavaa. Tehtiin pato, ja se petti kesken töitten teon, niin että menivät rakennusaineetkin, reunakivet ja muut Roineeseen, eikä siihen tullut kanavaa. Sarsanjoki rupesi puolelta jokea virtaamaan nurinpäin. Vesijärven rannalla olleet maatilat jäivät kauas rannasta, kun vesi laski. Vaarini minulle kertoi, että kansa heti runoili siitä: ”Se ilkeä Iharinkoski saattoi Sarsan vaivaiseksi”.

Mummu, äitini äiti, Susanna Lindroos, oli syntynyt 16.9.1858. Kun vaari oli paljon liikkunut, niin mummu oli taas joutunut olemaan paljon yksin kotona. Ja kyllä sen eron huomasi. Vaari ajatteli asioita monelta suhteelta yhteiskunnallisestikin, kun mummulla oli vain ne omat pyörylänsä kiinteistön yhteydessä. Kun mummu oli täällä kaupungissakin käymässä, hän luuli että täällä kaikki tuntevat toisensa niin kuin maalla. Hän ihan sanoi, että ”tää on se Tiltan poika” ja niin pois päin. Kun olin nuori, minä aina pikkuisen salaa naureskelin sitä mammaa. Kyllä hän ihan totinen maalaisemäntä oli.

Vaari oli karski äijä, ja turvalliselta tuntui mennä hänen luokseen. Hän kirosi helposti, jos suuttui. Kerran vaari meni perunakuopalle, ja käärme tuli vastaan. ”Jumankaut perkele” kuului, ja jalka kävi, kun hän potkaisi käärmeen pois. ”Hai jestas, hai jestas, en ole paremmin...” - näin hänellä oli tapana aloittaa tarinansa. Vaari teki suutarintöitä kotonakin, ei vain kylällä. Suutarinrummulla istuessaan hän päästeli välillä sellaisia töräyksiä, että mummu säikähti ja pisti neulalla sormeensa.

Kun vietimme siellä kesälomaa, teimme kaverin kanssa kokeita. Varikset olivat aika kesyjä. Laitoimme lihapalan paperiruuttiin ja

siirappia ruutin reunaan. Varis iski nokkansa kiinni lihapalaan ja lähti lentoon, veti immelmania ja vaakakierrettä, kun ruutti oli juuttunut sen päähän. Ihme, ettei se lentänyt seiniä päin.

Töitäkin me teimme, kun kesälomaa vietimme vaarin luona. Siellä kanssa opetettiin tekemään töitä. Lehtikerpuja keräsimme lampaille. Kannoimme vettä. Ei silloin tullut vesi putkia pitkin.

Vanhempani, Heikki ja Kustaava Matilda, olivat Kangasalta. He olivat samaan aikaan Liuksialan kartanon palveluksessa. Siellä he olivat toisensa tavanneetkin. Eivät he olleet paljon koulua käyneet. Ei heidän aikanaan ollut muuta kuin kiertokoulu. Osasivat kuitenkin lukea ja laskea. Äitini oli saanut hyvän sivistyksen kartanossa.

Isällä oli niin hyvä kirjoitustaito, että hän oli sihteerinä julkisessa kokouksessa, kun Liuksialaan alettiin anoa kansakoulua. Liuksialan herra Meurman pisti kokouksen pystyyn ja johti sitä, hän pyysi isääni sihteeriksi. Siihen saakka oli käyty kiertokoulua. Sitä isä minulle sanoi, että se oli hänelle jännittävä hetki, totta kai kun oli niin suuri pamppu johtamassa kokousta.

Ilkossa isäni oli huvilapuutarhurina paikassa, jossa nyt on seurakunnan kurssikeskus. Pitkäjärven rannalla, sen joka on Kaukajärven jatketta. Se oli iso paikka, ulottui Pitkäjärven toiselle puolellekin. Sen omisti silloin tunnettu tamperelainen, Atte Wikholm, Wikholmin Konepajan omistaja. Konepaja oli Hallituskadun ja Kuninkaankadun kulmassa vielä vuonna -35. Se laittoi kuparikattoja ja muita. Atte oli kova kirooja. Hän laittoi Viinikkaankin kattoja, ja siellä seurakunta omisti yhden näistä asuintaloista. Atte käveli ja kiroili siellä katolla. Pappi kuunteli ikkunasta ja kysyi, kuka siellä niin mahdottomasti kiroaa. Ei se siitä paljon muuttunut: ”Perkelekö sen papinkin siihen toi?”

Myöhemmin isäni myi Tampereen kaupungin soraa Ratinassa, Vilusen montulla ja yleisen sairaalan alapuolella olevalla montulla. Ihmiset ostivat sorakupongit kaupungilta, isäni antoi kuponkeja vastaan soraa ja tilitti kupongit kaupungille rahatoimikamariin.

Vanhempani tulivat hyvin toimeen keskenään, ja se varmasti on heijastunut lastenkin perhesuhteisiin myöhemmin. Isäni tuli toimeen myös Meurmanin kanssa aika pitkään, mutta

työväenyhdistystoimintaa Meurman ei sietänyt, silloin hän alkoi nähdä punaista. Eivät he pahasti riitautuneet, mutta isäni katsoi että nyt on parempi lähteä. Jälkeenpäin isäni sanoi, että oli toisaalta hyväkin kun pääsi sieltä pois. Perheemme taustaan kuului hyvinkin voimakkaasti työväenaate.

Kun vanhempani avioituivat, he lähtivät kaupunkia kohti, ensin Vatialaan.

Kotini oli tyypillinen työläiskoti. Isällä ja äidillä oli erinomaiset suhteet. Vanhemmat pitivät toisistaan ja tietysti perheestäkin. Meitähän oli kaikkiaan neljä lasta. Vanhin veli oli minua reilun 10 vuotta vanhempi, syntynyt jo 1904 tammikuun 29. päivänä ja toinen 1907, sitten minä 1914 huhtikuun 5. päivänä ja sisareni 1918 kesäkuun 3. päivänä. Siinähan tämä meidän porukka oli. Mitä pitemmälle elämää olen elänyt, sitä enemmän olen oppinut kotia arvostamaan. Kyllä tuollainen työläisperhe oli aika sopusuhtainen perhe. Jos äiti katsoi, että tuon lantun täytyy saada selkään, niin sitä tuli kanssa isän kädestä, ei sitä äiti antanut. Enkä minä nyt sitä pahana pidä, ei se hakkaaminen mahdotonta ollut. Ei pientä lasta kuritettu, mutta kuritus kuului siihen aikaan isomman lapsen kasvatukseen.

Isän ja äidin avioliitosta jäi sellainen perusteellinen mallikuva, joka on iskostunut - voi sanoa jopa geeneihin. Ei se ole vanhemmillani aina ollut helppoa. Mies tallasi polun ja vaimo tuli perässä. Ei silloin ollut paljon aurattuja teitäkään.

Asuimme Kangasalan Vatialassa, Ilkossa. Siellä olin vielä 4 - 5 ikävuoden välillä, ja muistan sieltä jonkun verran. Ilkko oli kamalan käärmeinen paikka, mutta en muista että ne käärmeet olisivat ketään purreet. Nyt siellä on niin paljon liikennettäkin, ettei käärme enää viihdy.

Ne olivat puutteella elämistä nämä sisällissodan ajat. Isä kuului Työväenyhdistykseen. Isän pelasti se juttu, ettei Vatialan Työväenyhdistys vienyt häntä kapinaan. Hän oli aseellista toimintaa vastaan. Hän oli jo sen verran vanha, etteivät halunneetkaan heti. Yksi kaveri siellä sanoi isälleni, että mene pois Heikki hiljalleen. Isä joutui sitten loppujen lopuksi Messukylän rintamalle kuormastoon valkoisten puolelle, muuten olisi

menettänyt ainoansa. Kangasalan lääkäri sanoi, että pankaa hänet ambulanssiin. Sitten kun valkoiset tulivat hakemaan häntä kotoa, voitiin sanoa että hakekaa häntä sieltä rintamalta. Pari kertaa kävivät hakemassa. Siinä oli toosilaisia mukana hakijoissa. Tiedän sen, kun vanhin veljeni on kertonut. Veli oli sanonut, ettei hän ole kotona. Ne olivat niitä partioita, jotka tekivät omaan laskuunsa aika paljon.

Työn saannissa oli monilla vaikeuksia sitten kun sisällissota päättyi. Töitä oli silloin paljon, mutta ei ollut kuka olisi maksanut. Isältä eivät teloutuneet suhteet työnantajiin. Isä pääsi TVH:lle, teki sinne yhdeksän vuotta. Sitten hän pääsi kaupungille ja tekikin siellä loppujen lopuksi pitkän työpäivän. Viime sodatkin palauttivat hänet vielä töihin eläkeikäisenä.

Minulla oli kaksi enoa ja kaksi tätiä äidin puolelta. Oli Hanne-eno ja Kalle-eno. Äiti oli perheensä tyttäristä vanhin. Sitten oli Ida-täti, jota sanottiin Niemen tädiksi, kun hän avioitui Niemen kanssa. Ja oli Mari-täti, Maria.

Niemen täti asui Kangasalan kirkolla. Heillä oli kauppa ja teurastamo.

Kummitätinä minulla oli Mari-täti. Toista kummia en muista. Mari-täti asui Lempäälän Kuljussa. Mari-täti lähetti minulle usein kortteja. Ei silloin niitä kortteja lähetetty postissa, kun minä pieni olin, vaan ne tuotiin postilaatikkoon. Ne kortit säästettiin, ja ne olivat jo aika vanhoja kun niitä oli vielä Nekalassa. Jos olisin ymmärtänyt niitä säästää, niillä olisi jo nyt arvoa. Luulen, että niitä siinä sotien aikaan häipyi. Vaikka sisareni palautti minulle aika paljon postia, kun olin aika pidetty tyttöystävien parissa.

Mari-tädin perheestä en paljoakaan tiedä. Kävimme kerran siskon kanssa siellä. Se oli varsinaista maaseutua. Me olimme jo kaupunkilaisia kun Tampereelta tulimme. Ja ihan naurattaa, kun ajattelee millainen maalaiskylä tämäkin oli siihen aikaan. Se oli metkaa aikaa Tampereella. Ei täällä taloissa ollut paljon saunoja. Silloin oli yleiset saunat. Ei meillekään tehty 20-luvulla omaa saunaa, me käytimme yleistä saunaa. Yleiset saunat olivat silloin ihan siistejä ja fiksuja. Niissä oli kiva henki, ihan oma ilmapiirinsä.

Hanne-eno kävi meillä usein, ja hän osasi sitten ärsyttää minua pienenä. Hän huomasi, miten tykkään leikkikoirastani. Minulla oli sellainen sahanpuruilla täytetty koira. Ja kun meillä tehtiin silloin kotona tallukoita, meillä oli pitkäteräinen tallukkanaskali. Hanne pisteli sillä koira. Ja minä olin vihainen, herranen aika. Eikös Hanne aina kun tuli kysynyt, missäs se koira nyt on. Hän ärsytti minua sillä konstilla, ja minä olin taas hyvin hiljainen kaveri.

Kalle-enon tytär Signe on tehnyt sukututkimuksen äidin puolelta.

Isän puolelta suvusta muistan Vihtori-sedän ja Kalle-sedän Kangasalta. Vihtori-setä piti tilaa, entistä Kopolan torppaa. Kalle-setä oli Liuksialan palveluksessa kai koko elämänsä, eläkkeelle asti. Ja semmoisen näin, aika komean äijän, joka tuli pohjoisesta, tilanhoitaja, kävi meillä kylässä siinä 1925 tai -26. Hän oli Eetu-setä. Viimeinen isän sisarusparvesta, Kaarina, oli Kangasalan vanhainkodissa ja haudattiin 1996. Hulda-täti oli Yhdysvalloissa. Hilda-täti oli sairaanhoitaja Pitkässäniemessä, ja vielä aviossa toisen sairaanhoitajan kanssa. Ida-täti teki pitkän päivätyönsä Liljeroosilla.

Tämä Ida-täti kertoi vuoden 1918 asioista. Sillä mammalla oli hyvät tarinat ja rauhallinen kertomatapa. Hän oli punaisten sanitääri eli sairaanhoitaja. Hän kertoi siitä, kun rintama oli Messukylän ja Tampereen välillä. Siellä hän näki valkoisen, joka istui ratakiskoilla Järvensivulla ja sanoi olevansa haavoittunut. Ida sanoi olevansa valmis auttamaan, kysyi mihin hän oli haavoittunut. Sanoi, että alapäähän, muniin. Mutta kun hän istui siinä kiskoilla, yhtäkkiä napsahti ja ukko kuukahti, sai päähänsä osuman, eikä Ida päässyt häntä enää auttamaan. Ja kun täällä päättyi sota, Ida otti vain käsivarsinauhan pois ja meni Tuomiokirkossakin käymään, eikä yhtään kukaan kysynyt mitään.

Kaikille ei käynyt yhtä hyvin. Nämä ovat sodan kolkkoa tarinaa. Ei mikään ole niin julmaa kuin sisällissota. Se on ollut Suomessa, Jugoslaviassa ja joka paikassa. Kansainväliset sodat ovat eri asia. Sillä hetkellä kun sota loppui, ponnaisi suomalainen kuopastaan, ja niin ponnaisi naapurikin ja oli valmis tarjoamaan mahorkkaa.

Molemmiin puolin oltiin iloisia siitä, että se loppui. Mutta sisällissota ei loppunut Tampereelle.

Pikkukölvinä Rantaperkiöllä

Vatjalasta muutimme Tampereen Rantaperkiölle pian ”kapinan” jälkeen, kun sisareni oli 5-kuukautinen. Siinä kun Pirkkalan tie erottautui vanhasta Lempäälän tiestä, joka vei Rukkamäkeen päin, oli sellainen näin jälkeinpäin ajatellen pikkumökki. Mutta kyllä siinä sentään tilaa oli. Siinähan minä kasvoin ensin alkuunsa. Vanhin veljeni, joka oli isoisänsä mukaan ristitty Jussiksi, lähti jo duuniin. Keskimmäinen veli, Kaarlo Elias eli Kalle, oli semmoinen kaveri, joka ei paljon viihtynyt kotona eikä missään oikein kauaa. Hän perheen musta lammas, jos totta sanon. Kaarlo oli työläistaiteilija, joka harrasti maalausta.

Sisko oli pikkuinen, jonkun täytyi huolehtia. Äitihän oli tottakai kotona. Siihen aikaan äiti ei käynyt vieraalla töissä muuta kuin joskus kesällä pellolla, kun oli maataloudessa korjuuaika. Maatalous ei ollut silloin vielä niin koneellista. Silloin puitiin Nekalankin viljat riihellä. Mutta aika iso se puimakone oli, sinne sai jatkuvasti ajaa joku kuormia, ja kaksi ukkoa istui syöttöpöydällä ja lykkäsi tavaraa koneeseen. Ja se sylki olkea melkoisesti. Siellä oli naisia työntämässä niitä olkia. Minun äitini ei ollut siellä vakinaisesti töissä, mutta ne olivat, jotka siinä lähellä asuivat. Sitten myöhemmässä vaiheessa laittoivat puimakoneen perään elevaattorin, semmoisen ketjuvetoisen laitoksen, jossa laudat liikkuvat ja joka työnsi olkea ulos sillä vauhdilla ettei se kerinnyt ruuhkaantumaan. Nekalasta tuli paljon viljaa. Sillä ruokittiin melkoinen määrä väkeä, mitä näiltä pelloilta tuli.

Viinikassa oli jo olemassa kaupunkimaista asutusta, mutta Nekalan peltoja viljeltiin silloin aina rataa myöten eli Lempäälän tietä - siinä oli Lempäälän tie radan sivussa. Silloin ei ollut tätä ratapihaa. Siinä oli vain yksi raide, jota etelän junat tulivat Tampereelle ja lähtivät. Lempäälän tie mutkitteli samaan suuntaan radan Viinikan puoleista sivua.

Rantaperkiön aikana minä leikin vielä kilin kanssa. Se oli niin paljon kaupungin keskustasta tuo Rantaperkiö, että siellä oltiin ihan maalla.

Joulu Kopolan torpassa

Lapsuuden jouluista on jäänyt mieleen erikoisesti se, jonka vietimme Kopolan torpassa Kangasalla. Olin 8-vuotias, se oli nimittäin vuoden 1922 jouluku. Silloin olimme jo muuttaneet Tampereelle Rantaperkiöön ja olimme saaneet elämän alkuun kansalaissodan jälkeen. Sisareni oli täyttänyt 4 vuotta kesäkuun alussa, eli hän oli siinä 4 1/2 vuoden ikäinen. Meidät oli kutsuttu joulua viettämään Kangasalle isän vanhan kodin lähelle Kopolan torppaan, jota isän nuorin veli Vihtori-setä piti. 18-vuotias veljeni jäi taloutta hoitamaan. Toinen veli, joka oli 15-vuotias, jäi myös kotiin. Vain me nuoremmat lapset olimme isän ja äidin matkassa. Ja se matkahan oli tietysti jännittävää.

Aamusta me jo lähdimme liikkeelle. Matka tehtiin silloin junalla Kangasalle. Ei silloin ollut autoja, ei linja-autoja eikä pikkuautojakaan. Kangasalan asemalla meitä oli Vihtori-setä hakemassa. Hänellä oli hevonen ja melko iso laatikkoreki, jossa oli olkia, ja hevosta varten tietysti myöskin heiniä ja loimi. Ja oli lämmintä päälle laitettavaa, oli peitteitä että me tarkenimme hyvin. Kerran matkan varrella poikkesimme jossain kahvilla, pysähdyimme ja hevonenkin lepuutettiin ja se sai heiniä ja loimen selkään. Ei meille lapsille silloin kahvia tarjottu, mutta saimme lasilliset maitoa. Sehän oli vielä hyvin ankeata aikaa, aika köyhäähän se oli. Kun matka jatkui, tulimme Suoramalle, ja ajoimme siitä missä nykyisin erkanee tie Valkeakoskelle. Ahulinjärvi oli vielä ohitettava, ja sen takana oli tämä Kopolan torppa, jota Vihtori-setä asui. Isäni koti, Keskisen torppa, oli siitä vielä Liuksialaan päin.

Torpan piha ei ollut mikään pieni, sauna ja muut piharakennukset olivat sen verran etäällä pirtistä. Porstuan kynnys pirttiin oli aika korkea. Sisarellani oli niin pienenä vaikeuksia päästä omin avuin niiden korkeiden kynnysten yli, ja auttelin häntä.

Pirtin toisessa päässä oli pöytä poikittain. Ikkunoita pirtissä oli pari - kolme kappaletta. Ensin käytiin joulusaunassa ja sitten ruokailtiin. Se oli tässä joulussa niin poikkeavaa, etten ollut koskaan ennen nähnyt olkia saunassa. Joulusaunassa oli suorat pitkät oljet penkeillä ja lauteilla ja tuiju ikkunalla. Se oli suorastaan ihana tunnelma. Oljilla oli mukava makailla, ne pysyivät melkein kuivina. Samoin pirtin lattialla oli oljet. Ne olivat pitkiä olkia, ei mitään pahoja. Vain tähkät oli otettu pois. Vähän uskaliasta olkien pitäminen tulen takia oli, mutta elettiin varovasti. Muurin piisissä paloi pihdissä päre tunnelman korostajana, vaikka kynttilöitäkin kyllä oli.

Jouluillallisella oli enemmänkin väkeä. Pieniä ei ollut paljonkaan, minä sisareni kanssa ja vielä joku muu, mutta aikuisia oli ainakin isäni äiti eli Vilhelmiina-mummo, ja pari tätiäkin taisi olla. Siellä oli sikäli niin turvallinen ja ihana tunne, kun lapsi vaistosi että hänestä pidetään, ja sen tosiaan siellä tunsin. Raamattuakin luettiin, se oli pöydän päässä.

Ruokailun jälkeen odotimme, ja sitten joku sanoi että ulkoa kuuluu ääniä, että taitaa pukki tulla. Ja kyllä se pukki tuli. Tai oliko se jouluakka, kun ei hänen kasvojaan paljon nähnyt, ne olivat karvaisen turkin sisällä hupussa. Ja sillä pukilla oli sarvet. Vanhemmat sanoivat: "Ei tarvii mennä lähelle, se on herkkä puskeen." Jännittävä elämyshän se oli, vaikka olin jo käynyt kouluakin yhden vuoden ja tiesin, minkälainen satuolento joulupukki on. Se siinä jännitti, että mitä lahjoja sieltä nyt tuodaan. Eihän lahjoja paljon ollut silloin. Olisikohan siskoni saanut jonkun Molla-Maijan ja makeisia, ja minä sain semmoisen päreistä aika kätevästi tehdyn reen, joka oli hyvin aidon näköinen. Pidin siitä tietysti, koska se oli joulupukilta saatu. Ihailin sitä lahjaa ja katselin valoa vasten. Ja oli se lahja seuraavana päivänäkin vielä kunnossa.

Tämän jälkeen meillä oli jouluillan seurustelua niin kauan kuin lapset jaksoivat hereillä pysyä. Ei jouluaattona kiirehditty nukkumaan. Aikuisillakin oli leikkejä, kun siellä lattialla oli oljilla niin mukavaa leikkiä. Oli väkikapulan vetoa, jossa laitettiin jalat vastakkain, vedettiin kilpaa kapulasta, ja häviäjältä nousi peffa ylös. Ja mitä kaikkea niillä oli, en muista kaikkien niiden leikkien

ja kisailujen nimiä. Ruokaa oli läpi yön pitkässä pöydässä pirtissä, jos jollakin olisi nälkä, vaikkei mitään ylellisyyksiä ollutkaan.

Se joulutunnelma oli äärettömän ihana, ja se johtui paljon siitä että oli eletty hyvin epävakaisia aikoja, jotka lapsikin oli kokenut. Nyt suvun piirissä sai huomaavaisuutta ja rakkautta osakseen, ja se teki kodikkaan, lämpimän tunteen. Se oli sellainen joulutunnelma, jollaista en ole koskaan saavuttanut kotioloissa sellaisena kuin sen silloin koin, vaikka olen saunaa rakentanut ja käynyt joulusaunassa perheeni kanssa ja sitten pojan lasten kanssa. Muut joulut ovat sen jälkeen olleet siihen verrattuina yltäkylläisiä jouluja.

Kangasalla kävin sukulaisten luona myöhemminkin, Kalle-sedän luona Liuksialassa asti jopa potkukelkalla, kun oli liukas keli. Vihtori-sedällä oli lapsia aika paljon, mutta Kallella ei ollut kai kuin pari tyttöä yksi poika. Vihtori-sedän luona ei tullut käydyksi sen joulun jälkeen. Nyt sitä torppaa ei enää ole, eikä siinä paikassa kai ole vielääkään mitään taloja. Kopolasta ja Keskisestä ei ole jäänyt kuin korkeintaan muurin perustukset. Ne ovat kai tuhoutuneet tulipaloissa.

Vihtori-sedällä oli niin kuin arpi huulessa. Se oli semmoinen syntymämerkki, että se oli jollain hänen lapsellaankin. Näin tuolla Kangasalan bussissa semmoisen pienen kaverin, pojan taaperon, jolla oli samanlainen merkki, ja hän katsoi minua niin. Sanoin hänelle morjes.

Koti asettuu Nekalaan

Rantaperkiöstä muutimme Kuoppamäkeen, joka nyt on Nekalan kaupunginosan alla, nykyisen Kuoppamäentien tienoille. Sieltä lähdin Hatanpään kouluun vuonna -21. 7-vuotiaana sinne mentiin. Se oli aika pitkä koulumatka. Alakoulu oli Boreniuksen huvila, joka oli nykyisestä Kuuselankodista vielä vähän Pirkkalaan päin rannassa. Ei tullut kenellekään mieleen, että olisi tullut auto kotoa hakemaan. Isän tekemillä hikilaudoilla hiihdettiin talvella. Ja kyllä se sakki on juuri tämä ikäluokka, joka on muutenkin kestänyt kovat sen jälkeen. Nekalan pojatkin, ihan Nekalan talosta Iidesjärven rannasta, kulkivat Hatanpäällä koulussa. Yhdessä kuljettiin ja

tapeltiin. Mutta ne tappelut kuuluivat ystävyYTEEN. Silloin ei ollut mitään järjestelmällistä koulukiUSAAMISTA. Kyllä ne niitä ihan huvikseen muistelevat. Siinä koulumatkalla oli tien varressa Tohkan torppa, mäntymetsää jota on vieläkin vähän jäljellä, ja Nekalan puuseppä Suhonen.

Se oli tosiaan silloin nimeltään Hatanpään koulu, ja se oli siellä huvilassa rannassa. Sitten kun rakensivat uuden pytingin niin minä kävin siinäkin kai pari vuotta. Nythän sitä on korjattu ja uusittu ja rakennettu lisäsiipeä ja kaikenlaista. Sen nykyinen nimi voi olla Rantaperkiön ala-aste. Koivistonkylän puolellakin oli silloin koulu, mutta Koivistonkylä ei kuulunut Tampereeseen vaan Messukylään siihen aikaan ja aika pitkäänkin.

Koulua kuljettiin eväitten kanssa. Meni vielä vuosia, ennenkuin kouluruokailu tuli. Ihan kouluaikani loppupuolella taisi jo saada puuroa.

Suhonen ja Tohka-Matti olivat Nekalan talon töissä. Tohka-Matti tyhjensi nekan kanssa ruumia, silloisia käymälöitä - eihän silloin wc-kaivoja juuri ollut, vaan pihassa oli käymälät. Nekaksi sanottiin kaksipyöräisiä hevoscärryjä, jotka poikkesivat tavallisista sikäli, että ne olivat nokalliset, nekan malliset. Nekka oli joskus myös kannellinen, peitelty. Ne tekivät sitä usein kesäaikaan öisin. Niitä tuli kokonainen pitkä revohka, joka kuljetti kaiken sen kullan talteen Hatanpään pellolle, mihin se kynnettiin sitten. Ei sitä sen paremmin kompostoitu, se levitettiin ja kynnettiin maan sisään, ja vilja kasvoi kovasti.

Äiti teki tuottavaakin työtä kotona. Tampereella, siinä 1918-25, meillä tehtiin paljon kotona tallukoita, jopa myyntiin. Ne olivat kauniita ne tallukat. Päälliset tikattiin ihan ompelukoneella, mutta pohjat tikattiin käsin, silloin jos ne olivat rätipohjia niin kuin sanottiin. Sitten myöhemmässä vaiheessa saatiin jostakin hihnaa, kumihihnan tapaista, ja tehtiin myöskin niistä tallukan pohjia. Se on vähän niin kuin perintöä äidin suvun puolelta tämä tallukkatyö. Silloin tehtiin paljon muutakin kotona, kengätkin korjattiin kotona, ei viety mihinkään. Kyllä minun isäukkonni kykeni ne korjaamaan, hän oli aikaansaava ukko.

Yhdet tallukkaat olen tehnyt itse. Sen jälkeen ovat kenkäni olleet Aaltosen Eemeliä melkein järjestään siviilissä.

Kuoppamäestä siirryimme Etu-Viinikkaan. Asuimme vuokralla Sirppitien - Nekalantien suunnassa aika pienissä tiloissa vähän aikaa. Meille oli ostettu Nekalasta tontti, tontti numero 5 muistaakseni, ja se oli nykyisen Viinikankadun ja Isonportintien kulmassa. Oli vuosi 1924, kun meille rakennettiin siihen omakotitaloa. Se oli silloinen Hervannantie 33, nykyinen Viinikankatu 33, toiselta puolelta katsoen Isonportintie 1. Ei tuloja paljon ollut, velkaa tehtiin, mutta kyllä niistä kaikista selvittiin.

Omalle tontille tehtiin heti pikkumökki. Kyllä se hienoa oli, kun siitä ahtaasta vuokra-asunnosta pääsimme omaan piharakennukseen 1925. Talvella sinne muutettiin, pahimman talven aikana. Meillä oli ilo, kun ensimmäisen kerran keskimmäisen veljeni kanssa pääsimme lämmittämään sitä pikkumökkiä, että paikat kuivuivat. Se oli niin kuin hätämökki mutta kuitenkin piirustuksissa oleva ulkorakennus. Siinä asuimme sen aikaa kun päärakennusta tehtiin. Ja olimme onnellisia, vaikka ahtaassakin olimmekin. Pikkumökki jäi paikalleen senkin jälkeen, ja se on siellä vieläkin pystyssä: siihen tuli käymälä päähän, ja se oli minun verstaananikin ennen sotia radioamatööritouhuissa.

Keväällä alkoi rakentaminen, sitten kun materiaalit tulivat. Isäukko ja vanhin velihän sitä päärakennusta veistivät. Se tehtiin hirrestä. Siinä on aika korkea betonijalka, siellä on täysi huoneen korkeus sisällä kivijalassa, alakerrassa. Betonivesi kuskattiin käsipelissä rattaiden ja saavin kanssa Viinikasta, nykyisen Viinikan kirkon läheltä. Kirkkoa ei vielä ollut, se valmistui vasta 1932. Siinä oli vesiposti. Kyllä siinä olin minäkin mukana, jos ei muuta ollut niin vedenkantoa. Tuli hyvä ja kestävä betoni, ja on edelleenkin vielä hyvä kivijalka. Ei sinne vielä tullut vesi taloihin. Aluksi vesi tuotiin Viinikan kirkolta, talvella kelkalla. Mutta kun Nekalassa tehtiin betonityö, sinne jätettiin oja, jota pitkin vesijohtomiehet toivat sitten veden sisään. 1926-27 tulivat jo putket, ja kunnallistekniikka alkoi pelata. Meillä oli jo silloin putkituskin tehty talossa ja mittarikaivo. Silloin oli puulämmitys. Meillä oli siinä sitten mukavaa. Ei siellä ensin ollut tapetteja, eikä riittäneet

rahatkaan niihin. Mutta ei siellä mitään sanomalehteä ollut, niin kuin idässä oli Pravdaa ja muuta tapettina Karhumäessäkin melkein järjestään. Ei meillä ollut kuin pohjapahvit seinissä. Täytyihän siellä olla jotain alla, että voi vetää tapetin päälle, kun se oli hirsitalo ja siellä oli varauksetkin vielä. Se oli ihan rehellisesti sanottuna piiluttu. Kyllä siihen aikaan käytettiin vielä seinäpiilua. Se on kivan näköinen kirves.

Vanhempi veli silloin oli jo täysikäinen ja auttoi isäpappaa aika paljon. Ei teetetty paljon vieraalla, ei ollut varaa. Täytyikin kyetä tekemään itse.

Vanhempi velipoika oli 20-luvulla palokunnassa hommissa. Ne kaverit olivat hyvässä kunnossa. Velipoikakin veti vaakaan itsensä nojapuilla yhdellä kädellä. Se oli ihan niin kuin olympialaista tyyliä. Heillä oli joka päivä siellä aika paljon voimisteluharjoituksia. Ei siellä autoja ollut, he menivät hevospelillä. Siellä oli hevostallit, ja hevoset vetivät ruiskua. Eikä tätä kaupunki omistanut - Tampereen palolaitos oli tehtaitten omistama yhteisyritys. Ja sairaankuljetus tapahtui semmoisilla pitkillä kärryillä, joissa oli kumipyörät ja kokomittainen kupu päällä. Siitä kärrystä lähti irti paari, kun kuomu siirrettiin syrjään. Sitä mentiin puolijuosten, kun oli kiire ja vietiin potilaita. Kyllä tämä elämä on paljon muuttunut. Sairashälytys tehtiin niin, että soitettiin palokuntaan, ja sieltä tulivat nämä ukot. Jussi joutui paljon sitäkin tekemään, kun oli sisäpäivystysvuoro. Hän kyllästyi siihen pian, sanoi ettei hän kestänyt semmoista helkkarin sotilaallista kuria. Kun olivat siivonneet, ja joku jalankulkija oli mennyt ja heittänyt tupakin tumpin ennen tarkastusta, taas tuli kolmen viikon lomakielto. Ei se mikään ihme ollut, jos se otti sitä aivoon. Mutta helkkarin hyvässä kunnossa oli tämä velipoika.

Urheilu oli erilaista kuin nyt. Silloin sitä tehtiin vakaumuksesta, nyt vain rahasta.

Ei se talo enää meidän suvulla ole. Siellä on alakertakin nyt asuttuna. Tätä edellinen asukas laittoi siihen keskuslämpölaitteet. Veljeni poika Kauko teki isänsä kanssa saman, kun ostivat Oittisen talon Viinikankadulta. Kauko on koneinsinööri. Poika piirsi ja isä teki putkityöt. Se oli sillä siisti. Viinikka on nyt rakennettu täyteen,

Nekalaa on rakennettu paljon lisää, teollisuusalueet sotien jälkeen. Se seutu oli 30-luvulla lähiötä, mutta nyt se on kasvanut kiinni Tampereen keskustaan. Tampere on nyt suurkaupunki silloiseen verrattuna.

Rautaharkon vanha Heikki

Kun kävin Hatanpään koulua, jouduin tekemisiin Rautaharkon vanhan Heikin kanssa. Hän kalasti, ja välillä tenutteli kanssa. Hän oli joskus aika kännissä. Mutta ei Heikki hukkunut, hän oli niin paljon vesillä ollut. Sellaisia ilkeitä tapoja hänellä oli, että kerrankin huusi apua. Se oli siinä, missä Vihioja menee rautatien alitse, kun oja alkaa vähän levetä suvannoksi Pyhäjärveen. Vanha Flinck, toinen maanviljelijä joka asui siellä ja oli samaa sukua, kuuli ja juoksi hangessa suoraan peltojen kautta rantapenkkaa alas Heikin luokse. Pääsi sinne, niin Heikki istui siellä jalat avannossa avannon reunalla ja huusi apua, veti tenupullon taskustaan ja sanoi: "Ota yks ryyppy, tää on hyvää pelläästymistä vastaan!" Näin sanoi toiselle vanhalle, joka juoksi itsensä väsyksiin.

Kun olin jo loppuluokilla kansakoulussa, ennenkuin alkoi jatkokoulu, joskus 1926 tai -27, vanha Heikki oli aika tinassa tuolla vanhalla Lempäälän tiellä. Viinikan poliisi konstaapeli Mäkelä hoivasi häntä. Vaikka olikin kieltolain aika niin ei hän lähtenyt tätä naapurin ukkoa mihinkään kускаamaan. Mutta sitten tuli Heikin naapurinisäntä kääseillä kaupungista päin. Poliisi nikkasi silmää ja kysyi, että ottaisiko hän Heikin kyytiin. Heikki sanoi poliisille että "päästä minut nyt tonne naapurin isännän rattaille, niin minä tuon sulle huomenna suuren hauen". Poliisi oli tyytyväinen, kun pääsi tästä vanhasta ukosta eroon, ja auttoi hänet rattaille. Ja hyvänen aika, kun Heikki pääsi sinne rattaille, niin kohta mekasti: "Ja perrrkeleitä, minä sinulle tuon, tommosen käärmeen", ja levitti kätensä. No eihän tämä poliisikaan muuta kuin nauroi vähän, se oli niin hyvän näköinen se vanha ukko.

Heikin yksinkertaisuudesta naapurit kertoivat minulle, että se on semmoinen ukko ettei sillä ole kuin yksi astia. Kun se astia on

illalla tyhjä, niin se voi heittää siihen vettänsäkin, sitten se vaan aamulla huljauttaa sitä vähän ja lähtee ottamaan siihen taas piimää.

Heikki teki itse verkkonsa ja rysänsä. Hän kutoi pirtissään ne huonot ajat, jolloin ei kalastanut, kevättä ja kesää varten. Hänellä oli myös Lahdesjärvellä ja Särkijärvellä pyydyksiä. Siellä oli latokin, missä hän piti pyydyksiään. Ja kyllä se sai ne suhteellisen rauhassa pitää. Lahdesjärvi ja Särkijärvi olivat silloin takamaata, ei siellä lähellä asuttu. Ne rannat on rakennettu vasta sotien jälkeen. Ainoa joka siellä Särkijärven rannalla oli minun muistaakseni oli Valkaman lastenkoti, Lempäälän tien puolella Särkijärveä. Kun Heikki sitten joskus kuukahti, niin häneltä jäi paljon pyydyksiä. Mutta kukaan ei tiedä, mihin ne pyydykset hävisivät sen jälkeen kun Heikki meni. Kyllä hyväntahtoiset ihmiset varmasti korjasivat ne.

Avainpaukkuja ja tussareita

Johanneksen koululla oli käsityöpaja, jossa käytiin rautakäsítőissä. Sitä opettajaa sanottiin Linkuksi, se oli kai joku Lindgreeni. Silloin me teimme paukkuja, avainpaukkuja. Silloin oli isoja avaimia, joiden päässä oli ohjausreikä lukon tappia varten. Reikään tungettiin tulitikun rikkiä ja päälle työnnettiin naula, josta mielummin oli viilattu kärki pois. Se sitten iskettiin vaikka seinään, ja lähti mahtava pamaus. Rautatienkadun ja Rongankadun kulmassa oli Tampereen toinen poliisipiiri eli Hetala, ja siellä oli myöskin poliisikoiratarha. Joka kerta, kun kävin Johanneksen koululla käsítőissä, minun täytyi saada potkaista siihen koiratarhan seinään, ja sieltä kuului kova rähinä.

Kerran meni vähän vallattomuus semmoiseksikin, että kun menin siitä ohi ja vedin avainpaukun kivijalkaan, unohdin että poliisiasema on siinä. Näin poliisin katsomassa ikkunasta sinne Rongankadun puolelle, ja minulle tuli kiire juosta. Siinä oli avattu suuri viemäri, joka tuli Tammelan puolelta ratapihan alitse ja laski suoraan Tammerkoskeen. Voi sanoa, että alaputouksen voima-asema kävi melkein pelkällä skeidalla, ja talvisodan kynnykselläkin Pyhäjärvessä oli vielä mahtavia lauttoja. Sillä kohtaa uusittiin

renkaita. Hetalan kohdalle oli vedetty melkein asemanvallista asti oja auki. Minun oli pakko mennä sinne paskapränniin poliisia pakoon. Ja kyllä sieltä vähän käveltiin ja katseltiin, muttei ne enää nähneet.

Ja minä seisoin siellä viemärissä, ja likavesi meni kenkieni ylitse, ja sain maksaa sillä. Se oli muuten korkea oja. Siellä sai seistä, ei siellä kontata tarvinnut. Sinne oli tuotu uusia isoja putkia. Aikani siinä olin ja lähdin kiireesti Johanneksen koululle. Kengät ääntelivät. Yritin huuhdella niitä pesuhuoneessa.

Sen reissun jälkeen sain ihan varmaan selkääni kotona, kun minulla ei ollut rehellistä selitystä, miten olen saanut kenkäni ja sukkani siihen kuntoon.

Kouluaikana leikimme itse tekemillämme tussareillakin. Tulitikun rikkimassaa käytimme niissäkin, kun ei meillä ollut aseita enää. Isällä oli kyllä joskus ollut, mutta olisiko hän vienyt sen äitini kotiin joskus 1918-tienoilla. Maastosta löytyi kyllä kapinan jäljiltä kaikenlaista ammuksenromua. Kerran täräytin tussarilla, kun opettaja sattui olemaan takanamme. Opettaja sanoi, että annapas Martti tänne se mikä sinulla on.

Paljon sitä paukuteltiin ja kaikkea tehtiin. Ei niillä paukuilla pahaa tehty, se oli vain eräänlaista ilonpitoa. Kyllä silloin tapahtui monta semmoista pikkuhauskaa, mutta ei me tehty pahaa niillä koulureissuilla, vaikka meitä oli aina yhdessä se kulmakunta joka tuli Viinikkaan ja Nekalaan. Ei me tehty semmoista pahaa, että se olisi koskaan harmittanut jälkeenkään päin tai olisi kolistanut omaatuntoa.

Kieltolaki ja tenu-ukot

”Pullo pois, poliisi tulee!” Se sanonta tuli tutuksi kieltolain aikana.

Tampereen poliiseista olisi kyllä paljonkin juttuja. Niillä oli kaikilla oma lisänimensä. Soppaluu oli saakelin laiha mies. Ennenkuin asematunnelia tehtiin, rautatien yli menevä silta oli suhteellisen kapea. Soppaluu oli ainoa mies, joka kykeni keskellä seisomaan ja liikennettä ohjaamaan. Poliisimestari Suhostakin

arvosteltiin ja häntä pidettiin kovana pamppuna, mutta hän oli kyllä järjestyksen äijä. Poliisissa oli minun omaakin sukuani, Laurila. Ohtolan kylän Hirvenojan Laurasta tuli Laurila, kun meni Villen kanssa naimisiin. Laurila tuli ajamaan viinajahtia autolla. Vasta 1932 meni kieltolaki kumoon.

1930-luvun Tampereen tenu-ukkoista tulee mieleen Hono-Konsta, joka oli saanut nimensä siitä, että hän puhui vähän nenäänsä. Hän teki joskus töitäkin. Kerran Konsta maalasi huvilaa, ja sieltä oli itse ukko reissussa ja vaimo oli kotona. Konsta sitten ilmoitti sille vaimolle, kun vaimo maksoi työn, että se on nyt selvä. Vaimo huomautti, että eikös se pitänyt kahteen kertaan maalata, oli semmoinen sopimus. Niin Konsta sanoi: "Kahteen kertaan, kahteen kertaan, eikö rouva jumaliste sen nähnyt, että se oli kahteen kertaan: ensin mää vedin tällä pensselillä ja sitten tällä mutlarilla." Ja rouva maksoi pois. Että kyllä se Konsta aika älykäskin todellisuudessa oli.

Tämä on isäni kertoma juttu. Siilinkarin luona Näsijärven jäällä kerran mies huusi apua. Eikä sitä oikein tiedetty, että onko se avannossa vai mikä oli kun se istui jäällä. Juoksivat sinne sitten Näsinlinna rannasta liukasta jäätä pitkin, mutta kun huomasivat ettei siellä mitään hätää ollut ja että se ukko oli vähän kännissä, heitä alkoi ottaa päähän. Ukolla oli iso "parrunpätkä" kädessä, sellainen neliskanttinen viinapullo, josta oli vähän kulmia höylätty pyöreiksi, litrainen tai niillä main. Mutta ukko sanoi, että ottakaa nyt huomioon että minulla on tosi hätä kädessä: jos minä juon tämän kaikki, niin kuolenhan minä pakkaseen tänne aukealle jäälle, ja jos minä lähden kävelemään tämän täyden pullon kanssa juovuksissa liukasta jäätä rantaan, niin minä kuitenkin kaadun ja pullo särkyy. Mutta jos te nyt autatte minua juomisessa? No ukot tulivat hyvälle päälle ja auttoivat toisen pulasta.

Kelloseppä Malmi kanssa ryypäsi niin paljon, että vaimo pani hänen liikkeensä seurannan alle, ettei hän pääsisi tuhoamaan sitä juopottelulla. Malmi oli tenu-ukkojen joukossa, ja piti myös yllä Vanhan kirkon kelloa, piti sen kunnossa. Hänellä oli kellotapuliin avain, ja hän sai siitä työstä jonkinlaisen palkan seurakunnalta. Sinne tapuliin hän vei ne ukot. Kun hän sai jotain rahaa vaimolta

piiloon, sillä ostettiin tenua ja makkaraa, ja koko porukka juhli siellä kellotapulissa ihan hiljaa, ei koskaan pitänyt mitään meteliä. Olen nähnyt, kun se porukka on mennyt himpsannut hiljaa sinne ja vetänyt oven perässään kiinni.

Niillä oli kaksi venettäkin, Pyhäjärven ja Näsijärven puolella. Siihen, mikä oli Pyhäjärven puolella, oli joku tekstannut veneen kylkeen keulapuolelle "Tenuristeilijä" semmoisella maalilla joka ei lähtenyt helposti pois, eikä niillä ollut varaa ainakaan ruveta sitä tenulla pyyhkimään. Sähkölaitoksen rannasta ne lähtivät ja siinä lähellä pyörivät. Ne osasivat olla siellä kyllä varovasti. Mutta jossain tuolla Reuharin tykönä muistaakseni Selinin veljeksistä toinen hukkui, putosi veneestä. Se oli kai Konstan kertomaa, että "minä tartuin siihen kyllä kii heti ja sanoin kaverille, että souda kaveri souda, ja kaveri souti niin että aivot notku, mutta ennenkun me päästiin rannalle, oli toveri Seliini jo muuttanut majaan". Kun Konsta piti nilkasta kiinni, ja toisella tuli pää veden alla.

Tätä minä useinkin katselin, missä näillä kavereilla nytkin on maja Ratinassa sähkölaitoksen lähellä. Siinä niillä oli vene, ja hyvin se näkyi veden pitävän. Ei siinä ollut paljon varaa laidasta vesirajaan, mutta ne olivatkin siellä vakavasti. Sen porukan piti päästä kaikkien yhtäikaa veneeseen.

Kieltolain aikaan, 30-luvun alussa, naapurissamme asui muurari. Jääköön nyt nimi mainitsematta. Hän oli vaimonsa kanssa meillä kylässä. Minun isäni ei ollut happoveikko. Hän kyllä otti ryypyn, mutta mielellään sillä lasillisella tai kupposella pärjäsi vähän pitempään. Tämä naapuri tuli sitten kekkuliin ja lähti vaimoineen kotiin. Me olimme ihan rajanaapureita, se seuraava talo oli kolmonen kun meillä oli Isonportintie ykkönen. Se oli syksyä, niin että oli ensimmäisiä lumia maassa. Minäkin olin ulkona, kun he tulivat meiltä ulos, ja seurasin heidän menoaan ja kuuntelin tietysti heidän juttujaan. Heti kun he pääsivät portille, ukko sanoi että kuseta mua! No hyvänen aika, sanoi vaimo, että mitä sitä nyt justiin kun mehän ollaan kohta kotona niin pissaat sitten siellä. Mutta kai se oli jo niin puntista tulossa ja se kaveri oli sen verran itsepäinen, ettei siinä mikään auttanut. Että kun he meidän portista pääsivät kadulle, emäntä auttoi miestä. Kun siihen lumeen tuli

reikä, eikös tämä ukko vielä, tiukannut että tee rinkuloita kans! Sitä minä en jäänyt katsomaan, tekikö hän rinkuloita. Jälkeenpäin olen miettinyt, että oli siinä oma huumorinsakin.

Olin kieltolain aikaan, 1928-29, juoksupoikana Tuotannolla kauppahallissa. Sain silloin kerran paketin, joka hyvin sopi pyörän tavarakoriin, ja vein perille. Tuli vasta jälkeenpäin mieleen, että nyt taisi käydä näin että kuljetin kiellettyä tavaraa.

Poliisit pitivät silloin melkoista ajojahtia autoille. Oli sellaisiakin, jotka olivat poliisin vaatteissa mutteivät olleet oikeita poliiseja. Autot menivät niin että kanisterit kolisivat. Se oli sen ajan rallia, vaikka hevosia oli vähemmän. Sukulaiseni Laurilan Ville oli joskus myös takaa-ajamassa pirtuautoja.

Riutan Laurin veneveistämö Ratinassa teki sellaisia veneitä, jotka varmasti menivät merelle pirtun kuljetukseen. Näin puhuttiin. Myöhemmin veistämö oli Särkänniemen nurkilla.

Kerran sytyttelin priimuskeitintä veljeni kanssa, ja hän ihmetteli mistä olen saanutkin sinistä tennua. Sanoin, että minä sitä melkein löydän puskasta sen verran kuin tarvitaan. Hän kehui, että sulla on sitten hyvä nokka kun tunnet tenunhajun. Kerroin, että olin katsellut minne tenu-ukot pullonsa panevat ja käynyt hakemassa sieltä.

Killiäinen

Silloin käytettiin järvenjäätä maidon ja muiden ruokatavaroiden kylmänä pitämiseen. Olen ollut seitsemän-kahdeksan vanhana viemässä isälle kahvia Iidesjärvelle. Se oli vielä aika puhdas järvi, ennenkuin sen etelärannalle tuli kaatopaikka. Isä oli ottamassa siellä jäitä. Siinä kaveri sahasi jäätä. Katselin, että missä isä on. Se kaveri tunsu minut ja sanoi: "Vie tonne, se on tua alasahurina." Mutta minä olin jo sellainen killiäinen, etten minä ottanut enää kaikkea ihan tosissani. No eihän siellä ollut kuin sellainen paino justeerin toisessa päässä. Ja isä tuli hepan kanssa jäävarastolta. Nekalassa oli aika iso jäävarasto. Se oli oikein hyvä kellari, tai kuinka sen sanoisi, missä jäät olivat sahanpurulla peitettyinä. Ja niillä systeemeillähän on pärjätty pitkät ajat.

Opettajista tulee mieleen erityisesti Toivo Saarentaus, joka oli televisiossakin esiintyneen Kauko Saarentauksen isä. Poika on isänsä näköinen. Toivo Saarentaus oli huumorintajuinen, fiksu ihminen. Näin hänet vielä ennen varusmiespalvelusta, ja hän kysyi, mihin menen väkeen. Sanoin, että olen menossa Viipuriin radistiksi. Hän sanoi, että sinähän kuljet näitä samoja reittejä. Hänkin oli ollut Viipurissa. Ja opettajista jäi muutenkin mukava kuva. Koulussa viihdyttiin. Eivät opettajat silloin vaatineet paljon eivätkä pitäneet kuria väkisin vaan osasivat pitää auktoriteettinsa muutenkin. Alaluokkien opettajina kun oli naisia, niin he olivat varsinaisia enkeleitä.

Mortteli

Vanhemmat olivat jollakin tavalla uskonnollisia, muttei siitä puhuttu eikä meitä pakotettu rippikouluunkaan. Äiti oli enemmän uskonnollinen, hän kirjoitti meidän kaikkien lasten syntymätiedotkin perheraamattuun. Isäni kuului koko ajan kirkkoon, muttei hänen kanssaan juuri uskonnosta puhuttu.

Kyllä koulukin opetti elämää, mutta kun on tuommoinen koti kuin meillä oli, parhaat eväät elämään sai kotoa.

Lehteä lukiessaan isä syventyi pääkirjoituksiin niin ettei kuullut eikä nähnyt mitään muuta. Se joskus ärsyttikin, kun halusin sanoa tai kysyä jotain. Ja keksinkin konstin. Tiesin, ettei isä tykkää ollenkaan asetonin hajusta. Minulla oli asetonia, kun siitä sai hyvää liimaa kun sulatti sillä filmiä. Filmi suli tinneriinkin mutta huonommin. Ei tarvinnut muuta kuin raottaa korkkia ja puhalttaa pullon suusta vähän asetonia ilmaan, niin isän lehden luku keskeytyi ja hän sanoi että taasko sinä sitä myrkkyä levität. Ja pääsin esittämään hänelle asiani. Hän sitten nauroi, että kyllä se hyvä konsti on.

Murrosiän aikaan sitten alkoivat tyttölapsetkin kiinnostaa. Retket metsään ja muut sellaiset harrastukset tehtiin vielä täysin poikaporukassa. Sitten kun liityin kuorotoimintaan vuoden 1932 tienoilla olin jo aika aikuinen. Sisareni kanssa treenasimme tanssia kotona. Tanssien loppupuolella sisko tuli tyttökaverinsa kanssa

päivittelemään, että etkö sinä ole vielä tanssinut yhtään kappaletta, ja heitä piti sitten hakea. Siitä se lähti alkuun. Mortteliksi tytöt minua sanoivat. Se oli jonkinlainen lempinimi.

Mutta enimmäkseen murrosiän harrastukset menivät tekniselle puolelle. Ilmari Jäämiehen Nuorten kokeilijain ja keksijäin kirja haettiin monta kertaa lainastosta.

Vanhimmalla veljellä oli töitä 30-luvullakin. Joskin joutui lähtemään Tampellasta. Silloin oli myrkkyä työnantajalle, kun kuului ammattiliittoon. Hän kertoikin, että joutui mustille listoille ammattiyhdistysjäsenyytensä takia. Vaikkei sitä heti tiennytäkään. Ei päässyt mihinkään töihin, vaikka oli hyvä todistus. Kun hän sitten meni pyrkimään nykyiseen Kyro Oy:öön, hänelle sanottiin siellä että sinulla on hyvä työtodistus mutta tällä ei tee mitään, mutta täältä saat sellaisen jolla pääset johonkin.

Vanhemman veljeni kanssa kävimme useinkin kalassa, kun olin kahden kympin iässä ja vähän alle. Kun olin liike-elämässä ja hän pääsi aikaisemmin pois, hän oli minua jo moottorilla vastassa alarannassa, ja me lähdimme yhdessä samantien. Ajelimme Pitkäniemen ohi aina Saviselälle asti. Siellä kävimme Topparin talossa saunassa. Ja sitten kun nähtiin Topparit ja puhuttiin että ollaan teillä käyty saunassa niin sanoivat, että kyllä sen huomasi että Keskisen veljekset ovat taas käyneet kun oli sauna niin siisti. Mehän siivosimme jälkemme. Olihan sitten mukavampaa tulla seuraavankin kerran saunaan, kun tiesi että on jättänyt sen hyvään kuntoon. Sitäkään taloa ei ole enää, muistot vain. Ne oli aika kivoja ihmisiä. Joskus ostimme sieltä perunaa. Kun viimeksi käytiin, ostettiinkin niin iso lasti, että piti olla vielä soutuvene perässä, siihenkin pantiin perunaa, vaikka moottoriveneessäkin oli aika perunalasti.

Kerran rakensin kanootin. Sillä oli pituutta vähän yli viisi metriä, ja pinta oli kangasta. Siitä on vielä valokuvakin. Kuvan taakse olen merkinnyt morsella: ”Amurinkatu 17 eräs”. En ollut vielä silloin aviossa. Kuva on otettu, kun olin 18-kesäinen, äitini oli jo kuollut pois, mutta hänen aikanaan sitä kanoottia rakensin.

Joskus 1934-35 kävin Sääksjärvellä. Se oli hienoa kesämökkialuetta. Sinne ei silloin kulkenut busseja, junalla mentiin

ja kannettiin pysäkiltä tavarat mökeille ja soudettiin järven poikki. Vuoreslampi oli myös suosittua ajanviettopaikkaa. Vapaa Venäjä soi silloin melkein grammarissa kuin grammarissa. Kerran pojat lähtivät kännissä Vuoreslammelle veneellä ja unohtivat tulpan. Kuului ”Oi vapaa Venäjä pulp-pulp-pulp”, kun grammari soi vielä vähän aikaa veden allakin. Vasta 30-luvun lopulla Vuoreksen alueelle alettiin rakentaa varikkoa.

Kun 30-luvulla remontoitiin valtion taloa, sitä joka on Attilaa vastapäätä nykyisen Yliopistonkadun toisella puolella, sieltä tuli kerran yksi äijä läpi telineen. Lääkäri Kulovesi oli työmaan lääkärinä. Soittivat lääkärielle, että neljännestä kerroksesta putosi mies. Lääkäri lähti vastaanotoltaan kiireesti, ja kun eteisessä tuli vastaan joku mies, sanoi tälle ettei nyt ehdi ottaa vastaan kun rakennuksella on pudonnut mies neljännestä kerroksesta. Siihen mies sanoi, että neljännestä kerroksesta minäkin putosin. Oli kävellyt sinne itse.

Jatkokoulu käytiin iltakouluna. Äiti pakotti minut ilman muuta menemään kauppakouluun. Siellä luettiin Jakobsonin ruotsinkirjaa. Ja kirjanpitoa oli, yksinkertaisempi amerikkalainen ja monimutkaisempi italialainen. Äitihän minua aikoinaan koulutti kovasti. Hän halusi minua kauppaa-alalle niin kauan kuin eli. Äiti kuitenkin kuoli melko nuorena, kun olin 17-kesäinen, vuonna 1931. Silloin minä lähdin vähän omille teilleni.

Ensimmäinen työpaikkani oli TUL. Muttei se ollut Työväen Urheiluliitto vaan Tampereen Uusi Leipomo. Lykkäsin pullakärriä. Siitä saatiin satanen viikossa. Siihen työhön kuului tilauslappujen haku tietyistä paikoista, ja aamulla sitten lykättiin tuoretta leipää kärriissä tilaajille.

Olen nuorena poikana kunnioittanut paljon vanhoja ihmisiä. Muistan kun Paul Niemi käveli vastaan Hervannantiellä, nykyisellä Viinikankadulla. Tiesin, että hän oli Tampellan karkaisu-uunilla toiminut elämänsä ja hänellä oli näkö heikko. Hän näki sen verran, että osasi tiellä kulkea, mutta ei hän tuntenut. Sanoin hänelle, kuka olen. Hän siihen, että tein oikein kun sanoin nimeni, että hän tietää kenen kanssa juttelee. Hän oli hyvin kunnioitettu mies. Hän oli kommunisti mutta kaikella tavalla mallikas mies.

Kun isäni oli Ratinassa töissä, hänen koppinsa oli lähellä nykyistä linja-autoasemaa. Tulin sinne kerran tehtaan pillien soimisaikaan. Paikalle lehahti parvi lintuja, ja isä syötti niitä. En tiennytkään, että hän oli niin lintujen ystävä. Hän sanoi, että kyllä ne tuntevat ruoka-aikansa. Hän oli opettanut ne tulemaan, kun tehtaan pillit soivat. Meillä on suvussa tämä lintujen ystävyys.

Kerran tulin kotiin silloin, kun isä oli jo aika iäkäs. Isäni nukkui, ja hänellä olivat posket punaisiksi maalattuina. Kohta tuli siskokin ja kertoi, että hän oli isän maskannut. Se oli jouluaatto. Isä oli ollut joulupukkina. Isä sanoi, kun heräsi, että siinä viimeisessä paikassa kun hän kävi tarjottiin jotain terävää. Vaaria oli ruvennut nukuttamaan, kun tuli kotiin. Katselimme vielä ne kirjekuoret, jotka isä oli saanut. Niissä oli kaikissa rahaa. Vaari oli käynyt monessa paikassa joulupukkina.

Isä ei olisi osannut hakeakaan eläkettä, mutta kaupunginkamreeri Juho Puukari hoiti asian niin, että isä pääsi eläkkeelle. Puukari oli hieno ja siisti mies, pulisongitkin hoidettu joka päivä. Juttelin kerran Puukarin kanssa ja sanoin, että isäni on kaupungin palveluksessa. Kun isäni meni sitten rahatoimikamariin tilittämään soralappuja, Puukari kuuli kun Keskinen nimi huudettiin ja kutsui isän luokseen. Kysyi, kuinka kauan olette ollut valtiolla töissä. Pyysi, että ottakaas kaikki työtodistukset mukaan ja tulkaa hänen luokseen, sopivat ajan. Isä vei paperit. Puukari oli sanonut, että hän tuntee teidän poikanne. Isä siihen, että hänellä on kolmekin poikaa. Puukari sanoi tarkoittavansa sitä, joka on liikealalla. Siitä isä tiesi, että se on nuorin poika. Isä sitten vähän hämillään kysyi minulta, että mistäs sinä oikein sen Puukarin tunnet. Kun se oli sentään suuri herra. Sanoin tuntevani ihan sattumalta. Puukari pani isän paperit kuntoon, ja isälle rupesi tulemaan kaupungin eläke. Sota-aikana isä kyllä kutsuttiin takaisin töihin kaupungille, kun työvoimasta oli pulaa, ja hän pääsi jatkamaan eläkepäivään vasta kun olot rauhoittuivat.

Isä joutui olemaan 25 vuotta leskenä, hän kuoli vasta 1956. Siihen aikaan kun minulla ei ollut vielä edes morsianta, minulle ennustettiin kerran korteista, että olet kuin isäsi, tulet seuramaan isäsi jälkiä. Ja aika hyvin se on pitänyt paikkansa. Leskenäkin olen

ollut pitkään, tammikuussa 1997 10 vuotta, vaikka nuo naiset ovat joskus ahdistelleet. Ja jos elän tarpeeksi pitkään, että 25 vuotta leskeyttä tulee minullekin täyteen, ehdin vielä ottaa monta kuppia.

Veljeni pojan Kaukon kanssa on myös muisteltu ja puhuttu faijasta. Hän kerran sanoikin, että miltähän tuo tuntuisi, jos tietäisi että se vielä tuolta pilven reunalta katselee. Että perheitten välinen yhteishenki pelaa vielä.

30-luvun persoonia

Meillä kävi joskus kylässä kahvilla Lehtimäen Maija-mummu, pieni ihminen. Hän oli silloin 91-vuotias, kun hän oli käynyt Laurellilla lääkärissä ja kertoi sitä meillä. Laurell oli kysynyt, että mikäs Maijaa vaivaan. Ja Maija oli mielissään, että mistä se hänen nimensä tiesikin. Äitiä huvitti, kun hän tiesi että Laurell puhutteli kaikkia naisia Maijoiksi. Laurellilla oli tapana kaksi kysymystä: ”Mikä Maijaa vaivaa?” ja ”Mikä Mattia vaivaa?” Laurell oli kysynyt, paljonkos Maijalla on lapsia. Maija sanoi luvun. Laurell oli kysynyt, että vieläkö meinaat niitä tehdä. Siitä Maija oli suuttunut. Mutta äiti lepytteli häntä, että kohteliaisuuttaan Laurell sillä tavalla sanoi, kun Maija oli niin pirteä ihminen.

Äitini osasi suhtautua asioihin. Hän oli nuoruudessaan palvellut sellaisissa paikoissa, että siellä täytyi osata, niin kuin Liuksialat ja Sorvat.

Lehtimäen Maija oli pieni kuin nukke, mutta hänellä oli vielä 90-vuotiaana vahvat käsivoimat, ja hän oli hyvä käyttämään niitä hierojana. Meilläkin hän kävi silloin tällöin isää ja äitiä hieromassa ja tuli siinä tuttavaksi.

Veljeni poika Kauko sai lyseoaikanaan vyöruusun. Laurell katsoo ruusua ja kysyy: ”Mistäs noin kapisen mimmin olet löytänytkin, onko se Konsusta vai?” Sitten sanoi päälle, että no, kyllä se siitä menee, siihen tehdään salva, ja se menee pian omia aikojaan pois.

Laurell oli kaupunginlääkäri. Hänellä oli hyvä henkilömuisti. Hän oli katsellut vähän aikaa Kaukon profiilia ja kysynyt, mitäs Heikille kuuluu. Tarkoitti hänen isoisäänsä. Heikki oli käynyt

Laurellin luona useaankin otteeseen, ja olivat puhuneet viinin valmistamisesta. Siinähan isäpapalla oli jo vahvat perinteet suvussa. Kai hän oli vienytkin näytteen taidostaan. Isäni kanssa Laurell tuli hyvin toimeen. Siinä oli kaksi semmoista hiukan lupsakasta äijää, isälläkin oli vastaus aika nopea.

Kalle-veljeni kävi Laurellin luona, kun hänelle tahtoi tulla mätää poskionteloihin. Mutta Laurell sanoo: ”En minä tiedä, tarvitseeko siihen mitään. Mutta minä voin kirjoittaa sellaisen lääkkeen, että ne poskiontelot kyllä pysyvät kuivana.” Tämä keskimäinen veljeni oli vähän itsetietoinen ja sanoi: ”En tiedä, ei niistä ole muuta hyötyä kuin pehmentävät aivoja.” Laurelli tokaisi heti: ”Siltä se näyttää.”

Oli Laurellilla vähän säikäyttävääkin sanontaa. Yksi äiti meni koulua käyvän tyttärensä kanssa vastaanotolle, kun tytöllä oli jotain vatsavaivoja. Laurell sanoo niin vakavalla naamalla: ”Sisiliskohan siellä taitaa olla.”

Mutta kyllä Laurell oli pidetty mies, niin meidän perheessämme kuin muissakin. Hänestä puhuttiin kaikella kunnioituksella. Silloin lääkäri kirjoitti reseptin, jossa luetteli aineet ja määrät, ja lääke sekoitettiin apteekissa.

Kaupungissa oli Hullu Ella, joka kulki vappumarssinkin edellä Pyynikille. Ella asui kunnalliskodissa Koukkuniemessä. Hän oli sellainen rauhallinen ja kiva kaveri. Hän kai ajatteli, että tuolta nuorelta mieheltä voi vaatia, tuli minulle sanomaan, että maksa velkasi. Ei sen rahan suuri tarvinnut olla, se saattoi olla 10 penniä. Ja silloinen kuparinen 10-penninen olikin aika kookas ja upea raha, melkein nykyisen markan kokoinen. Sanoin Ellalle, että jaaha, kuittaa se kanssa kun minä sen nyt kerran maksan, sinä muuten vaadit sen uudestaan. Annoin hänelle kynän ja paperia. Eihän Ella kirjoittaa osannut, mutta veti siihen kynällä kovasti ja koko ajan luki ääneen mitä kirjoitti. Se päättyi näin, että ”... tunnustan saaneeni tämän 10 penniä.” Ja sitten hän pani oman arvonimensä loppuun. Hän oli Kaakinmaan konsuli ja Mannerin Maijan sulhanen.

Mannerin Maija oli nähtävästi ollut Ellalle hyvin tärkeä ihminen. Hän oli auttanut Ellaa aika paljon. Maija oli kauppias

jossain Satakunnankadun varrella. Hän kuuluu sen verran vanhaan aikakauteen, etten muista olenko minä tavannut hänet. Tai sitten olen mennyt sen putiikin ohi joskus, kun kuskasin leipiä. Mutta ei Maija tehnyt kauppaa Tampereen Uuden Leipomon kanssa.

Siellä rannassa, joka on nyt lähellä stadionin porttia, asui italialainen pieni mies, Minetti. Siinä rannassa oli matalia puutaloja. Minettillä oli pari kolme veljestä, ainakin minä muistan Rinaldon ja Marinon. He tekivät erinomaista jäätelöä. Rattailla he työnsivät sen ja myivät Keskustorilla.

Se jäätelö tehtiin hyvistä aineista, silloin käytettiin kermaa paljon. Se oli silloin käsin veivattavaa. Jäätelöön käytettiin silloin jääsilppua, johon pantiin vähän suolaa päälle. Siinähan lämpötila laskee jopa -18 asteeseen suurinpiirtein. Ja sitä veivattiin. Minäkin olen jäätelökoneetta veivannut, mutta en myyntiin. Se oli pesuvadin tyyppisessä astiassa. Tein sitä Lylyssä vielä. Kyllä ihminen tuntee itsensä fossiiliksi, kun ajattelee miten helppoa se nyt on, kun se tehdään koneilla ja on pakastimet.

Kauppahallissa oli 30-luvulla juustokauppiaana Füttrich, sveitsiläinen. Ukko itse oli kuin juustomainos, iso klyyvari ja punakka naama. Tunsin hänen poikansa. Poika ei ollut myymälässä töissä, mutta kävi välillä kysymässä, tarvitseeko isä jotakin tavaraa, ja kävi sitten hakemassa kellarista.

Täällä oli sellainenkin kaveri kuin Mattsson. Hän oli ollut töissäkin hautausmaan vartijana. Mutta hänellä oli niitä temppuja, että hän alkoi juopotella. Hän oli tunnettu siitä, että hänellä oli mahdottomasti kunniamerkkejä, takin vuoritkin täynnä. Kaverit joskus ihan huvikseen sanoivat häntä maaherraksi. Siihen aikaan oli Hämeen läänin maaherranakin Mattsson. Kerrottiin, että vartija Mattsson oli ottanut torkut Kalevankankaan silloisella ruumishuoneessa. Sinne tuotiin vainajia, mutta se oli viileä paikka ja sinne sopi Mattssonkin vetämään unia samassa joukossa. Omaiset menivät sinne tunnistamaan vainajaa, ja se oli melkoinen järkytys, kun sieltä joku nousi yhtäkkiä istumaan. Tämmöiseen tapaukseen Mattssonin hommat päättyivät hautausmaalla.

Kaupungissa oli pari sellaista kummallista kaveria - ei mitään kielteistä siinä mielessä, että he myivät vanhoja kirjoja ja sellaista.

Oliko se nyt Holmingin Kalle, semmoinen parrakas kaveri, kun esimerkiksi sanoi minulle: ”Ost blokit!” Hän myi lehtiöitä. Sanoin etten osta. ”Haist vittu sitte.” Mutta sitten oli toinen samanlainen kaveri, Reisbeck, hänet minä kyllä aina muistan. Hän puhui aina syntyjä syviä. Kysyin semmoisena nuorena poikana häneltä, että tietääkö Reisbecki koska maailmanloppu tulee. Reisbeck sanoi ärräänsä sorautellen: ”Kyllä minä tiärän. Kun eetterit yhdistyvät. Ja planeetat menee auringon läpi. Niin perkele, se on silloin meidänkin menomme. Ymmärrätkö?”

30-luvulla vasemmistolla oli vielä yhteiset vappujuhlat Thermopylain kentällä Pyynikillä. Hajaantuminen tapahtui vasta myöhemmin. Miina Sillanpää (1866-1952) oli työläisnainen, sosiaalidemokraattinen poliitikko, ensimmäinen naisministeri meillä 1927. Piikakenraalin arvonimen hän siitä ansaitsi. Olin kuuntelemassa hänen yhtä vappupuhettaan 30-luvun alkupuolella. Hän puhui ilman suurempia konsepteja tähän tapaan: ”Me muistamme, kuinka meitä on pantu. Jo 14-15-vuotiaista lähtien. Suurten tehtaitten pimeissä komeroissa. 12 tuntiakin päivässä ja jopa 14 tuntiakin päivässä. Seisaaltaan. Työtä tekemään.” Tämä kyllä sai pientä hörinää aikaan miesten joukossa.

Miina oli Elannon sosiaalipäällikkö. Ei feministi sanan varsinaisessa merkityksessä mutta valisti naisia puheillaan.

Torielämää

Kala-Lahtiska myi kalaa säännöllisesti paikassaan Tammelantorilla 30-luvulla. Hän ei ollut mikään kaunis ihminen. Mutta kunnioitettava ihminen hän oli. Puhtaasti pukeutunut, valkoinen takki. Hyvä kaupantekijä, palveli asiakkaita erinomaisesti. Ei se ollut mitään pilkantekoa, kun hänestä laulettiin Alaskan nuotilla: ”Kala-Lahtiska, myy hauki mulle...”.

Vaimoni tunsikin Kala-Lahtiskan tyttären, kävi samaan aikaan koulua. Ihan kivan näköinen, niin kuin kaikki nuoret tytöt.

Peruna-Miina oli tietääkseni tullut Lempäälästä Tampereelle. Hän eleli ihan yksin. Hän myi ensi alkuun Tammelantorilla perunaa. Hänestä kertoi Sjöblom, joka myöskin teki siellä kauppaa,

että ei paljon tarvinnut kun Miina suuttui hänelle ja rotkotti pitkän aikaa. Miina oli selästään vähän kasaan mennyt ihminen. Kerran hän yritti unohtaa kaikki riitansa Sjöblomin kanssa. Siellä oli apupoika, jota sanottiin Kilju-Villeksi. Hän teki torikauppiaille palveluksia, siirsi materiaalia kellareihin, joita oli Tammelantorin syrjässä. Miina sanoi Sjöblomille: ”Tieräkkö, kuule toi Kilju-Ville saatanan roisto meinas naida mua takaapäin tua kellarissa!” Sjöblomi vain kuiskasi Miinalle: ”Eihän sua oikein edestäpäin sovikkan.” Muuta ei tarvinnut, Miina oli aina vihainen. Eikä kukaan mennyt hänen luokseen ostoksille, hän suuttui siitä entistä enemmän. Ei Miina enää kauan torilla ollutkaan, hän istuskeli sitten puistonpenkillä ja myi hedelmiä. Myi kopasta päärynää, appelsiinia, semmoista hyvin säilyvää hedelmää. ”Ostakaa hyviä veriappelsiinia”, hän huuteli.

Kyllä Miina sai myynnillään jotain kasaan, tienasi jotenkin elantonsa. Kerran yksi rouva kysyi minulta, että haluatteko nähdä Miinan asunnon. Se oli Rasin talo, vastapäätä Kauppahallia. Siinä asunnossa oli avain ovesa, ettei sinne tarvinnut murtautua. Se oli siisti yksiö. Mutta siellä ei ollut muuta kuin se kori, josta Miina myi appelsiineja, ja vähän vaatetta kasassa lattialla, kai hän siinä nukkui.

Kerran Miina istui penkillä Koskipuistossa ja tarjosi minulle appelsiineja. Sanoin etten nyt osta, kun juuri söin niitä mahan täydeltä. Miina siihen, että kuka niitä nyt mahan täydeltä syö.

Tammelantori on vanhempi kuin Laukontori siinä mielessä, että Laukontorilla ei käyty kauppaa 30-luvun alussa. Siinä kävivät laivat. Laivoilla tuotiin muun muassa viljaa Rasin myllyyn jauhatettavaksi. Keskustori oli kauppatori, siihen saivat tulla maalaiset kärryineen. Tammelantorilta haettiin meille oikeastaan kaikki, niin vihannekset kuin muukin toritavara. Kävin minäkin sieltä ostamassa, ennen muuta yhdeltä kangasalalaiselta puutarhurilta.

Sjöblom myi torilla omia tuotteitaan. Hän oli aikamoinen velikulta, verraton kertoja. Ja siinähan se taituruus onkin, että hän pani ihmiset nauramaan ympärillään. Mutta niistä jutuista on päässyt paljon pois varisemaan muistista.

Kauppatorilla luulin kerran, että olen astunut jonkun ison koiran hännälle, kun kuului niin mahdoton murina. Mutta siinä olikin vieressä yksi nainen, jonka ulsterin taskusta pisti esiin pieni koiran pää. Sillä koiralla oli hyvä basso.

Radiokuume

Ennen sotia alkoi Tampereella viritä ankara radiokuume. Meillähän aloitettiin yleisradiotoiminta ensimmäisenä Suomessa vuonna 1923. Sieltä tuli musiikkia "Villensaunasta", Wilhelmsbadista, radioaseman kanssa samassa talossa Tuotannon kohdalla olleesta ravintolasta. Tuotannon talo on vieläkin pystyssä, ja sen seinässä on laatta, jossa lukee että tässä aloitettiin radiotoiminta. Lauri Tiitola ja Arvi Hauvonen rakentelivat amatööriaseman OH3NB omaan laskuunsa ja lähettivät yleisradiolähetyksiä sillä. Samainen Hauvonen oli sittemmin Lahden päällikkö pitkän aikaa. Lahden vanha pitkäaaltoinen ja Hauvonen taidettiin romuttaa melkein samaan aikaan. Vuonna 1924 asema muutti Tammerkosken rannalle koppiin, jossa oli Hauvosen amatööritunnus ovesa. Kuuluvaisuus muuttui ihan toiseksi, sehän oli jo ihan radioasema. Komea zeppeliiniantenni oli siitä yli kosken, Teatteritalon huipusta Ruuskasen taloon, ja sen vastapainot, maajohdot, olivat kosken yli kiinni kaiteissa.

Kun se alkoi lähettää, se aiheutti valtavan kuumeen. Kun minäkin olin siihen aikaan, 1925, 11-vuotiaana juuri semmoisessa ahkerassa iässä, se tuli sopivaan aikaan - ei ainakaan ehtinyt mihinkään pahantekoon. Mitä äijältä vähän rahaa liikenä niin kyllä se antoi aina vähän, sen verran että sain hankituksi itselleni muun muassa kuulokkeet. Minulla on muuten melko vanhat kuulokkeet vieläkin, ne ovat kai latvialaiset, korkeaohmiset, jotain siinä 2000 ohmia niiden sisäinen vastus. Ne on tehty semmoisille laitteille, joiden piti toimia herkästi pienillä virroilla, ja toimivat kanssa.

Radiota kuunneltiin joka talossa. Minäkin olin vanhemman veljeni kanssa kovin ahkerasti opissa, hänkin innostui asiaan. Yhdessä me rakentelimme niitä. Aina kun vähän tienasin jotain, kävin hakemassa yhtä ja toista tarviketta. Silloin oli minun

vakainainen ostopaikkani Suomen Maanviljelijäin Kaupan sähkö- ja radio-osasto. Aika paljon ostin, mutta sitten kun aika kului ja radioita alkoi tulla myyntiin, myös välitin radioita.

Kidekoneessa ei virtalähteenä ollut mitään, se vain sillä kentällä pyöri. Siihen ei tarvittu kuin vähän lankaa, yksi kide ja kuulokkeet. Olikohan se lyijykiisua tai mitä se kide, ja se toimi diodina niin kuin nykyään sanotaan. Nykyäänhän saa ostaa valmiina suurtaajuusdiodia. Se on hyvin pieni jyvä, joka pysyy aina paikallaan. Mutta kidettä oli joskus ronkittava, haettava edullinen kohta. Siihen se jätettiin, eikä saatu sitten hengittääkään enää.

Kun naapurimme Ruoholahti kuunteli radioa, hänellä oli vyöhihna valmiina. Kun lasten piti olla hiiren hiljaa, että niistä kuulokkeista kuuli jotain.

Meillä oli sen verran iso keittiö, että siellä oli yksi nurkka minun askartelunurkkanani pitkän aikaa. Siellä olivat radiolaitteeni ja pöytä, ja sitten sinne ilmestyi tietysti nurkkaan kaiutin, kun putkivahvistimet rupesivat tulemaan. Tai ei niitä vahvistimia tullut, ne tehtiin.

Omaan aikaan silloin rakennettiin paljon radiolaitteita. Veljeni poika näki Trinadyne-vastaanottimen, kun isänsä rakensi sitä. Mutta se radio vihelteli ja vislasi vaan, ennenkuin veli sai sen pelaamaan. Ja kun se laite taas kerran vihelsi, niin pikkupoika katsoi vierestä ja sanoi: "Isä, se on ihan rinaryytä".

Kun äidin äiti eli mummu tuli kylään, hän katsoi vähän pahaenteisesti minun laitteitani, mutta kun tuli jumalanpalvelus sunnuntaiaamuna Johanneksen kirkosta ei mummu olisi kuulokkeita antanut kesken asian pois enää. Ei hän enää katsonut koko laitosta pahalla.

Mummu kävi vielä myöhemminkin. Minulla oli jo kaiutin seinässä, mummun selän takana. Pistin virrat hiljalleen päälle, ja kun alkoi kuulua "Huomio Helsinki ...", mummu säikähti kun takaa alkoi tulla puhetta.

Kidekoneiden jälkeen tulivat putkivahvistimet. Putket olivat aika isoja. Silloin tarvittiin jo virtalähdettä. Ensin hehkutettiin putkia paristolla. 90 voltin suurjänniteparistolla annettiin anodijännite. Myöhemmin tuli verkkovirta. Nämä olivat kaikki

sellaisia investointeja, ettei nuorella ihmisellä riittänyt niihin aina rahaa.

Radiothan muuttuivat jyrkästi sitten, kun radioita alkoi tulla myyntiin. Ensin oli paristokoneita. Sen jälkeen alkoi radioita tulla Saksasta ja Ruotsistakin, ja Suomikin alkoi lykätä radioita: oli Helvaria, oli Asaa, ja kaikista kuuluisin on sittenkin Salora, jonka nimi muodostui aikoinaan Salon Radiosta. Siellä Saloran tehtaalla katselin Tekniikan Killan vieraana vielä vanhana miehenä: kun telkkarit kulkivat liukuhihnalla ja kuvaputket jo toimivat, niin jotain signaalia niihin jo ajettiin koko ajan. Se oli jo hienon näköistä, mutta tämä oli jo ihan viime aikaa.

Suomalaiset radiot olivatkin hyviä, samoin Suomessa myydyt saksalaiset radiot: Telefunken, Saub Lorenz ja Blaupunkt. Toista oli Saksassa, jossa kansalle jaettiin ilmaiseksi pieniä radioita, joilla ei kuulunut muuta kuin saksalaista propagandaa.

Radioharrastus oikeastaan vei suurimman osan nuoruudestani. Silloin tarjottiin radioalalta hyvin vähän kirjallisuutta, mutta jotain kuitenkin oli: Nuoren Voiman Liiton Ilmari Jäämaan Nuorten kokeilijain ja keksijäin kirja oli silloin jo ilmestynyt. Siinä oli muun muassa eräänlainen lähettimen mallikin. Se oli Hartley-kytkentäinen radiolähetin. Siinä kyllä sanottiin, että ennenkuin tällaisia saa tehdä, täytyy olla jo lupa. Ja siinä sanottiin, että pitää kuulua liittoon. Suomen radioamatööriliitto oli jo toiminnassa.

Ennen sotia tilasin myös radioalan lehden, jonka nimi oli Funk eli suomeksi kipinä. Tilasin sen Rautateiden Kirjakaupasta ja hain sen aina sieltä. Siellä oppivat tuntemaan minut niin, että kun näkivät naamani, sanoivat jo että kyllä se Funk on tullut. Myöhemmin sen nimi oli Funk Zeitrach.

Yksi hyvä puoli radioamatööri-toiminnassa on, että se on pahuksen hyvä kielitaidon kehittäjä. Kaikki liikenne tapahtuu yleensä englannin kielellä, mutta ei mikään estä käyttämästä ruotsia tai saksaakin. Ja radioamatöörit ovat sitten herrasmiehiä loppuun saakka, siellä ei mitään törkeyksiä lähetetä, se on aika siistiä. Ja ollaan tasa-arvoisia. Kävi esimerkiksi sillä lailla, että Rooseveltin aikaan oli Egyptissä kuningas Faruk. Farukilla oli radioasema, hän oli radioamatööri. Hän sitten innostui vähän, kun

oli amerikkalaisen amatöörin kanssa yhteydessä, ja sanoi että täällä on kuningas Faruk. Toinen sanoi takaisin, että täällä on presidentti Roosevelt, mutta sitten kun tämä katsoi kansainvälistä kutsukirjaa, niin näki että se tosiaan olikin Farukin kutsumerkki. Toisaalta tämä ajatteli, että kun amatööritoiminnassa ollaan sinut, niin virheenhän kuningaskin teki kun rupesi kuningastelemaan. Tämä juttu kuuluu tosiasioihin.

Amatööriyhteisö on fiksua sakkia. Heillä on niin hyvä keskinäinen suhde, että tekevät ulkomaanmatkojakin toistensa luo. Ei tarvitse kuin ottaa johonkin yhteys ja sanoa, että olen tulossa. Siellä varmasti järjestetään kaikkea.

Nyt olen jättänyt radioharrastuksen jo vähiin, minä en muuta kuin kuuntelen. Lisenssi menisi aina 5 vuoden välein uusittavaksi. Täällä Hervannassakin on vielä sitä harrastusta - kuuntelin kun minulla on semmoinen pikkuinen käsivärkki, jolla pääsee kuuntelemaan suuria taajuuksia. Se oli sointusähkötyksellä. Se ei siis katkonut kantoaaltoa. Kyllä minä vielä kykenen seuraamaan noita.

Huonoa aikaa ja levottomuutta

1925 oli työttömyyttä, ihan niin kuin nyt. Se oli huonoa aikaa 1920-luvun lopulta 1930-luvun alkuun. Se oli taloudellisesti niin huonoa aikaa, että vaikka me elämme nyt (v. 1993) lamassa, niin silloin lama oli sikäli surkeampi, ettei ihmisillä ollut minkäänlaista sosiaaliturvaa olemassa. Kaikessa hiljaisuudessa yksityiset ihmiset autoivat toisiaan. Työttömiä autoivat työssä käyvät vapaaehtoiset, ja silloin oli kaulusköyhälistöäkin oikein vaikeassa jamassa. 1932 sitten kaatui kieltolaki, muistaakseni ihan synttäreitteni kunniaksi 5.4.1992. Ja silloin tapahtui muutakin. Ehkä se oli tulevan maailmansodan varustelu, joka sai aikaan että yhtäkkiä alkoi tulla työllisyyttä ja elämä alkoi muuttua. Minäkin olin sitten liike-elämässä mukana. Äitinihän minua siihen tahtoi aikoinaan. Mutta sitten kun äiti kuoli, rupesin katselemaan että minun pitäisi päästä enemmän ja nimen omaan radiopuolelle. Se vekotteli kyllä. Kun olin väessä, niin äitihän oli jo silloin pois. Ja kun sieltä tulin, niin

tuli muutos. Minun teki mieli opiskelemaankin, mutta isä sanoi ei, kun ei olleet toisetkaan saaneet koulutusta. Mutta kyllä minä kuitenkin ne tietoni hankin sitten loppujen lopuksi.

Toiset tienasivat vähän enemmän kuin toiset. Esimerkiksi muurari tienasi hyvin, mutta sehän ei ollut vakituista tuloa, se oli urakkatuloa. Mutta kyllä sitä rakennettiin aika paljon. Hatanpäänvaltatie 12 ja 14 olivat vielä tiilitaloja, joilla naiset kantoivat tiiliä ja laastia. Sitten rupesivat tulemaan hissit ja muut, ja naiset kuljettivat tavaraa enää vain siellä kerrostasanteella. Mutta sitä ennen kuljettivat niitä viistoja teitä pitkin. Ne olivat mahtavia tätejä, jumatsukka, niillä oli voimaa. Jamakoksi vai miksikä ne sanoivat näitä naisia, jotka tekivät rakennustöitä. Hatanpäänvaltatie 14 on kai pommitettu ja rakennettu uudestaan, ja se on ihan funkkistyylinen mielestäni.

Silloin 20- ja 30-luvulla, ennen talvisotaa, tapahtui paljon. Oli Mäntsälän kapina 1932. Se oli Lapuan liikkeen tekoja, kommunismin ja sosialismin vastaista toimintaa. Oli kyydityksiä. Tampereellakin annettiin Mäntsälän kapinan aikoihin eräänä yönä ”hiljainen hälytys”, ja suojeluskunta miehitti kaikki julkiset paikat.

Siihen on paljon syitä, miksi tämä Tampere on ollut kuuma paikka. Täällä on ollut teollisuutta, pumpulin tyttöjä ja muuta työväestöä paljon. Tämä pyöri ruotsalaisella pääomalla. Pitkään täällä oli sosialistinen enemmistö.

Natsismin yritystä oli Suomessakin, muttei Isänmaallinen Kansanliike (IKL) päässyt valtaan Tampereella.

Oli suojeluskunnat. Haarla piti Tampereella yksityistä sotajoukkoa. Hän oli suojelukuntaupseerina koonnut melkoisen miesjoukon tehdasalueelleen, noin 800 miestä. Hän perusti ”viidennen kolonnan” siipeä. Pajari, oikea upseeri, oli piiripäällikkönä. Toinen merkittävä oikea upseeri oli Raikkala, joka oli suojeluskunnassa paikallispäällikkö. Tampereella oli suojeluskunnalla aika hyvä järjestys, mutta jotain sentään tapahtui. Kerran SK-upseeripartio, jossa Pajari oli mukana, riisui Työväen Urheiluliiton (TUL) liput Hämeensillalta. Eivät ne minun mielestäni olleet kovin poliittisia lippuja, vaikka punaisia olivatkin.

Se oli samoja aikoja, kun kommunistit heitettiin ulos eduskunnasta. Saivat ne ainakin kommunistit hiljaisiksi.

Haarlan sotajoukko tietysti tarvitsi ruokaakin, ja sitä sai Tuotannosta. Kun olin silloin Tuotannolla hommissa ja tuli laskuttamisen aika, sanoivat että pannaan Martti asialle. Menin Haarlan palatsiin, muttei siellä ollut itse Haarla kotona vaan rouva. Sisäkkö, jolla oli hieno päähine, sanoi: ”Odottakaa, hänen ylhäisyytensä tulee.” Ei rouva mikään aatelineen ollut, talon tyttö jostakin Lempäälästä, mutta upea nainen niin että heikkoa teki nuorelle miehelle. En minä sieltä rahaa kantanut kassilla, vaan rouva allekirjoitti shekin.

Myöhemmin Haarla riitautui Raikkalan kanssa, kun ei saanut ajatuksiaan läpi. Luin sitten Raikkalan ja Haaralan kirjeenvaihtoa Aamulehdestä. Siitä jäi mieleen, että Haarla erosi suojeluskunnasta ja sanoi: ”Minä en ole Raikkalan punakaartissa.” Haarla oli ”musta mies”, hän kuului täysin fasisteihin.

Estraadilla

Olen loppujen lopuksi aika taiteellisesta perheestä kotoisin. Isäni oli haitarinsoittaja, viihdemuusikko, soitteli työn ulkopuolella tanssipaikoilla. Myös näyttelemisestä suuri osa on geeneissä. Isä oli Työväenyhdistyksen hommissa, ja oli äitikin. Äiti sanoi joskus, että hän oli oikein mustasukkaiseksi buffetin puolella ollessaan, kun isä halaili ja pussasi toisia näyttämöllä. Isäni oli myös hyviä tarinantekijöitä. Tarinaniskennässä on se, että kuka osaa kertoa asian niin elävästi että se tempaa mukaansa. Meistä kolmesta veljeksestä kaksi on ollut aika innostuneesti kiinni musiikissa, ja sisareni ja minä kuorolaulajia.

Minulla on ollut aina hyvä ulosanti, se huomattiin jo koulussakin. Minut pistettiin koulunäytelmiin mukaan. Opettaja Saarentaus sanoi usein, että kuulkaas nyt kun Martti lausuu tämän. Ja minun piti sitten vielä osata ne kaikki. Opettaja oli pettynyt, jos en osannut ulkoa.

1932 lauloin vähän aikaa kirkkokuorossa. Tarvitsivat bassoa. Bassoa olen laulanut aina, tavallista matalampaa sellaista.

Kirkkokuoroon minut houkutteli silloinen kuoronjohtaja, filosofian maisteri Mauno Salminen, kiva raumalaissyntyinen mies. Hän vei kuoroa niin paljon eteenpäin, että hän teki kuorolaisista melkein ammattilaisia. Hän opetti esimerkiksi laulamaan suoraan nuoteista. Hän piti koulutusta Tampereen Musiikkiopiston nimissä, hän oli myös siellä opettajana. Meillähän oli siinä äärettömän hyvä johtaja vähän aikaa, mutta emme saaneet pitää häntä kauan. Hän sai paikan Kajaanin seminaarista kasvatusopin ja musiikkiopin lehtorina. Enkä minäkään enää sen jälkeen mennyt kirkkokuoroon, siirryin Taiston kuoroon. Mauno Salminen kuoli Lapin sodan aikoina.

Äidillänikin oli hyvä lauluääni. Muistan, kun hänellä oli tapana laulaa jotakin piikatyön laulua, josta en ikävä kyllä muista kaikkia sanoja:

”Ol kesäaika kaunoinen,
ol ystäviä myös mullakin.
Ne tuli tänne, kun lumi suli,
ja katosivat, kun syksy tuli.
Ne oli pienoiset siivekkäät,
nuo mustatakkiset siropäät.
Ne kutsumattakin tulla taisi,
nyt vaikka kutsuis, ei niitä saisi.”

1930-luku kokonaisuutena oli nuorella miehellä vilkas, mutta minut sitoi kyllä radioharrastus. Se meni veriin niin, että minä melkein "sairastuin" radioon. Se kertakaikkiaan huumasi minut. Osasin sähköttää auttavasti jo silloin kun menin väkeen. Se väli ennenkuin menin väkeen, oli toiminnan aikaa. Oli kaikennäköistä harrastusta.

30-luvulla olin esiintymässä monessa ammattiosaston tilaisuudessa, iltamissa. Kuuluin kuoroon, josta vaimonikin sitten löysin. Se oli Raittiusyhdistys Taiston sekakuoro, se oli aika iso. Siellä me veimme tuommosia kappaleita kuin Vanha Tampere. Se oli Akseli Helan kirjoittama ja hänen poikansa Matti Helan säveltämä laulunäytelmä, puolioperetti. Siinä kyllä puhuttiinkin, mutta siinä laulettiin paljon. Siinä oli pieni kamariorkesteri säestämässä lauluja. Siellä laulettiin kvartettilauluja ja serenadejakin. Ihmisistä ei puhuttu omilla nimillään. Minä lauloin

poliisi Isakssonin osan. Se kuvasi Tamperelaista Pikku-Lindelliä, josta tarinat kertovat. Hän oli pieni, lyhytläntä äijä.

Siinä näytelmässä oli äärettömän kivaa, että siinä käsiteltiin ihan tätä vanhaa Tamperetta. Vanha Tampere antoi kuvan entisen ajan kapakkaelämässä. Siinä oli Schweizerin kapakka, joka oli nykyisen vanhan kirjastotalon kohdalla Tammerkosken rannalla. Viulunsoittaja Nordgrenkin heitettiin sieltä ulos, kun niille tuli riitaa. Kylänen soitti pianoa ja sanoi Nordgrenille, että se soittaa kuin aasi.

Serenadit olivat herttaisia. Nuoret lukiolaiset kävivät serenadilla tytön ikkunan alla, ja tyttö tavallisesti sytytti kynttilän palamaan merkiksi, että poika otetaan vastaan. Se kuului ajan henkeen. Palovartijat ilmoittelivat aikoja, huusivat yöllä että kello on 12. Siinä tuli esille, että Tampere oli vahvasti ruotsinkielinen käsityöläiskaupunki. Kisällit taas olivat omaa porukkaansa. Käsityöläiskisällit olivat leuhkaa sakkia. Ne lauloivat: ”Fabriikkien rottia me lyömme vasten nokkia.” Urho oli iso karvarin sälli, Täppä oli pieni sälli, mutta se pienin sakista meni ja pesi isompaa turpaan, kun ei muuten niin hyppäsi oikein.

Silloiseen kaupunginorkesteriin kuului kaksi kaverusta, jotka esittivät tätä Fockertin menuettia. Sellisti lauloi: ”Pitäis olla hiukan viinaa, vaikka ryypyy kaks, elämä on muuten piinaa, tulisipa hauskemmaks.” Kontrabasisti jatkoi: ”Pullo saaha pittää, muuten ei tuu mittää.”

Kun jälkeinpäin kerran kysyin, Posse Kylänen minulle sanoi, että kyllä hän nämä kaverit tuns, mutta Posse on kuollut jo. Hän kävi tervehtimässä minua parikin kertaa täällä Hervannassa, ja meillä oli keskenämme aika lystiä. Kylänen oli kai ensimmäisiä orkesterista pois jääviä, jotka saivat siitä eläkkeen.

Ja siinä oli kiva musiikki - se ei ollut minkään ihan tämmöisen nikkarin työtä vaan säveltäjän työtä. Meillä oli erinomainen konserttipianisti, Helvi Mäkinen, joka oli myöhemmin Työväen Teatterin kapellimestari. Hän oli Kotkassa välillä, ja teki ohjelmia meripäiville. Hän teki Kotkan ruusuunkin Räsäsen Paulin kanssa. Helvi minulle sanoi silloin, että etkö sinä Martti opi sitä, että nousutahdilla tullaan sisään, kun se oli valssia, että älä tule sillä

peruslyönnillä vaan nousutahdilla. Se oli minulla ensin hiukan opettelemista. En tiedä, jäikö tästä näytelmästä mitään jäljelle, kun Taiston talo Aleksanterinkadulla paloi pommituksessa talvisodassa.

Vetäjinä Taiston näyttämöllä oli vanhempia ihmisiä, muun muassa Helvi Mäkisen isä oli vanha ukko, joka näytteli Vanhassa Tampereessa hyvin viulunsoittaja Nordgrenia Sweizerin kapakassa. Ja hän oli todellisuudessa niin raitis kuin olla saattaa, en tiedä oliko koskaan ottanutkaan alkoholia. Mutta kyllä hän osasi sen asian kun hänet heitettiin pihalle. Kun hänellä oli vielä kuulolaite, eikä se ollut mikään pieni, me aina pelkäsimme että se kolhiintuu, se oli silloin kallis värkki. Hän lauloi: ”Potkaisivat kerran, kaks, tuonne taakse, tuonne noin. Ja laittoivat mun loitommaks. Mä tästä sitten paikan sain. Mutta se penteleen kapakoitsija heitti Nordgrenin pihalle.” Siellä hän sitten rähjäsi ja huomasi, että viulukin on jäänyt, mutta ei hän saanut sitä sillä kertaa. Maija-vaimo tuli hakemaan Nordgrenia, löysi hänet ulkoa yksikseen, kävi kiinni. Kun Nordgren näki Maijan otteen, heti muuttui, sanoi että Maija kuule älä nyt ärsytä. Lauloivat sekaisin duuria ja mollia. Nordgren: ”Sallitko, että minä astelen tästä andante, vai kävelenkö ultibitum?” Maija: ”Nyt on biumosso kysymyksessä.” Tempaisi Nordgrenin kainaloonsa ja lähti viemään kotiin.

Kaupunginorkesteri oli kyllä olemassa, mutta se ei ollut ollenkaan kunnallinen. Jonkinlainen orkesteri toimi jo 30-luvulla, vaikka Aamulehti 10.1.1997 kertookin, että Tampereen Kaupunginorkesteri aloitti toimintansa vuoden 1947 alussa. 30-luvun suuriin persooniin kuului sellisti Putkowski, puolalainen ukko, jolla oli hieno klyyvari. Hän oli sharmikas ihminen. Hänen vaimonsa oli venäläinen ja opetti venäjää, kun opiskelin sitä vähän. Tämä madam toi kerran venäläistä pääsiäismämmiä, valkoista, ja kysyi minulta tiedänpö minkä niminen tämä on venäjäksi. No sanoin sen hänelle, että se on pashaa.

Taiston Sekakuoroa johti henkilö, joka oli alkuaan Nyander mutta muutti nimekseen Kiianmies. Hän johti myöskin kaupunginorkesteria.

Vanhaa Tampere oli meille oikein hyvä. Sitä vietiin kuorossa 1935:n jälkeen, kun olin täysikäinen. Kun tulin väestä, tulin

kuoroon takaisin. Se oli aika mukava paikka. Raittiusyhdistys Taistolla oli iso talo ja juhlasali. Se vain Tampereen pommituksessa paloi kaikki. Se oli puurakennus vielä. Me miehet lauloimme myöskin välillä ihan mieslauluja.

Se oli ihanaa aikaa. Näytteleminen oli sen ajan kukkivaa kulttuuria. Ei silloin puhuttu sukupuolielimien nimillä, ei omassa keskuudessa, ja vielä vähemmän että olisi kuullut naisen käyttävän sitä nimeä. Kyllähän tämä aikalailla on muuttunut siitä.

Harrastajanäyttelijöille maksettiin korvaustakin, ammattiosastot maksoivat, nehän olivat aika hyvinvoivia. Eero Roine, joka oli silloin näyttelijänä Tampereen Työväenteatterissa, sanoi minulle kerran, että sinulla on hyvä ohjelma ja sinä viet sen hyvin läpi, sitä ei voi kieltää, mutta sen verran haluaisin neuvoa sinua, että älä vaan tee liian halvalla sitä työtä, sillä silloin sinä alennat oman työsi arvoa ja samalla kaivat maata pois meiltä ammattinäyttelijöiltä. Hän arvasi, ettei nuori osaa siitä sillä lailla pyytää. Hän opetti minulle nämä kaksi asiaa, että siinä voi aliarvioida oman työn hintaa ja vielä tehdä ammattinäyttelijöille hallaa.

Eero Roine oli toverillinen ystävä, minulle jäi mukava muisto Eerosta. Hän oli semmoinen ihminen, että kun hän tuli niin ihmiset nauroivat jo vaikkei hän ollut vielä mitään sanonutkaan. Hän oli suuri humoristi. Kerran hän sanoi, että "Ootteko nähny koskaan tällaista juttua, kun Roine laskee Roineeseen?". Se oli silloin Kangasalla, joo. Hän monta kertaa sepitti omiaan pitkälti, kun tuli joku väli näyttämöllä, ja palasi sitten taas päiväjärjestykseen. Hän ei koskaan joutunut pulaan, siinä hän oli ihan erinomainen.

Tampereen Työväenteatterin vanhaa johtajaa Kosti Eloa arvostin suuresti. Hän koulutti paljon hyviä näyttelijöitä. Kun hän oli eroamassa, hänen viimeinen näytelmänsä, lahjanäytäntö, oli Yli ulapan. Olin hankkinut sinne lipun. Se kosketteli elämän jatkumista kuoleman jälkeen rajan toisella puolella. Siinä näytelmässä oltiin laivalla matkalla, ja laivassa oli monenlaista ihmistä. Siellä oli äiti, joka etsi poikaansa jatkuvasti, ja mitä kaikkia olikaan. Kosti Elo vei siinä juutalaisen rabbinin osaa.

Teatterineuvos Salmelaistakin ihailin Tampereen Työväenteatterin johtajana, vaikka silloin olinkin jo pois täältä.

Elna Hellman oli vanha näyttelijä, ei mikään niin kaunis, mutta hänestä saatiin aina paklaamalla vaikka mikä, hän oli tyypillinen näyttelijä. Muistan, kuinka upea hän oli vielä vanhoilla päivillään Viktorian husaarit -operetissa Viktoriana.

Väessä

Oli luonnollistakin, että kun lähdin väkeen vuoden 1935 syksyllä niin pääsin niin kuin toivoin viestijoukkoihin radiopuolelle. Jouduin viettämään Viipurin keskuksessa runsaan vuoden, vanhalla ryssän kasarmilla. 1936 kesällä pääsin sieltä. Se oli hienoa. Olin suorittanut radiosähköttäjän toisen luokan jo 1935 syksyllä, vaikka syksyllä menin. Minulla oli jo niin paljon tuota "salaa harjoiteltua" amatööritoimintaa takana. Ensimmäisen luokan suoritin keväällä 1936. 18 vuorokautta sain lomaa siitä hyvästä, kun sain sen niin hyvällä pistemäärällä suoritetuksi. Tein minä sitten koulupajalla myöskin tekniikkapuolella töitä, mutta se tuli niin kuin ylimääräisenä minulle. Se oli OH5CA, sotilasradioamatööriasema - Viipuri oli vitospiiriä. Kyllä sielläkin aika hyvä lähetin oli, mutta vastaanottimet eivät olleet siihen aikaan vielä niin hyviä kuin itselläni oli amerikkalainen National 44. Ja piirtelin kokeiluhuoneessa meidän sähkötyskäyriä. On sinne jäänyt varmaan minun käsitöitäni, jos ne arkistossa ovat. Me piirsimme millimetripaperille, isolle arkille, ja siinä oli eri värisellä otto- ja eri värisellä antosignaali, lähetysteksti. Ne olivat kumpikin hyvin tärkeitä. Sillä minäkin lähetin niin nopeasti. Kun piti kahdeksaa kymppiä antaa esimerkiksi kokeissa niin kolme kertaa se lähetys meni kymppiin asti. Ajassa täytyi mennä ihan tietty kirjainmäärä. Siinä opetettiin rytmitaju. Mutta ei se ole pelkästään sitäkään, kun on erilaisia merkkejä missä on eri aika-arvoja: numeroiden aikapituus oli paljon suurempi kuin muiden. Ykkösen oli yksi piste ja neljä viivaa, kakkonen kaksi pistettä ja kolme viivaa, ja viitonen oli jo viisi pistettä - se meni jo "ta-da-da-da-da".

Olin radioryhmän johtajana v. 1936, kun meillä oli radiopuolella Kannaksella loppuharjoitukset. Meidät tuotiin Imatralle, ja sieltä lähdimme polkemaan radiolaatikoittemme kanssa. Ryhmän vahvuus oli 1 + 3. Imatralta tulimme Jääskeen. Tämä tapahtui Jääskessä, ennenkuin ylitettiin silta Vuosalmelle. Minulla oli mukana salkku, jossa oli joka päivälle kirje, joka piti avata tiettyyn aikaan. Kirjeessä luki silloin ”Yhteys Viipuriin”. No niillä laitteillahan se ei ollut mikään helppo juttu, se oli ihan täysi koitos, ne vanhat laitteethan olivat aika heikkoja. Oli pieni pilven kuupale, joka uhkasi heittää vettä, ettei me voitu olla ulkona. Niin minä menin Jääsken pappilaan ja kysyin, olisiko mahdollista päästä sisätiloihin, kun tulee sade. Esiinnyin kyllä kohteliaasti, mutta sain vanhalta ruustinnalta semmoisen henkisen likasangon päälleni: ”Ei tule kysymyksenäkään. Jos olisi suojeluskuntaharjoitus, se olisi aivan toinen asia.” Vaikka minä kuuluin valtion puolustuslaitokseen varusmiehenä, minua pidettiin kuin punakaartilaisena. Ryhmän miehet kysyivät, että mitä siellä sanottiin. Selitin, ettei sinne nyt sopinut mitenkään, järjestetään niin että mennään tuonne puun alle. Mutta aivan niin kuin olisi tuo yläkerran isäntä tullut meidän puolellemme ja pisti sen pilven menemään Vuoksen yli, eikä se tullutkaan siitä sivua pitkin ylös meidän päällemme. Me saimme tehdä touhumme kaikessa rauhassa. Heitimme antennin ylös puuhun ja saimme yhteyden minuutilleen. Saimme ohjeet mennä Jääskestä Vuosaareen, ja niin me tulimme Äyräpäähän ja Pölläkkälään. Tämä jäi minua kaivelemaan, kuinka suuresti vuoden 1918 vihaa vielä oli. Jos sitä oli vasemmalla, niin sitä oli oikeallakin.

Nyt tuntee itsensä fossiiliksi, kun ajattelee että on käynyt varusmiespalveluksenkin Viipurissa, joka on ollut jo kauan pois. Siellä oli tarkkaan määrätty, missä sai kulkea. Esimerkiksi työväentalolle ei saanut mennä.

Sotaväen jälkeen minulla oli kaksi paikkaa suunnitelmissa. Olin väessä vielä, kun minulla oli vetämässä haku Suomen Joutsenelle. Olin valmis lähtemään värvätyksi, eihän minulla ollut tyttöäkään eikä muutakaan. Suomen Joutsenhan teki niitä muhkeita reissuja, olisihan siellä ollut mukavaa. Kyllä siinä sähköttäjälle olisi ollut

mestat. En nyt muista tarkkaan, kuinka se sitten meni etten sinne päässytäkään: olin ollut sairaana, minua vähän kynittiin molemmista jaloista kun kynsi kasvoi lihan sisään, ja jouduin Viipurin sotilassairaalaan. Se oli uusi silloin, ja aika upea laitos. Sinnehän se jäi.

Bisnestä ja propagandaa radioilla

Sotaväen jälkeen tein töitä Hankkijalle. Hankkija tuotti ja välitti radiota, ja nämä olivat jo kaikki uhkeata tavaraa. Elämä oli jo kulkenut eteenpäin. Meiltä jäivät huonot ropposet taakse armeijaan. Siviilissä oli äärettömän hienoa tavaraa. Huolsin ja tarkastin kaikki ne koneet, jotka tulivat Hankkijalle, että ne pelasivat. Se oli minun hommani silloin.

Jo 1935-36 kuuntelin joskus venäläistä Petroskoin radioasemaa. Ei se meillä niin suosittu ollut, mutta löysin sen ja kuuntelin sitä joskus salaa kuulokkeilla, en pitänyt kaiutinta päällä. Se oli muuten normaalia lähetystä, mutta sieltä tuli aina välillä sellaista, jota voi propagandaksi sanoa. Kyllä ne aika puutteessa ja yksinkertaisuudessa elivät. "Meille on tänään tullut kumikalosseja, joita jaetaan...". Se tuntui niin hassulta, pani ajattelemaan että mitä hienoa tuossa on. Olin minä sen verran ajattelevasta perheestä, että ymmärsin, kun meillä oli täällä kalosseja vaikka kuinka paljon. Niiden tiedotus ja muukin oli paljon meitä jäljessä. Se oli loppujen lopuksi negatiivista propagandaa. Eivät ne käsittäneet, mikä oli meidän elintasomme. Ne houkuttelivat kirjoittamaankin, osoite oli Petroskoi, postitalo, radiokomitea. Mutta en minä sotkeutunut kirjoittamaan.

Kyllä siellä Petroskoissa eli Äänislinnassa tuli käytyä, mutta se oli eri aikaa.

Neuvostoliitosta tehtiin ihannevaltiota. Mutta siellä oli poliittinen älymystö, jonka ei tarvinnut jonottaa. Ei se mikään demokratia ollut, ihan diktatuuri. Ei sinne poliittisia puolueita tullut vaan poliittinen eliitti, kenraaleita ja muita. Suomessa monet uskoivat vielä asiaan, ja täältä lähti ennen sotia väkeä Neuvostoliittoon. Eikä sieltä tullut ketään takaisin. Jaa tuli Hertta

Kuusinen sentään, se taisi olla ainoa, jota siellä ei teiltu. Hän teki siellä ”paljastuksia”, ja Stalinkin otti hänet vakavasti. Ei tullut Vilksmanin Matin tädikään, Alli, ei hänestä kuulunut mitään, kai hän kuoli siinä selvittelyssä. Hän meni sinne ihan laillisesti passilla. Matti kyseli nyt, minkä niminen tädistä tuli kun avioitui Neuvostoliitossa, mutten tiennyt. Sotien jälkeen sinne on lähtenyt enää joku harva vain.

Kieliä

Sandbergin rautakaupassa tapasin erään kerran tulevan ystäväni Uhingin. Hän oli saksalaisia, invalidi. Menin Sandbergin rautakauppaan ja kuuntelin, kun eivät tahtoneet tulla kaverin kanssa toimeen suomen kielellä. Kun tämä oli niin perusteellisesti suomalainen tämä Tampere. Kysyin, saisinko olla avuksi. Ja Uhing oli kiitollinen.

Uhingin veli oli opettamassa saksaa, Porin lyseossa muistaakseni. Uhing oli oikein leppoisa, pieni laiha kaveri. Hän oli ollut Vaasassa, oppinut ruotsin. Kun hän tuli Tampereelle, hän oli jo asunut kauan Suomessa ja oli Suomen kansalainen ja sai ostaa kiinteistön. Lähellä Tahmelan lähdeä, alatie reunalla hänellä oli sitten nätti omakotitalo rinteessä.

Uhing tarkoittaa pöllökylää. Hing on vanhaa saksaa ja tarkoittaa samaa kuin Dorf.

Uhing oppi sitten käyttämään suomeakin. Se katu Tahmelassa oli aika kapea. Uhing oli lapioinut lumet tonttinsa alapuolelta kasalle. Ei se kasa keskellä tietä ollut, mutta poliisi tuli sanomaan että pitäisi siirtää lumet pois kadulta. Uhing kysyi, onko sillä kova kiire. Poliisi sanoi, ettei sillä nyt niin kauheata kiirettä ole. No siihen Uhing: ”Hyvä olla, ei mikän kiire, on juhannus, kaikki pois.”

Kun talvisota syttyi, Uhing sanoi että kyllä hänkin sinne voisi tulla vielä soppatykin vierelle. Hän olikin kai ollut joskus kylmäkkönä ravintolassa.

Olen nähnyt hienon kartan 1700-luvun Tampereesta ja Messukylän ja Hatanpään alueista. Siinä olivat kirjoitukset kaunista Antikvaa. Sellaisesta olisi mukava saada kopio. Tampere syntyi

Tammerkosken länsipuolelle, Tammerkosken kartanon maille. Kosken itäpuoli kuului Hatanpään kartanolle, jonka omistivat Ingmanit. Kun Ingman teki ison pankkikavalluksen, kaupunki sai siinä yhteydessä paljon maata ja alkoi levitä.

Tampereessa ei ollut sitä henkeä kuin Viipurissa ja Helsingissä. Viipurihan oli oikeastaan nelikielinen: suomi, venäjä, ruotsi ja saksa. Ranskaa ei sielläkään enää puhuttu, se oli Venäjän ylimystön kieli, jota ne keskenään puhuivat. Saksa oli kauppakieli, ja Viipuri oli kauppakaupunki, merenkulkukaupunki. Helsinki samoin on ollut monikielinen. Tampereeltahan loppui se hegemonia, joka oli käsityöläisillä. Aikaisemmin Tampereellakin oli plåtslagare ja oli kopparslagare - toinen pisti tavallisesta pellistä ja toinen kuparista. Mutta Tampere putsautui ruotsin kielestä, ja sen ymmärtää kun tänne tulivat työntekijät tehtaille Tampereen ympäristöstä. Suomen kieltä ajoi Kunnallisklubi, ja oli ihan työväen yhteinen henki suomalaistua. Tosin tehtaita oli vielä kovasti ruotsinkielisiä. Tämä meidän vanha Tampellakin, Tammerfors Linne- & Jern- Manufaktur Aktie Bolag se oli, ja nimi muuttui vasta 1938 Tampereen Pellava- ja Rautateollisuudeksi ja sotien jälkeen Tampellaksi. Sen toimistokieli oli kokonaan ruotsi. Meidänkin läheltä Nekalasta oli pari Lindroosin tyttöä Tampellan konttorissa töissä. Ja kyllä se oli Lokomokin vähän samanlainen. Sitten vasta kun Aaltosen Eemelin haltuun tuli osake-enemmistö kenkäpuolella, rupesivat siellä vaatimaan, että pitäisi tulla suomen kielikin edes johtokunnan kokouksiin.

Seurustelua

Se oli aika vilkasta aikaa ennen sotia. Lauloin kuorossa. Siellä kulki tyttöjä samaa matkaa. Kun kuoroharjoitus loppui, kävelimme Aleksanterinkadulta Hämeenkatua Pyynikillekin, ja saattelimme tyttöjä kotimatalla. Kerran sanoin sitten Pekalle, että saata sinä tuo Anni kotiin niin minä vien nyt Rauhan vuorostani. Rauhan koti oli Tammelankadun ja Tammelan puistokadun kulmassa. Kun minä tämän yhden kerran saatoin Rauhan kotiin, ja sitten toisen ja kolmannen, niin tämä toinen tyttö jäi koko meidän seurasta pois.

Kun me kerran tulimme häntä vastaan sunnuntaina, se merkitsi jo sitä, että me seurustelimme, kun ei ollut tavanomainen kuoroilta.

Seurustelu oli silloin kokonaan erilaista kuin nykyään, kun ei ollut valistusta eikä mitään. Ei silloin menty äkkiä niin intiimisuhteisiin, kun oli ainainen pelko olemassa. Ja ihminen tuomittu jo muutenkin, varsinkin nainen.

Jyväskylässä oli kuorokonsertti, ja olimme kuorossa mukana kumpikin. Se oli kuorojen yhteiskonsertti. Siellä tuli myöskin huollettua tätä ystävääni. Siellä me seurustelimme, ja sen huomasivat jo toisetkin, että me kaksi kuljimme ja vietimme vapaa-aikaa yhdessä. Niityllä istuen sitten siellä Jyväsjärven rannalla minäkin tulin jo sanoneeksi hämäläisenä miehenä: "Minä taidan olla rakastunut." Niin sanoi ystävänikin: "Niin minäkin." Kyllä se yhteiselämä tästä rakkaudentunnustuksesta alkoi muuttua, yhdessä kulkemiset ja muut. Se oli 1939. Hämeenlinnan heimojuhlilla olimme, yhdessä teimme matkoja ja teimme kävelylenkkejä Vuorekseen ja pitkin, kävimme metsäreissuilla eväitten kanssa.

Siellä jossain 1939 - 1944

Ylimääräiset kertausharjoitukset

En minä sodasta meinaa puhua paljon, siitä ovat puhuneet niin paljon, ja siitä on puhuttu niin moneen kertaan.

Meillä on aina ollut venäläisiä. Sodan alla, jo vuonna 1931, venäläiset rupesivat nopeasti muuttamaan nimiään suomalaisiksi. Dubadjev muuttui Tammistoksi, torikauppias ja teki säilykkeitä. Jakovlev oli työtovereita, muutti nimensä Jakolaksi. Se oli juuri ennen talvisotaa. Siitäkin tiesin, ja he vihjaisivatkin, että jotain on tulossa. He pelkäsivät, että Neuvostoliitto valtaa tämän. Ja kyllä se välillä aika lähellä olikin.

Sitten tuli 1939 syksyllä liikekannallepano eli ylimääräiset kertausharjoitukset. Vanhempi veli sai kutsun jo aika paljon aikaisemmin kuin minä. Kun minä jouduin lähtemään, hän oli jo tullut takaisin. Teollisuus haki veljeni pois. Hän sai rintaansa sen ison prenikan, jolla julistettiin ettei ole mikään rintamakarkuri.

Ja meidän Rauhankin oli oltava tuolla Nekalan koululla. Silloin tämä soitti minulle kerran töihin, päivää paria ennen kutsuntaa - eikä ne kutsut kovin aikaisin tulleetkaan - ja hän sanoi tulevansa minua vastaan, että hänellä on asiaa. Sanoin että tule vaan, ja sovimme missä tapaamme. Ja sitten hän sanoi, että eikös me voitasi mennä kihloihin ennenkuin sinä lähdet. Jos et sinä palaakaan sieltä, niin jää edes joku muisto. Tämä oli tämän tytön sanonta minulle. Sanoin että tehdään näin. Me menimme Ekendahlin kultaseppä- ja kelloliikkeeseen. Tämä Ekendahlin vanha ukko Tammisto oli meille, ainakin minulle tuttu. Siellähän me sitten saimme nämä koristeet käsiimme. Enkä minä edes appiukolle puhunut kihlautumisesta mitään, kun ei liikkakaan itse isälleen. Likan äiti kyllä tiesi, mutta ei sanonut. Minä olin sen verran kuitenkin jäykkä kaveri. Olisihan minun kyllä pitänyt likan isältä kysyä, että mitä mieltä hän on jos minä olisin vävypoikana tässä. Mutta kyllä se isäukko sentään kovastikin hyväksyi sen.

Mutta kyllä se kutsu tuli sitten minullekin. Sisko kysyi, otatko sinä minkäänlaista maskottia mukaan, vaikka kaulaliinan tai jotain

muuta. Minä sanoin, että kuule en ota, minulla on jo maskotti, ja näytin sormeani. Silloin siskokin huomasi, että Martti on mennyt kihloihin. Ja niistä tuli sitten kyllä, siskosta ja morsiamestani, ihan hyvät kaverit. Ne olivat sota-aikanakin aika paljon yhdessä. Siskoni oli vanhan piian alku, mutta menihän hänkin myöhemmin avioliittoon Mannisen kanssa. Ja se sormus oli kyllä hyvä maskotti. Pahus vieköön, se sisälsi niin suuren määrän rakkautta, että kyllä minun täytyy sanoa vieläkin, että se suojasi jos mikään.

Tyttö minua saatteli sitten vielä Nekalan koululle, kun minä sinne ilmoittauduin illalla. Se oli tietty kellonlyömäkin, kun tämän porukan piti olla siellä. Ja niin lähdettiin.

Olin rakennellut ison määrän radioita. Kun lähdin talvisotaan, minulta jäi yksi keskeneräinen radio, se oli tilaustyö. Se oli jo oikein verkkosyöttöinen radio kovaaäänisellä. Se jäi hiukan kesken, muuntajan kiinnittäminen jäi. Kyllä sen oli vanhempi veli laittanut, kun hän palasi takaisin. Hänet komennettiin rautatiepioneereihin, muttei hänen tarvinnutkaan jäädä. Teollisuus haki hänet takaisin kotiin, teki töitä ja tietysti kuului väestönsuojeluun samalla. Minä lähdin sinne aika pitkälle matkalle. Tulihan siitä pitkä rengasmatka.

Kun Tampereelta lähdettiin talvisotaan, siinä oli erikoisrykmentti, jossa oli Pajari pomona. Se rykmentti painui Itä-Suomeen. Talvisodassa olin tamperelaisessa divisioonassa, se oli muistaakseni 6. divisioona. Se reissu vei meidät Taavettiin. Me jäimme pitkäksi aikaa Taavettiin, eikä lähdetty ensin mihinkään. Taavetista, Luumäen ja Utin väliltä, lähdimme marssimaan koko divisioonaa rannikolle päin, kun pelkäsivät maihinnousua Viipurin tai Kotkan tienoille. Mutta se ei sitä tehnyt kuitenkaan.

Kun olin saanut jo varusmiespalveluksessa virallisen sähköttäjäkoulutuksen, opin nopeasti. Ainoa, mikä siinä oli ihmeellistä, oli suomalaisten tekemä oma armeijan vanha viestiliikenneohjesääntö. Se poikkesi kansainvälisestä liikenteestä. Se ei ollut ollenkaan minun mieleni mukaan. Siellä kysyttiin esimerkiksi kuuluvaisuutta ja kaikkia näitä. Sehän oli niin kuin tapetilla silloin kun naapuri kuunteli talvisodassa. Kun minulta on kysytty siitä mielipidettä, sanoin rankasti että se on ihan päin seiniä että meillä on tämmöinen. Radiolaitteet olivat ihan samoja kuin

vuonna -35 varusmiesaikana, niihin ei ollut yhtään tuhlatu rahaa. Se muuttui jatkosodassa.

Talvisodassa suomalaiset olivat radiotoiminnassa heikoilla. Taavetissa sain luvan tehdä laitteille mitä tahansa, että saimme yhteyden Kotkaan. Rakentelimme laitteen Taavetin putkaan, se oli rauhallinen paikka. Pelkäsivät silloin, että naapuri voi pyrkiä maihin Kotkan seudulla. Ja saatiin yhteys, vaikka putki kuumeni, ettei voinut pitää kauan päällä.

Ja sitten Taavetista oli riivatunmoiset marssit pitkälle Johannekseen saakka. Se oli lyhyt kahina siellä. Ja Johanneksesta tämä divisioona siirtyi Taliin ja sieltä Summan puolustukseen. Ja kylmää oli, että piti olla kylmä talvi. Se jäi ikuisesti mieleen. Summassa oltiinkin niin kauan, kun piti ruveta takaisin tulemaan.

Mutta kyllä minulla oli suloinen morsian, jonka olin kihlannut lähtiessäni. Joulun aikaan 1939, kun olimme siirtymässä Johanneksesta Summaan, oli äärettömän kylmää. Sain Rauhalta joululahjan. Ja olivat sitä varmaan olleet muutkin rakentamassa. Pidin anopistani myös. Sain pehmeän pullan, niin kuin polakan, joka oli halkaistu ja pantu litteä konjakkipullo sisälle. Ja se oli pysynyt ehjänä siellä kääntyn sisällä. Sain sen juuri jouluaattona. Se oli melkoinen pukin lahja.

Heiskasta sanottiin Kylmä-Kalleksi, kun hän ei hymyillyt koskaan. Hän oli talvisodassa muistaakseni JR7:n komentaja, jatkosodassa jo isompi herra. Kylmä-Kalleen tutustuin Johanneksesta. Hän oli suon laidassa hangessa kenttäpuhelin käsissään, oli löytänyt sellaisen ja veivasi sitä, siinä olivat johdot kiinni mutta se tuntui niin kevyeltä ettei sieltä kukaan vastaa. Johdot olivat poikki jostain kauempaa. Kävin sanomassa, että Teillä on mahdollisuus saada yhteys kyllä. Ja hän tuli ja käytti radiota. Se olikin ensimmäinen kunnon radio.

Sain silloin joulun aattona tai aatonaattona 1939 Johanneksesta saksalaisen vastaanotinlähettimen. Se oli Telefunken. Siinä oli yksi viisari, joka asetti vastaanottimen aina samalle jaksoluvulle kuin lähetinkin oli, ja vain hienosäätö tarvittiin. Kyllä se oli jo tekniikkaa. Mutta niitä ei ollut monta. Se

oli divisioonan laite, ja näillä samoilla romuilla saimme tulla toimeen.

Talvisodan alussa siellä Johanneksessa oli se hyvä puoli, ettei sillä lohkolla ollut vielä paljon lentokoneita. Vaikka oli sinne kyllä pudotettu desantteja. Myöhemmin Summassa kyllä tuli vihollisen koneita kokonaisina mattoina.

Meillä oli paljon puutteellisuutta. Suuri, rautainen armeija edessä ja paljon höökivaunuja. Eikä meidän tykistöllä ollut edes ammuksia. Rannikkolinnakkeet meitä vähän avustivat ja ampua roiskivat. Maalaisliittolaiset puolustusministerit ja muut eivät halunneet varustautua sodan varalle, siinä säästettiin. Ja kuitenkin sinne mentiin. Se talvisodan touhu oli vähän rankkaa.

Johanneksessa emme olleet kuin muutaman päivän, sitten lähdettiin Taliin ja Summaan.

Oli meillä kotikin vähän vaurioitunut talvisodan pommituksessa, kun pommittivat kaasutehdasta Nekalassa, ikkunoita särkyi. Appelassa meni kai vielä enemmän Tammelassa. Nekala oli silloin sen verran harvaan rakennettu, omakotiasutusta kuten nytkin, että ei siinä ihan niin pahasti käynyt. Kaasutehdas sai osumia. Siellä paloi ja räjähteli vielä pitkän aikaa pommituksen jälkeen. En tiedä siitä enemmän, kun olin silloin siellä jossain.

Ei talvisota ollut mikään sattuma. Jo vuonna -31 naapuri aloitti varustautumisen. Mielestäni talvisota oli sisällissotamme jatke. Punaisten johtajathan painuivat karkuun kansalaissodasta Neuvostoliiton puolelle ja jättivät kansan vastaamaan teoistaan. Heitä oli mukana talvisodassa Neuvostoliiton puolella, sikäli kuin olivat vielä hengissä ja vapaana.

”Talvisodan hengen”, joka yhdisti entiset punaiset ja valkoiset meillä, aiheutti vieras, yhteinen vihollinen. Sama juttu oli jatkosodassa. Kaksi eripuraista yhtyvät, kun kolmas tulee. Tämä on toistunut Lähi-Idässäkin.

Emme me sieltä suinpäin karkuun lähteneet, vaan peräydyimme ihan rauhallisesti Viipuriin. Talvisodassa Viipuria ei vielä jouduttu menettämään, se menetettiin vasta rauhaa tehtäessä. Olin vielä Viipurin Linnasaareissa, kun talvisodan rauha eli välirauha tehtiin. Vasta jatkosodassa menetimme Viipurin sotimalla.

Kun tulin Linnasaareen, siitä ampui ruotsalainen tykkijaos. Se tuntui ihan hyvältä. Heillä oli ihan uutta kalustoa. Olivat vapaaehtoisia ruotsalaisia.

Se sota oli kova juttu. Ei talvisodasta päässyt lomailemaan. Meille ei jäänyt sitten Rauhan kanssa paljon aikaa välirauhan aikanakaan kahden kesken. Kun minulta kysyttiin mielipidettä viestiliikenteestämme talvisodan lopussa, niin moitin, että miksei voida harjoittaa normaalia kansainvälistä radioliikennettä. Tarkoitin sitä, että senhän kuuli jo ihan kansainvälisen liikenteen joukosta, että tuossa on suomalainen. Kyllä radisti löytää vastapuolensa muutenkin. Jumalauta, kun sieltä rähähdettiin. Niin jäinkin tavallaan sanoistani kiinni, se palvelukseni jatkuikin sitten. Jäin puolustusvoimien palkkalistoille jopa sotien väliseksi ajaksi opettamaan vähäksi aikaa. Ja kyllä se hyvä olikin, kyllä se uusi käytäntö sai heti paljon kannatustakin. Ne olivat poikia, jotka osasivat jo sähköttää, ja omaksuivat helposti kansainvälisen kaavan. Sitten heidät hajotettiin ryhmiinsä, tulevien divisioonien pariin.

Jatkosota

Alkoi toinen sota. Kouluttamiani poikia kerkisin vielä muutaman näkemään Karjalan Kannaksella, ja kyllä heistä suurin osa eloon jäi. Kannaksellakin oli liikkuvaa touhua: komentajalla oli radioasema, vaikkei se ollut komentajan luona vaan vähän matkan päässä, mutta komentajalla oli puhelin sinne. Eikä siinä puhelimestakaan ihan suoraan puhuttu, siinä käytettiin peitesanoja. Ei siellä mikään isompi puhelinlinja olisi pysynytkään, kyllä radioa tarvittiin.

Nuoret pojat omaksuivat nopeasti kansainvälisen liikenteen, mutta vanhat viesti-ihmiset, eivät meinanneet niin vain uskoa, että se on ihan totta.

Jatkosotaan mennessä tapahtui radiolaitteissa jyrkkä muutos. Jatkosodan aikaan oli kotimaisia laitteita, Helvar ja Asa ja joku kolmaskin, jotka ottivat vastaan sähkötystä mutta puhettakin. Ne

olivat samaa tasoa kuin sakemanneilla. Tuli kaukopartioradiokin, jolla ne kuuntelivat kotimaan lähetyksiä.

Olin lukenut jo ennen asevelvollisuutta venäjää. N. Åströmin kirjoittama Venäjän kielen alkeiskirja, painettu Helsingissä 1907, löytyy vieläkin. Kun osaa lukea venäläiset aakkoset, siitä ymmärtää aika paljon, koska tekninen kieli on aika kansainvälistä, samoja sanoja. Kapteeni Svenström, kaapelitehtaan insinööri, kysyi löytäisinkö jotain hyvää venäjänkielistä kirjaa elektroniikka-alalta. Terijoelta sitten soitin, että olen löytänyt. Se oli puhelintekniikan oppikirja, joka käsitteli keskustekniikkaa ja muuta. Kirjallisuudesta saatiin selville, millä tasolla venäläiset tekniikan kanssa olivat. Silloinkin olin yksinäinen hai, jolla oli tällaisia sivutehtäviä. Svenström sitten kuoli tapaturmaisesti, hänen autonsa jäi junan alle rintaman takalistossa.

Oltiin ensin Viipurissa, Terijoella, Kuokkalassa, ja Kiisselisuo alkoi olla jo lähempänä Leningradia, rantalohkolla. Suomalaiset olivat jo saavuttaneen valtakunnan vanhan rajan, mutta meidän porukka oli vielä tällä puolella.

Sodassa tulin tekemisiin muun muassa infrapunalaitteiden kanssa. Naapurilla niitä oli jo talvisodassa, mutta omat koirat purivat venäläisiä jo jatkosodassa, kun olimme kesyttäneet tekniikan. Minä tutustuin niihin välirauhan aikaan, tutkin ja tein piirustuksia. Kun sitten olin jatkosodassa helsinkiläisessä porukassa ja Rajajoki oli saavutettu, minulle tuotiin esille, enkö ottaisi käyttööni sellaista vartiointilaitosta. Infrapunalaitteessa oli lähetin ja vastaanotin, Maxim-konekiväärin kokoisia laitteita. Lähettimen keskellä oli lamppu, joka lähetti valon suodattimen läpi, ja perässä oleva parabolipeili heijasti sen valon vastaanottimeen. Lähettimen edessä oli huurrelasi. Minulla on muistona siitä lähettimestä päälle tuleva liuska, jossa on kolme lasiruutua: ensimmäinen on kirkas, sillä suunnattiin, toisen läpi näkee punaisen valon, ja kolmannen läpi ei näe paljaalla silmällä mitään, se on infrapunasuodatin. Lähettimen kantokyky oli noin kilometri. Vastaanotin oli lähempänä asemaa, johtopaikkaa, ja sen releistö saattoi olla johdonkin päässä johtopaikasta. Siinäkin oli perässä parabolipeili, joka lähetti pisteen keskellä olevalle

fotokennolle. Ja vastaanottimessa oli myös vahvistinputket ja relelaatikot. Releistö ja kytkinlaitteisto hoitivat vaikka hälytyskelloa tai -summeria. Hälytysmerkki tuli, kun joku liikkui lähettimen ja vastaanottimen välisen valokuovan poikki niin että se heikkeni tai katkesi, riippuen siitä kuinka herkäksi laite oli viritetty. Joskus merellä, kun tuli ahtojääröykkiötä tai jää halkeili ja tuli sumua, ja sekin saattoi antaa hälytyksen.

Asemasodassa käytimme näitä infrapunalaitteita. Hyökkäysvaiheessa niitä ei ehditty viritellä. Siellä minä Kiisselisuon alueella, joka oli lähempänä Leningradia, konttasin yksin linjojen välissä, ei-kenenkään-maalla, kunnes Sininen prikaati perustettiin. Lähetin ja vastaanotin kävivät lipeäakulla, ja niitä piti käydä välillä vaihtamassa. Minulla oli pikkuinen pakettiautokin, jolla vein akkuja. Pidin siitä, että sain toimia kuin yksinäinen susi. Silloin ei ollut vastuuta muusta kuin itsestään. Jos oli ryhmä tai joukkue takana, siitä oli aina vastuu. Se oli ikävämpää, kun kaatui kavereita.

En voi sanoa, että olisin pelännyt sota-aikanakaan. Jouduin tekemään yksilöllisiä töitä, kun konttasin ei-kenenkään-maalla. Kyllä siellä aina jännä mennä oli. Siellä pakkasessa iskivät puissa räjähtävät luodit. Pelko on semmoinen hirveä tunne, että siinä ihminen menettää toimintakykynsä tai tekee päättömiä töitä. Mutta silloin kun ihmisen on tehtävä jotain, se on jännittynyt korkeintaan. Se ei saa pelätä. Sillä on se tehtävä.

V. 1941 menimme naimisiin. Sitä varten sain vihkilomaa neljä päivää, kun valtakunnan raja oli saavutettu. Riihimäelle saavuin pahaan aikaan. Suomalaisessa junassa ei ollut kuin yksi vaunu siviileille, ja siinä roikkui ihmisiä ulkopuolellakin. Seuraavaa junaa Tampereelle olisi pitänyt odottaa seuraavaan päivään. Ne päivät olisivat muuten voineen mennä junan odottamiseen, mutta sattui hyvä tuuri. Riihimäellä näin Lappiin saksalaisia vievän junan ja pyrin ja pääsin siihen. Olin näille kavereille siitä niin kiitollinen, että kysyin miten voin korvata tämän. No eivät he mitään olisi halunneet, mutta yksi kysyi kuitenkin että olisiko minulla antaa puukkoa. Ei ollut, mutta kun juna tuli Tampereelle, kipaisin

nopeasti ostamassa asemakioskista puukon ja vein sen heille junaan.

Ne olivat koruttomat häät, lokakuun 4. päivänä 1941. Sisareni oli todistamassa ja appiukko. Pastori oli hyväkoipiseksi sanottu Jalo Jalkanen, hänen kodissaan meidät vihittiin Kyttälänkadun varressa. Ei siinä paljon juhlaa ollut.

Kannakselle ei saanut tuoda viinaa lomilta, paitsi upseereilta niitä ei takavarikoitu. Ei sinne minun mielestäni sitä niin paljon mennyt, että se olisi systeemit sotkenut. Kun 1941 tulin kersanttina vihkilomalta, totta kai ostin alkoholia. Osasivat ne tehdä sen tempun, kaikki piiritettiin ja tutkittiin, ja kieli pitkällä odottivat. Sieltä tuli kuitenkin meidän viestikomentajan musta kärry vastaan ja ottivat minut mukaan. Sanoin että minun autoni lähtee tästä. Eikä sotilaspoliisikaan kehdannut enää sanoa mitään. Kyllä ne pitivät huolen, ettei Masan viinoja viety.

Hyvää onnea siellä oli. Että minulla oli aika hyvä maskotti se sormus. Ja toinen maskotti oli Rauhan nuoruudenkuva, joka oli koko sota-ajan mukamani. Kun se oli kotelossa, se säilyi ja on vieläkin tallessa. Tämä on kuule kulkenut Masalla mukana, kiertänyt sentään saakelin paljon, nähnyt vettä ja taivasta.

Vaimoni oli Aaltosen Eemelin palveluksessa kenkätehtaalla. Hänen isänsä Edward Jokela oli viimeistelyosaston työnjohtaja elämänsä loppuun asti. Jokelalla oli upea luonnonkihara tukka. Vaimoni oli hänen apulaisensa, varastoa kirjaamassa. Vaimo kirjoitti minulle kirjeessään rintamalle, että hänen oli pakko pistää uusi kuori tähän, kun hän kirjoitti koko ajan töissä ”Kumiteräsaapas” kun niitä meni armeijalle, niin kirjoitti kenttäpostiosoitteeksikin ”Kumiteräsaapas”.

Kuukausi vihkiloman jälkeen sain ylikersantin jämat.

Siinä Kannaksella meidät muokattiin taas uudestaan. Minä kuuluin 1914-syntyneisiin, ja 1912-syntyneet olivat vanhimpia jotka otettiin mukaan helsinkiläisprikaatiin, Siniseen prikaatiin eli 3. prikaatiin. 3.Pr lohkaistiin 12. divisioonasta. Tähän prikaatiin otettiin määrätty nuori ikäluokka. Vanhemmista päästivät kai osan kotiinkin. Silloin minulla alkoivat taas kokonaan uudet viuhakkeet. Meidät vietiin Kannakselta Karhumäen pohjoispuolelle Kriviin,

matkaa Murmanskin rataan 27-30 km. Siellä olimme aika pitkään asemasodassakin, ja tapahtui siellä menestyksekkäs hyökkäyskin, ja tuli Amerikan nootti, jossa sanottiin, että ollaan menty liian pitkälle. Sieltä meitä vietiin välillä Lappiinkin siltä varalta, että siitä syntyisi jotain. Totuudeksi kuitenkin osoittautui, että se kaikki oli pelkkää propagandaa, jota mm. Hella Wuolijoki täällä levitti. Naapuri aloittikin sitten hyökkäyksen Kannaksella kohta, ja meidän prikaati tuli taas lujaa alas Kannakselle.

Tässä käytiin sellaista kummallista kauppaa, että Suomi kuului saksmannin etupiiriin, ja saksmanni jo myönsikin sen. Mutta kuitenkin se toi sitten joukkojaan tänne Lappiin asti, kun Norja oli jo miehitetty. Lapissa kokivat talven helvetin. Kun ohuilla vaatteilla mennään makaamaan hankeen, niin ei siellä pärjää. Nehän pelkäsivät metsää. Nehän pitivät siellä semmoisen mekkalan kuin pienet lapset. Lapsi kun pelkää metsässä, niin se laulaa ja loilottaa siellä. Suomalainen taas oli metsässä niin kuin pisi sukassa. Kyllä venäläisistäkin se joka taigalta on kotoisin, on siinä ihan samanlainen kuin suomalainen, mutta yhtä hyvin kuin saksalainen pelkäsi aron äijä. Tunsivat metsässä ahdistusta, kun olivat tottuneet aavalla asumaan.

Saksmanni käytti hyväkseen sitä, ettei Neuvostoliitto ollut vielä kyennyt normaalisti järjestäytymään puolustukseen, oli vasta liikekannallepano. Ja sen vuoksi ne pääsivät siihen asti mihinkä pääsivät, aina Stalingradiin ja Leningradin lähistölle asti. Stalingradissa puolustus alkoi tehota ja meni korttelitaisteluksi, eikä saksalainen siitä pidemmälle päässytäkään.

Meillä oli loppujen lopuksi aika ajattelevainen päämaja. Ei lähdetty puskemaan päätämme Leningradiin. Eikä saksalainen yksin sitä kyennyt valloittamaan.

Talvisodassa meillä ei vielä ollut paljon omaa lentokonekalustoa, ei ollut kuin pari lentuetta tai yksi laivue Foggereita. Jatkosodassa oli, muun muassa amerikkalaisia Brewstereitä. Samoja oli venäläisilläkin. He saivat ne ilmaiseksi, me ostimme. Oli venäläisillä omaakin lentokonetuotantoa, esim. IL-2 maataistelukone. Ja kun Neuvostoliiton tuotanto pääsi sotien

jälkeen käyntiin, siellä olivat vanhat suunnittelijat asialla: Iljushin , Tupolev. Mutta silloin alussa ne lensivät useammalla härvelillä.

Venäläisten tiedotus oli puisevaa ja huonoa. Olisivat voineet saada paljon pahaa aikaan, jos olisivat osanneet tiedottaa. Kun siellä asemasodassa oltiin kuuloetäisyydellä, kuului Syvärin rintamalla kerran: "Sinä suomalainen sotilas, joka siellä piereskelet. Tule hakemaan täältä kunnon limppua, joka ei varmasti pieretä!" Kansa taisteli-lehdessä näitä on kerrottu.

Minulla sota-aikana liikanimi Musta Rudolf. Että mistäkö se nimi tuli? No olinhan minä tumma, ja naamani oli nokinen ja paskainen kun maastosta palailin. Kai minä joskus lauloin sitä lauluakin. Se nimi tuli jo aika aikaisin, tuolla Terijoella, kun sitä rajaa mentiin läpi, se alkoi kuulua sieltä joskus. Ensin se oli Ruuto vaan, se oli oikeastaan semmoista stadilaista heittämistä, ei sanottu niin hienosti Rudolf. Ei minua kukaan sanonut Martiksi. Sitten loppujen lopuksi minua sanottiin Mustaksi Rudofiksi. Siihen olivat syypäinä omat esimiehetkin. Mitäs Musta-Rudolfille tänään kuuluu, kysyi viestikomentaja Katiskakin. Ja se oli sähköosoite kanssa, ei tarvinnut sen enempää selittää, tiedettiin vaan että se oli se.

Ei siellä rintamalla paljon herroiteltu. Eikä herroilla ollut paljon tunnuksiakaan, usein samanlaiset vaatteet kaikilla, ja oma porukka vain tunsivat johtajansa. Olin sodassa joukkueenjohtajana ja pääsin sieltä vääpelinä.

Sotaherroista kerrottiin kaikenlaista legendaa. Yksi legenda jo eläessään oli Pärmi. Hän oli Paateneen sissipataljoonan komentaja ja myöhemmin meidän vieressä samalla lohkolla. Ennen sotia Pärmi oli Pohjanmaalla kouluttajana. Hän tutustutti tulokkaita paikkoihin. Pohjoisen pojat eivät olleet koskaan nähneet jalkapallokenttää. Pärmi näytti maalia ja kysyi, tietääkö kukaan, mikä tuo on. Eivät tienneet. Pärmi sanoi: ”Se on hirsipuu, ja näiden hirsipuiden kautta te joudutte käymään, elleivät hommat ala sujua.”

Pärmi oli alkuperäiseltä ammatiltaan suutari, vaatimaton mies, ei koreillut vaatteillakaan. Hän kuoli everstiluutnanttina luonnollisen kuoleman.

Lotat tekivät kovaa työtä sodassa. Ilmavalvonnassakin pysyivät tornissa, kun hävittäjät ampuivat ja lensivät niin läheltä että päreet lentelivät.

Terijoella ryhmämme asui kerran teltassa vanhassa Terijoen uomassa. Sinne tuli kauhea jysäys, meni kuulo vähäksi aikaa. Se oli iso ammus, ei sellaisia ollut joka päivä varaa kenelläkään ampua. Se tulla kolisti niin kuin ratikka alas, ja niin korkeana kaarena, että osui sinne uomaan. Ajattelimme sitten, että mitä me siellä uomassa teemme, ja muutimme kylään.

Sitten perustettiin helsinkiläisporukasta Sininen prikaati. Kun oltiin ylittämässä vanhaa rajaa, oli kapinointia tai ainakin nurinaa. Me emme ylittäneet rajaa ennenkuin sininen prikaati oli muodostettu ja menimme junalla Karhumäkeen ja siitä eteenpäin. Mitä varten me niille maisemille mentiin, en tiedä muuta kuin että kaikki lähilentokentät haluttiin saada käsiin. Ja siinä oli sitä vanhaa ajatusta, että kun vallataan niin vallataan kerralla paljon, niin on helppo luovuttaa pois jos hävitään. Minunkin joukkueessani oli poliittista mielipidettä sitä vastaan, enkä minä sitä ihmettele. Selitin kuitenkin, että meidän on pakko mennä sinne, että saamme lähilentokentät haltuumme, ettei meitä sieltä niin painostettaisi. Ja niin me otimme ne haltuun. Ja kyllä sitä mentiin aika syvälle sitten. Meidät vietiin Karhumäen pohjoispuolelle, 30 km Karhumäestä Muurmaskin rataa. Mutta Amerikkakin lähetti nootin, kun siellä Karhumäen pohjoispuolella olimme. Asemat jäivät sille paikalle, tai muuten olisi Amerikkakin ollut pian mukana sodassa. Se oli semmoinen pyhä paikka, että Amerikan vaatimuksesta Neuvostoliiton liikenneyhteys jäämerelle täytyi säilyttää. Sieltähän tuli riivatusti kamaa sisään. Sieltä tuli lentokonettakin. Että ei ole kehumista ystävässämme USA:ssakaan. Se on huilunut ja häilinyt siellä-täällä. Myöhemmin olivat sitä mieltä, että lopetimme sodan liian aikaisin. Taitaa riippua siitä, onko siellä demokraatit vai republikaanit vallassa.

Eduskunnan puhemies Riitta Uosukainen on nyt (1996) USA:n matkallaan joutunut muistuttamaan suoraan, tähän sitä Neuvostoliittoa autoitte senkuin kerkisitte, kun ihmettelivät että miten me nyt olemme niin hyvissä väleissä sen kanssa. Sanoi sen

ukolle, jonka oli pakko myöntää. Uosukainen on politiikassa kova täti.

Petroskoi eli Äänislinnakin tuli tutuksi. Junat kulkivat sitä kautta, kun Karhumäestä tultiin alas, ja Äänislinnasta vasta tultiin Helsingin junaan. Karhumäestä Äänislinnaan oli aika pitkä väli, sitä kolkuteltiin koko yö.

Siinä oli rauhallisiakin aikoja ennen Kannaksen kahinaa. Minä en käsitä, että missä nahnikassa meidän tiedustelu oli. Olen lukenut sitä monesta lehdestä, että sitä ihmetellään. Tietojakin tuli, mutta katsottiin etteivät ne niin suuria ole, mutta kyllä se tuli suurena. Se tuli idän armeijan lohkon voimalla. Sinne tulivat ihan eri miehet remmiin Kannakselle. Ne tulivat kaukoidästä. Sehän oli tapaus Sorge, kun venäläinen vakooja onki tietoonsa, ettei Japani tule hyökkäämään Neuvostoliittoon, vaikka se oli akselin toisessa päässä. Neuvostoliittohan siirsi koko idän kalustonsa tänne ja lähti painamaan niin meille kuin Eurooppaan.

Ennen Kannaksen kahinoita olimme Lapissa, mutta kahinoiden alettua tulimme sieltä äkkiä Kannakselle. Minulla oli hyvä suojelusenkeli, pääsin sentään aika vähällä. Kerran sain olkavarteen kimmokkeen, siitä ei jäänyt kuin mustelma. Toisen kerran meni läheltä, kun olin matkalla Sallasta Kemijärvelle, jossain Märkäjärven kohdalla hyökkäsi venäläinen hävittäjäryhmä. Makasin penkillä junassa, lentokoneet menivät yli ja ampuivat. Kun tulin sieltä ulos, sanoivat että herranjesta, tuleeko sieltä joku vielä pois. Se oli pahan näköistä jälkeä, kun räjähtävät ammuksiset olivat pirstoneet katot ja seinät.

Lankomies oli sodassa Lapin puolella, Kiestingin suunnalla. Siellä venäläiset partiot tappoivat siviilitkin. Lokan kylästä joku emäntä kertoi, kuinka oli mennyt ojarumpuun suojaan ja oli niitä harvoja jotka siellä säästyivät. Ei se ollut suurta sotaa, mutta välillä oli kiivaitakin pistetaisteluja.

Poikani nykyisen vaimon äiti, sukunimeltään Vanamo, oli sairaanhoitajana Karhumäellä kenttäsairaala 16:ssa. Kun olin yksi joulu poikani luona, kyselin miten he pääsivät sieltä pois kun rintama alkoi murtua. Autolla he olivat tulleet Karhumäeltä Suojärveen.

Kannaksen touhu oli kovaa. Ei siellä liikuttu niinkään kovasti. Me olimme Juustilan lähellä, Portinhoikan tienristeyksestä Lavolaan, sillä välillä kahtena pisteenä tämä prikaati. Olimme siellä aika tiiviisti, kyllä siellä paikat pidettiin. Välillä olimme motissakin, mutta se oli tilapäistä.

Siellä Juustilan seudulla miehet vähenivät. Jo kotiin päässeitä tuli takaisin rintamalle. Ja joitakuita vietiin jo seuraavana päivänä takaisin jalat suorina.

Vaimolleni mahtoi olla melkoinen shokki, kun hän sai tietää, että olin kaatunut. Se kävi sillä tavalla, että hän sai rintamalta kirjeen, jossa kerrottiin, että on kaatunut mies, joka tuntolevyn perusteella olin minä. Onni onnettomuudessa oli, että tuntolevyni oli vaihtunut. Ei kai se mitenkään muuten olisi päässyt vaihtumaan kuin saunassa. Eihän siellä voinut pitää metallista lätkeä, se poltti nahkaa. Jälkeenpäin kyselin häneltä kirjeessä, miltä se nyt tuntuu, kun kuollut mies kirjoittelee. Hän vastasi, että sehän vain todistaa, että minä elän. Sanoi ottaneensa asian rauhallisesti, oli odottanut, että tulisi parempaa tietoa.

Ne olivat kovia aikoja. Kyllä välillä tuntui siltä, että tuleeko tässä ollenkaan matkaa kotio päin. Toiset tulivat jo aikaisemmin. Laatikossa. Ja toisia jäi. Menivät niin pieneksi.

Tampereen sotaveteraani -lehdessä n:o 3 1994 otsikolla ”Suomen vapaus vaarassa 50 vuotta sitten, Torjuntavoitto Tali-Ihantalan suurtaistelussa kesällä 1994” Jorma Pesonen kertoo kesän 1944 tapahtumista ja esittää karttoja siitä, missä 3. prikaatikin silloin pyöri. Se on niin kova juttu että vilu tuli lukiessakin. Siitä näkee, että koko ajan oltiin kieputettavissa, ja kyllä välillä oltiin motissakin. Mutta se oli laaja motti silloin vielä. Portinhoikan tienristeyksestä Juustilaan painoivat höökivaunut. Lagus löi sen takaisin. Sillä välillä me olimme. Yksi tamperelaiskapteeni sanoi minulle, että se on Keskinen sillä lailla että joudutaankohan vielä uimaan Lavolan selän yli. Ei sieltä uimaan tarvinnut lähteä, mutta oli se kuumaa aikaa.

Eivät ne saaneet Suomea poikki silloinkaan. Ne ovat kaksi kertaa sitä yrittäneet. Oulun korkeudelta yksi kerta, ja sieltä jäivät ne rumat nimet, Raatteentiet ja muut muistikuviin. Tämä piti sitten

vetää Kokkolan nurkille tieverkkoa hyväksikäyttäen. Näin se oli suunniteltu. Yksi asia oli, että niitä kavereita oli liian paljon sille alalle. Eivät ne voineet kaikki toimiakaan. Toinen asia oli, että saatiin silloin saksalaiset torjuntavälineet: panssarikauhut ja -nyrkit. Ne olisivat saaneet olla aikaisemminkin, mutta hyvä kun saatiin silloin. Kyllä ne olivat olemassa, mutta ne olivat jossain varastossa, ja sitten vasta kiireesti tuotiin. Äsken mainitussa Tampereen sotaveteraani -lehdessä n:o 3 1994 otsikolla ”Upseerina päämajassa” kirjoittaa Väinö Lehto: ”Panssarikauhut ja -nyrkit oli jaettu joukko-osastoille, mutta ne olivat purkamattomissa pakkauksissa ja jäivät viholliselle. Saksalaiset auttoivat tällaisen ‘vahingon’ tapahtuttua lähettämällä pohjoisesta samana päivänä uudet panssarintorjunta-aseet. Joukkojen kouluttaminen panssariaseilla aloitettiin heti.”

Pienistähän se keräytyi. Alkoi se venäläisten panssarien romutus saksalaisten panssarikauhuilla ja panssarinyrkeillä. Toinen oli Stuga-laivue, joka tuli Immolaan. Niiden Stugien takan oli Ryti silloin. Kyllä se kova Risto oli. Myöhemmin kun häneltä kysyttiin, hän sanoi olevansa valmis menemään Nürnbergin oikeudenkäyntiin, mutta venäläiset eivät päästäneet häntä sinne.

Ja kuuluu tähän asiaan sekin, kun puhuttiin asekatkennästä. Venäjän poika tiesi kauhean hyvin partisaanitoiminnan ja sissitoiminnan. Ajattelivat, että jos tämä menee siihen, he eivät pääse irti Suomenniemeltä vielä pitkään aikaan. Ja väkeä tarvittiin Berliiniä kohti juoksemaan. Ja kyllä ne hyvin ehtivätkin. Pyysivät kyllä lisää väkeä, mutta saivat vastauksen, ettei tätä sotaa päätetä Helsingissä.

En ollut mukana asekatkentäjutussa, mutta tiesin siitä.

Sitten kun päästiin täydentämään porukkaa, saatiin vanhoja täydennysmiehiä, sekä upseereja että muitakin. Niin me siirryimme Suomenveden pohjaan hitaasti Pien-Merijoen alueelle. Ja siihen me jäimmekin, kunnes sota päättyi. Jatkosodassa menetimme Viipurin. Minä en tullut enää jatkosodassa Viipurin kautta, vaan tulimme vähän suurempaan. Kova oli talvisotakin, mutta tämä oli vielä kovempi. Vaikka nyt meillä oli, millä panimme hanttiin, talvisodassa ei oikein ollut.

Vanhemman veljen vaimon, viljakkalalaisen, nuorempi veli kaatui ja toinen haavoittui siinä Viipurin taistelussa.

Turpiinhan siellä tuli. Kyllä Neuvostoliitto olisi meidät jatkosodan lopussa jyrännyt, mutta sitten tuli Berliinin kilpajuoksu, ja he tarvitsivat sinne joka ukon. Ja kyllä ne sieltä vielä yrittävät. Mutta silloin minä olen jo tuhkana.

Saksa hävisi molemmat maailmansodat ja samalla siirtomaa-oikeutensaakin.

Hallitsivat itänaapurissa kommunistit tai hallitsivat siellä mitkä muut, niin kyllä ne aina tätä halunneet ovat. Aleksanteri I, joka oli Romanoveja, kaksoiskotkan haltijoita, antoi tänne jotain, muttei kestänyt kauan, ennenkuin tuli Niku, Nikolai. Ei siellä keisarikkaan yksin päättänyt. Ihan sama se on tänä päivänä. Olkoon siellä keisari tai mikä tahansa demokratia, niin kyllähän niiden helkkarin mukava olisi ottaa tämä pieni hyvinvointivaltio, jolla on hyvin rakennetut satamat. Mutta jos tämä niiden haltuun tulee, tulisiko tästä saman näköistä kuin Karjala ja Viipuri. Ei Viipurikaan ole siitä kohentunut kun Neuvostoliitto sen valtasi, se on vain romuttunut. Mutta helppoa on ottaa, jos on nättiä ja kaunista ja toimivaa, mutta toimiiko se kauan semmoisella järjestelmällä. Ei se kauan.

Se on mennyt äärimmäisestä feodalismista äärimmäiseen kommunismiin, ja aina sama tilanne. Vuonna -31 kommunistit suunnittelivat jo Suomen valtaamista. Meidän rajallemme rakennettiin sieltä teitä. Talvisotaa pidän melkein sisällissotamme jatkona, kommunismin häviönä.

Se oli kova sota. Kyllä ihminen on hullu toistaan vastaan. Mutta jos ei olisi hanttiin pistetty, niin olisiko meitä enää? Kuinkahan paljon me oltaisiin ihmisiä menetetty, jos olisi antauduttu? Siinä olisi viety siviilejäkin. Ei se turhaa ollut. On helppo katsella taaksepäin sitäkin asiaa.

Siirtoväki asutettiin mukavasti. Vihannes Jorolainen on ollut heti puhumassa, että Karjala pitää saada takaisin. Toiset taas ovat sitä mieltä, että sen kuntoonpaneminen tulisi kalliiksi, ja sitten se voitaisiin samalla lailla hassata.

Oli ihme, miten sotien jälkeisestä tilanteesta selvittiin. Meillä oli vahva kommunistinen puolue, mutta ei se niin kovin vahva lopulta ollut. Hertta Kuusisellekin tuli kiire Neuvostoliitosta, tuli pois ja meni naimisiin Leinon kanssa ja sai kansalaisoikeudet.

Kun aika oli paha, ei kellynyt presidentiksi muu kuin Mannerheim. Hän oli jämpä mies. Muualta siihen saatiin hyväksyntä.

Lyly 1944 - 1953

Koti perheellemme

Vasta sitten kun toinen sota päättyi, me pääsimme perustamaan kodin. Oli meillä jo siinä niin paljon ollut kontaktia elämässämme, että meille syntyi poika, Kari, marraskuun 8. päivä 1944. Sota oli päättynyt. Minä ennustinkin jo, että ei tätä sota enää silloin ole kun lapsi syntyy. Näin pojan vasta sitten kun ensimmäisen kerran tulin häntä katsomaan. Olin silloinkin Helsingissä, kun poika syntyi Tampereella. Vaimoni asui siihen saakka vielä äidin ja isän kanssa kotonaan. Eikä poika sitten paljon ole Tampereella ollutkaan, Tampereella syntynyt ja kohta sen jälkeen muuttanut Lylyyn ja sieltä Helsinkiin. Helsingissä käynyt koulunsa, niin että hänestä tuli niin täysi stadilainen kuin olla voi, ei hän sieltä minnekään lähde.

Juupajoen Lylyyn me perustimme ensimmäisen oman kodin, olimme olleet toisten nurkissa siihen asti: vaimo asui kotona ja minä korsussa tai jossain poterossa rintamalla. Pääsin hakemalla töihin Lylyn viestivarikolle, ja se tapahtuikin aika nopeasti, koska heillä oli todellinen tarve tekijästä. Ja totta kai minulla oli kiire kotiin. Menin sinne akkupuolelle, sitten siirryin radiokorjaamolle.

Ja voi sen näinkin sanoa, paikallisella murteella: Lyllyyn pysähin, pyllyyn lysähin.

40-luvulla oli asuntopula, ja sen takia kunnostettiin Lylyssäkin varikkoalueen pieniä varastorakennuksia asunnoiksi. Meille tehtiin sinne upea asunto. Siellä oli verkkoaidan sisäpuolella nättejä lautarakenteisia varastoja, jotka oli roiskutettu tervankusella ruskeiksi. Semmoiseen entiseen nallivarastoon tehtiin isot ikkunat ja sisustettiin se. Nyt se on kai hävitetty.

Pojalleni olin isänä melkoinen kouluttaja. Kun poika sai istua isän vieressä ruokaillessa ja nousimme pöydästä, hän kysyi että mitä varten sinä isä kiität. Sanoin, että kiitän äitiä tästä ruuasta, ja kun olen kylässä niin ainahan minä sielläkin kiitän. Muuta ei sitten tarvinnutkaan sanoa, kun hän sen painoi pieneen päähänsä. Kylässä kun käytiin, niin hän käyttäytyi ihan niin kuin pikkuvanhat. Sanoivat, että onpas hyvin kasvatettu poika.

Ihanimpia hetkiä pojan kanssa yhdessä oli, kun lähdettiin hakemaan joulukuusta. Meillä oli sahat mukana. Olin saanut kuuseen luvan, ja se oli katsottu valmiiksi. Mutta me menimme ihan niin kuin etsimään kuusta, ravistimme lumet yhdestä ja toisesta kuusesta ja sitten siitä johon olin saanut luvan ottaa, ja totesimme että tämähän on aika mukavan näköinen. Yhdessä sitä sitten tuotiin.

Pojalla oli kaikenlaista vempainta ja vekotinta. Ei niitä ostettu, faijahan ne teki. Kun minä tein paljon radiotöitä kotona, niin ei ollut mitään pelkoa että vieraat lapset olisivat rikkoneet koneita. Kun siellä kävi joitain lapsia kylässä, poika sanoi että se kone on isällä työn alla. Hänellä oli lattialla yksi sellainen kone, joka oli ruuveilla tehty. Vähän hellitin salaa ruuveja ja vein sen hänelle. Hän aherteli, ihan itse irrotteli ruuvit ja putsasi sen koneen kaikki komponentit. Joskus sanoi, että tuota minä en tahdo saada auki, ja minä sitten sanoin että kyllä tämä onkin kovasti kiinni, ja hellitin samalla sitä vähän ja sanoin että kyllä se siitä lähtee. Poika teki tätä pienenä, ja hänestähän tuli oikein laitemies. Hän kasvoi tämmöisiin asioihin.

Nythan komponentit vain painetaan paikalleen, mutta silloin ei ollut painettavia piirejä. Putket ja kaikki johdotukset piti laittaa paikalleen. Siinähan pojalla oli hommaa. Äitikin sanoi, että kyllä sillä siellä päivälläkin menee aika työssä. Kun isä teki työtä eikä poika voinut tehdä samaa, hän meni lattialle oman koneensa kimppuun. Ja nyt hänellä on ollut omat koneensa jo pitkän aikaa. Hänhän on minua 30 vuotta nuorempi.

Äitienpäivää kun vietettiin, oltiin ihan hiljaa pojan kanssa aamulla ja keitettiin kahveet. Herätettiin sitten äiti kahveelle.

Kaikenmoista touhua

Silloin kun hain Lylyyn, hain nimenomaan akkuhuoltoon. Sitä ei silloin vielä ollut, minä sen oikeastaan perustin. Siellä oli suuri määrä käytettyjä akkuja, jotka täytyi saada huolletuksi ja ladatuksi. Ne pantiin myyntiin sitten. Ja silloin tarvittiin kamaa. Sitten

radiokorjaamolla minulla olivat omat hommani. Minun oli helppo toimia myöskin sillä puolella.

Työvoimaa siellä tarvittiin paljon. Kopillinen kuorma-auto haki Vilppulasta työntekijöitä jatkuvasti. Siellähän minunkin urani urkeni niihin akkutouhuihin. Akkuja oli suuri määrä. Siellä oli arvokkaita, 12-voltteja ja 120-140-amppeerituntisia mahtavia akkuja, radiotouhuissa mukana olleita. Ja kun niitä saatiin huolletuksi, ne menivät myyntiin. Ei niitä sellaisenaan olisi voinut pitkään pitääkään, ne olisivat ilman huoltoa hapettuneet pilalle. Tavaraa tuli niin paljon, että osaan vain uusittiin sisusta eikä laitettu nesteitä vaan laitettiin varaston hyllylle. Pääosa meni kyllä myyntiin. Sillä konstilla saatiin markkoja. Niissä oli takuulla rahaa kiinni.

Siellä pääsee vieläkin käymään yksityinen, siellä on viestimuseo.

Lylyssä me vietimme yli kahdeksan vuotta. Siellä meillä oli touhua kaikenmoista. Se oli touhua työnkin puolesta, mutta meillä oli kerhotoimintaakin aika paljon. Siellä puhallettiin torvea, ja oli siellä jo kitarakin minulla, ja näytelmiä pidettiin aika montakin ajan mittaan. Vaimonikin innostui. Hän oli esimerkiksi Serbin näytelmässä Katupeilin takana Vappuna, ja vei erinomaisesti osansa. Hän oli hoikka ja vielä nuori nainen silloin. Äärettömän hyvä Vappu oli, ja vielä kaiken lisäksi temperamenttisuuden hän omasi erittäin hyvin tässä Vapussa.

Lylyn ajan kitara on minulla vieläkin, se on nyt tässä työn alla, hiottava, lakattava, laitettava uudet kielet jne. Se maksoi silloin aika paljon, mutta on siinä hyvä, pehmeä äänikin. Ei tämä toinen ole niin hyvä, tämä jossa lukee Leningrad. Nykyään niissä lukeekin jo Pietari.

Meillä oli elokuvateatteri ja kerhohuone varikolla. Me muut yleensä kuljetimme soittimet kotiin, mutta Malmborgin Jore (Georg) säilytti tenoritorveaan kerhohuoneella, ei viitsinyt harjoitella. Silloisella emännällä oli pikkuinen poika. Poika oli heitelty palloa siellä ja unohtanut sen pallonsa sinne. Minä heitin pallon Joren tenoriin, ja kyllä sen pilli aika hyvin olikin tukossa vähän aikaa. Jore puhalsi kovasti ja sanoi, että tämä on mennyt niin

tukkoonkin, ettei täältä mitään tule. Se kumipallo oli mennyt torveen niin tiiviisti. Yksi trumpetisti oli nähnyt mitä olin tehnyt, ja sen oli vaikea olla muina miehinä kun pyrki naurattamaan. Sitten Jore käänsi torvea ja ravisti, ja sieltähän se pallo tuli. Sanoin, että sen on tuo emännän poika heittänyt sinne, kun se heitteli palloa.

Malmborgin sakki oli ihan ruotsinkielistä. Muuten Jore oli ihan kiva kaveri, mutta hän oli helppo kiihtymään, ja muutamat osasivat käyttää hyväkseen Joren hiiltymistä. Jore oli keskusmekaanikko, piti keskuksen kunnossa. Hän oli aika paljon pois, kävi hakemassa työkaluja. Joskus hän jäi siihen juttelemaankin. Joku oli laskenut pöydälle vanhan puisen potentiometrin, joka oli vanhan venäläisen kenttälähtetimen säädinlaitteita. Ei se ollut mikään hullumman näköinen, mutta se oli puurunkoinen. Se oli tuotukin sinne vain katsottavaksi, että "katsokaas pojat miten on siistiä työtä". Jore tuli ja kysyi, "kuka tommoisia romuja on mun pöydälleni kantanu", heitti sen roskikseen. Nikkasin silmää yhdelle nuorelle radioasentajaoppilaalle, ja hän ymmärsi sen heti ja otti potentiometrin hiljalleen roskapöntöstä, ja kun Jore käänsi selkensä ja jutteli jonkun muun kanssa, tämä sujautti sen Joren työkalukaapin laatikkoon. No, Jore sulki kaapin, meni töihin, tuli taas ja toi sinne työkaluja, niin näki sen romun taas, ja häntä alkoi hiillyttää. Otti sen ja heitti. Se oli kesäaikaa, ja näin ison kiven, jonka viereen se lensi, ja ajattelin että hyvä on, käyn sen hakemassa kun lähdän lounaalle. Löysin sen sitten. Meillä oli harmahtavan ruskeat työtakit, ja laitoin sen hänen työtakkinsa sivutaskuun. Iltapäivällä kun tultiin töihin, hän otti mekon päälleen, ja käsikin meni taskuun ja otti sen esineen sieltä, ja Jore oikein kohosi maasta. Me nauroimme niin äärettömästi. Ensin hän uhkasi polttaa sen keskuslämpökattilan pesässä, että varmasti häviää, mutta sitten hän löysi sen "villalangan", että me kiusaamme ja härnäämme häntä ja nautimme siitä kun toinen hiiltyy. Jore sanoi, että "eipäs sitä poltetakaan, se saa kiertää pyhänä esineenä jonkun tavaroissa". Ja niin se kiersikin pitkän aikaa. Yksi kaveri muutti Niinisaloon mutta tuli sieltä vielä käymään meillä ja pyysi minulta, että voinko järjestää vähän kytkinlankaa hänelle, kun siellä ei ole oikeastaan mitään. Sanoin että miksei, ethän sinä sitä paljon tarvitse kun tulet

jo sillä toimeen. Hän pyysi pistämään sen salkkuunsa. Kietaisin sitten sitä tinattua lankaa, ja kehän keskelle pistin sen potentiometrin ja lykkäsin ne salkkuun. Ja sieltä se sitten joskus soitti, että kyllä se nyt tänne tuli, mutta hän vielä sen joululahjaksi palauttaa takaisin. Mutta kyllä se kappale sitten kuitenkin jäi sille tielleen, ei se tullut takaisin.

Joren vaimo vielä elää: hän kirjoitti minulle joulukorttiin, että Jorea ei enää ole.

Lylyssä jouduin myös yhteiskunnalliseen palveluun: tuli kutsu kunnan verolautakunnan jäseneksi. Olin minä kolmisen vuotta siinäkin hommassa. Valtion verolautakunta oli Orivedellä. Sinne jouduin valtionveroja pinkkaamaan ja lähettämään usein, ainakin varikolta. Minulta kävi kyllä se työ sielläkin. Varsinkin ne sanoivat minulle: "Kuule, ota sinä Keskinen tuo laskukone, se käy varmasti sinulta paremmin kuin meiltä keltään muulta." Siellä sitä eniten tarvittiin, kun iso lautakunta kokoontui. Minähän kuuluin valiokuntaan, siihen suppeempaan joka teki työt, ja sitten kokoontui koko lautakunta ja käsitteli nämä kaikki yhteiskokouksessa. Ja kyllä se niin hyvin oli tehty, että ei ne pahukset ottaneet keneltäkään mitään veroa pois, päin vastoin siihen tuli aina vähän johonkin lisää veroa. Valiokunta teki aika tunnolla työnsä.

Korjaamolla oli töissä myös puuseppä, jäykkäpolvinen kaveri, Viidan Arvi. Kysyin häneltä, onko hän saanut jalastaan koskaan todistusta, että on invalidi. Hän penkoi todistuksen esille, pyysin häneltä siitä jäljennöksen ja vein sen verolautakuntaan. Invalidivähennys siitä tuli.

Arvi meni joskus siellä puusepänverstaalla, hyvällä tuulella, konkkasi polvensa kanssa ja lauloi: "Tyyttönii, tyyttöni mun ...". Pidin kovasti siitä henkilöstä. (Arvi on v. 1949 otetussa korjaamon henkilökunnan valokuvassa eturivissä vasemmalta lukien kolmas, lippalakkipäinen. Malmborgin Jore on Arvista toinen oikealle.)

Kuuluin Korkeakosken Osuuskaupan edustajistoon ja hallintoneuvostoonkin. Se oli E-liikettä. Pohjois-Häme oli punaista seutua, mutta ihmeen hyvin sopeuduin siihenkin yhteiskuntaan.

Ihmiset huomasivat, ettei siellä varikonmäellä niin vaikeaa väkeä ole.

Kuuluin myöskin Juupajoen puolivakinaiseen palokuntaan. Meidät oli jaettu kahteen osaan: toinen osa oli parillisilla kuukausilla ja toinen oli parittomilla. Minä taisin olla silloin parittomilla kuukausilla. Siinä oli semmoinen pieni valmius olemassa aina. Katselimme esimerkiksi Lylyn elokuvateatterissa filmiä, vaimonikin oli siellä, ja yhtäkkiä ääni häipyi ja kuva menee vain ja kuuluu: "Ykkösryhmä, hälytys!" Ja kuva jatkui, ja sieltä poistui tämä sakki, ja minä kerkisin siinä käydä kotona, etten ihan niillä vaatteilla lähtenyt. Asuin siinä aika lähellä, niin heitinpä haalarit päälleni, ja niin lähdettiin.

Paloautoa ei ollut vakituisesti seisomassa tallissa, ei siihen ollut rahaa. Mutta meillä oli kaksi siirtolavaa, joilla säilytettiin pumppu ja muut sammutusvälineet. Kuorma-auto pudotti lavan sinne, minne tarvittiin, ja lähti muuhun ajoon.

Kaikista kovimmalla minä ehkä olin näillä reissuilla silloin, kun Korkeakoskella paloi saha. Suojasin lautatapuleita, ja sanoin kaverille että ajapas pikkusuuttimella vettä mun niskaani, kun se höyrysi. Toinen kaveri tuli takanani ja työnsi kolmen tuuman letkua. Siinä on sen verran iso paine takana, 9 - 12 kiloa, ettei sitä enää yksin jaksu viedä. Siinä on aika suutin, kun sen avaa. Me suojasimme ne tapulit. Varoittivat, että älkää vaan roiskiko vettä yhtään raamiin, kun se oli valurautakehyksessä, että se jäisi ehjänä pystyyn. Ei me sinne kyllä roiskastukaan, se olisi vienyt halki-poikki-pinoon sen raamin äkkiä.

Olihan niitä sitten metsäpalojakin, kun silloin oli vielä puu- ja hiilijutuilla höyryveturit, jotka kipinöillä sytyttivät ratavarsipaloja. Että joskus ryntäyttivät myöskin ne metsäpalot. Mutta metsäpaloihin otettiin väkeä, kaikki jotka matkan varrella nähtiin. Laki oli jo takana, vaikka usein maajussit eivät olisi viitsineet lähteä. Ei siellä pahempaa metsäpaloa päässyt irti, koska me lähdimme metsästä ratavalliin päin sammuttamaan.

Joskus jouduimme lähtemään, kun metsuri oli kaatanut puun sähkölinjalle. Eikä ollut edes ilmoittanut mitään. Vilppulan Sähköstä soittivat, että vika on jossain. Ja me löysimme sen ennen

pimeää ja korjasimme. Meillä oli jo silloin yhteydenpitoon pieni handy-talk, jolla ilmoitimme varikon vartiokopille, että korjattu on. Ja kun tulimme Lylyyn, siellä olivat jo valot päällä.

Kun Lylyn lähellä rakennettiin korkeajännitelinjaa, tekivät pylvästä korkealle mäelle. Kallioon piti räjäyttää kolot, joihin valettiin perustukset. Ihmettelivät, mistä saisivat sinne mäelle betoniveden. Mutta kun räjäyttivät kalliota, niin monttuun tuli vesi. Veden kulku on niin ihmeellinen.

Kun lähdin ensimmäistä kertaa liikkeelle Harley Davidsonilla, olin perunapellossa. Kun siinä vanhassa harrikassa olivat kahvat väärin päin.

Talkoomuistoja on kertynyt. Lylyssä varikolla ollessani olin kerrankin hakkaamassa vanhalle vartiomiehelle pärekattoa uudisrakennukseen. Minä en mennyt räystäälle, menin seuraavassa vaiheessa ylempänä. Räystääs oli hidas työ, sen tekivät vanhemmat, jotka olivat useammin tehneet. Kyllä me painettiin hyvää vauhtia se katto, ja sitten vasta juotiin sahtikaljat kun tultiin katolta alas. Ei pyydetty kaljaa katolle. Ne olivat miellyttäviä hommia, ihan sosiaalista työtä. Ei tämäkään vartiomies ollut mikään sotilashenkilö, hän oli vanha siviilimies. Kyllä meillä riitti sitä hyvää ajatusta moneen suuntaan.

Lylyssä rakensin sähkövoima-asemankin viestivarikolle. Sitä käytettiin huippukuormituksen aikana, kun sähköstä laskutettiin huipun mukaan. Sain häkämyrkytyksenkin, kun tein koeajoa, kun ajoin pakokaasut hieman falskaavaan pakoputkeen. Jollakin kohtaan alkoivat vipottaa mittarit silmissä, ja yritin ulos. Vähän aikaa oli kai vintti pimeänä, mutta toivuin kun olin päässyt raittiiseen ilmaan. Päänsärky oli sen jälkeen kamala. Illalla kävin kerholla ottamassa pari paukkua päänsärkyyn.

Olin hankkimassa alkoholioikeuksia kerholle. Menin nimismiehen juttusille Orivedelle. Selostin, että meillä on kerholla asianmukaiset tilat ja henkilökunta, ja se on vielä sotilasaluetta, jossa pidämme itse järjestyksen, ettei poliisin tarvitse puuttua siihen. Mutta ei nimismies lämmennyt ajatukselle ollenkaan. Rupesin jo ajattelemaan, että tuliko tästä hukkareissu. Sitten keksin nykäistä oikeasta narusta. Sanoin, että kyllä me se lupa muullakin

keinolla saadaan. Haetaan esikunnan lausunto Helsingistä ja lähetetään hakemus lääninhallitukseen. No sitä nimismies ei sietänyt. Ei hän halunnut, että lupaa olisi pitänyt lääninhallituksesta hakea. Kai hän tiesikin, että on ehkä liian tiukka näissä asioissa. Soitti sitten alkoholiliikkeeseen Tampereelle. Sieltä sanottiin nimismiehelle, että heidän puolestaan asia on selvä, kun poliisi antaa kuljetusluvan sille henkilölle, joka tuo tavarat. Ja kyllä nimismies loppujenlopuksi kirjoitti minulle luvan, tulin lupa taskussa sieltä pois.

Lylyn kerholla oli emäntänä Aune-rouva. Tein hänelle kerran pienen kujeen. Tilasin kuuman jallukrogin. Emäntä toi totilaslasin ja kaatoi siihen kannusta kiehuvaa vettä. Hän katseli ihmeissään, kun lusikka alkoi pehmetä ja valua lasin pohjalle, ja kun yritin sekoittaa lusikalla vettä, ei siitä jäänyt kuin pätkä käteen. Emäntä oli kyllä niin hyvän näköinen ja ihmetteli, että miten se noin voi käydä. Hyvä tavaton, jos siinä olisi ollut piilokamera, siinä olisi nähnyt kun ihminen tosissaan ihmettelee. No minä sanoin, että voin kyllä korvata tämän, kun näin ikävästi kävi että kerhon lusikka meni. Vedin kerhon oman lusikan taskustani. Ja emäntä sanoi, että perhanan Keskinen. Olin vaihtanut kerhon lusikan tilalle totilasiin jo ennen veden kaatamista saman näköisen lusikan, jonka olin tehnyt metallilejeeringistä. Sellaista käytettiin ennen hyvinkin paljon sulakkeena radioissa ja keskuksissa suojaamassa muuntajaa: jos muuntaja kuumentuu liikaa, sulake katkesi ja esti palamisen. Se oli meille viestimiehille tuttu, mutta nykyään sinne ovat tulleet uudemmat laitteet. Metallilejeerinki sulaa jo alhaisessa lämmössä, se rupeaa menemään jo noin 60 asteessa löntiksi. Olin ottanut kerran kerhon lusikasta kipsiin muotin, ja tein siihen lusikan lejeeringistä. No, siinä vaihdettiin sitten vain uusi vesi, eihän siinä mennyt muuta hukkaan kuin se vesi.

Yksi paikkakuntalainen kaveri Lylystä oli meillä kerholla vieraana ja oli vähän humalassa. Hänellä alkoi suu mutruilemaan aina, kun hän alkoi kertoa jotain. Näin hän kertoi: "Mää oli siellä solassa, ja mää oli sitten mahlottomasti hyvä miäs, vaikkette uskoskaan. Mää haavotuinkin siellä jonkun verran, ja olin vähän aikaa kenttäsairaalassa. Siellä oli yks nainekin, ja me vähän

käsiteltiin sitä naista noin vuorotahtia sitten kun tultiin vähän pirteemmäksi pojaksi. Ja kun mun vuoroni tuli, se kysyi että mistäs kaukaa tää herra on kotosin. Ja mää sanoin, että Juupajoellahan näitä murankamiehiä kasvaa, ja siinä talossa oli peltikatto." Ja sehän oli ihan älyttömyys, kun tämä peltikatto ei ollut missään tekemisissä asian kanssa. Kertoilin sitä joskus kavereille. Sitten myöhemmin oma poikani Helsingissä sanoi minulle, että tiedätkös isä kun olin tuolla ravintolassa niin joku kertoi naapuripöydässä sellaista älytöntä vitsiä, että "... ja siinä talossa oli peltikatto". Olinko minä jo silloin tuonut sen jutun, ja se oli lähtenyt kiertämään, vai oliko se jo vanha vitsi?

Näitä älyttömyyksiähän on tamperelainenkin sanonta: "Sekös sorsia otti aivoon, kun koski kuivana kohisi."

Lylyssä oli työkaverina Rantalan Iisakki, seppä, iso kaveri. Tiesin, etten koskaan joudu pulaan hänen kanssaan. Iisakki oli eteläpohjalainen, ja niillä on oma hyvä huumorinsa. Saatoimme heitellä rankkaakin huumoria. Hän asui siinä meidän lähellä. Kerran olin tulossa korjaamolta ja näin, että Iisakki siellä istuu rappusilla. Martta-rouva kitki kasvimaata. Nojasin aitaan ja jäin juttelemaan Martta-rouvan kanssa. Iisakki kuuntelee siellä, ja siten sen täytyy heittää vähän huulta minulle. Iisakki sanoi, että toi muija tykkää kaikista rumista miehistä. Sanoin, että sittenhän ymmärrän oikein hyvin teidän avioliittonne. Iisakki sanoi, että se tykkää sinusta vielä paljon enemmän.

Se oli äärettömän kiva kaveri, kerhoelämässäkin vähän vaikutuksenalaisena yhtä kiva kuin muulloinkin. Iisakki oli oikein vääräleukainen ja osasi veistää juttua, ja minä tykkään sellaisista jotka osaavat veistää, ne ovat aika älykkäitä loppujen lopuksi.

Lylyssä minulla oli Malmborgin Joren ja Rantalan Iisakin lisäksi muitakin kavereita. Loukon Leo, joka oli ollut Hallamaan hyvän ryhmän radiokuuntelijoita Kannaksella, asui lähellä. Päiviön Matti, luutnantti, sotilasteknikko, oli jutuissaan vähän omalaatuinen kaveri, välillä totinen torvensoittaja, ei sen huumori ollut niin hyvä mutta kyllä se ihan kaverista meni. Koulutukseltaan ja ammatiltaan hän oli oikeastaan ollut laivasähköttäjä. Hänkin oli Lylyssä töissä korjaamolla.

Lylyn aikaan olin pari kertaa huutokauppameklarinkin. Kerran tuli kaupattavaksi vanha kynnymatto, jossa oli jo reikä. Siinä tuli sitten juttu sokeasta turkisasiantuntijasta. Se silitti tavaraa myötä- ja vastakarvaan, ja sillä perusteella päätteli, että tämä on punakettua ja tämä taas hopeakettua. Meni sitten vaimonsa viereen yöllä, silitti myötä- ja vastakarvaan ja totesi: ”Vanha kynnymatto, 30 markkaa.”

Bändissäkin olen soittanut, mutta vähemmän. Se oli Lylyn aikaan, niin että olin silloin jo aviossa. Vaimo sanoi, ettei hän oikein tykkää siitä, että olen lauantai-illat pois keikoilla. Lempi oli siihen aikaan vielä nuorta. Se oli loppuvuotta. Tein pois vuoden loppuun asti sovitut keikat, ei niitä monta ollut, ja lopetin siihen.

Radioiden lisäksi tein vahvistimia, mutten ennen sotia vaan sotien jälkeen Lylyssä. Siellä tein veljeni pojallekin kitaravahvistimen. Kyllä se hyvin toimi, kuului paremmin kuin ilman. Mutta sitten niilläkin alkoi teollinen tuotanto, ja niistähän tuli melkoisia mökäksiä. Ja niihin kuuluu hienouksia, mm. sekoittajat. Olen nauttinut monta kertaa siitä, kun on ihmisiä, joiden tekee mieli mennä aina välillä kokeilemaan ääntänsä mikrofoniin. Jätettiin sitä varten mikrofoni auki mutta viritettiin ihan tahallaan kaikusekoitin päälle, ja kun mikrofoniin sanoi vaikka ”päivää” niin kuului ”peoveo”. Tai sitten laitettiin toistokaiku, jolloin kuului ”päivää päivää päivää päivää”. Kokeilija katseli ihmeissään ja lähti pois.

Lylyssä minä rakentelin lähettimen itselleni. Minähän kävin Helsingissä tenttaamassa radioamatöörijuuttuja, ja valmistuin siellä sisäministeri Leinon valtakaudella 1948. Viimeinen radioamatööritunnukseni oli OH3PF, eli kolme pikofaradia, niin kuin sitä leikkisästi sanottiin radiotekniikan kielellä.

Meri ja Helsinki 1953 - 1974

Saaristoon

Vaikka Lylyssäkin viihdyttiin, se oli vähän liian metsässä, ja kun siellä alkoivat jo asiat olla hyvin, halusin sieltä pois. Helsinki houkutteli. Vuonna 1952 kaveri näytti Hesarista ilmoituksen, että perustettava Rannikkotykistön koeampuma-asema etsii henkilökuntaa. Niinisalossa oli jo ollut kenttätykistön koeampuma-asema, ja nyt ne kai toimivatkin siellä yhdessä. Kokeilin kepillä meren jäätä, laitoin paperit vetämään, ja pahus vieköön, se veti loppujen lopuksi kiinni. Hain sinne hiljaisesti, etteivät siihen päässeet esimiehet väliin. Silloin 1950-luvun alussa oli pulaa väestä. Ei ollut helppo saada väkeä, kun sotakorvausten teettämiseen tarvittiin kaikki. Koeampuma-asemallakin sain tehdä paljon uutta, koska sitä ei ennestään ollut, se tehtiin kokonaan alusta.

Menin Helsinkiin vielä vähän ristiriitaiseen aikaan. Silloinhan olivat nämä kaikki pienet rettelöt. 1948-60 oli poliittisesti kuumaa aikaa, ja sitä oikeastaan kesti koko sen ajan kun olin puolustusvoimilla. Poliitiikkaa kartettiin puhumasta formu päällä. Eihän sotilas ole aina saanut äänestääkään, vasta sotien jälkeen se oikeus annettiin.

Vuoden -52 olimme vielä Lylyssä. Vaimo jäi pojan kanssa vielä sinne, kun lähdin keväällä -53 perustamaan rannikkotykistön koeampuma-asemaa Katajaluotoon. Meri oli silloin jo osaksi vapaa. Vaimon ja pojan hain mukaan vasta elokuussa, kun sain asunnon Katajaluodosta. Se olikin komea asunto, vanha linnakkeenpäällikön asunto, hirsirakenteinen. Se laitettiin nopeasti kondikseen. Siellä asuimme neljä vuotta, sitten Suomenlinnassa kuusi vuotta ja Helsingin loppuajan omassa asunnossa Puotinharjussa Itä-Helsingissä.

Helsingin aikana opin tuntemaan myös eversti Pentti Silvastin, joka asuu täällä Hervannassa ja on nyt Tampereen Sotaveteraanien Huoltoyhdistys ry:n puheenjohtaja. Asuimme aika lähellä toisiamme sielläkin. Hän oli psto:n komentajana, tapasin hänet

Isosaassa aika usein kun koeammuttiin ja mitattiin heidän kalustoaan. Myöhemmin Silvasti tuli Tampellaan aseosaston päälliköksi.

Ja siellä Katajaluodossa minulta lyhenivät nämä pari sormeakin oikeasta kädestä.

Muuttokuorma Helsinkiin tuli rautateitse. Silloin meni vielä rata Katajanokalle, ja siellä oli laitur, jolta muuttokuorma lastattiin alukseen.

Koeampuma-asema oli hieno paikka työskennellä. Helsingin aika oli minulle kasvattava aika monessa muodossa. Minun oli tehtävä töitä, koska yhtäkkiä jouduin ajattelemaan matemaattisesti ja teknisesti ihan kokonaan toisia asioita kuin ennen. Oli sisäballistiikkaa ja oli ulkoballistiikkaa - sisäballistiikka se kun ammus on vielä putkessa, ja ulkoballistiikkaa loppu. Rikkauttahan se on tuonut elämään. Kun elämä äkkiä muuttuu, ihmisen täytyy myöskin kyetä muuttumaan. Sinne ei saa lähteä vain olemaan, vaan täytyy tietää mitä tekee ja myöntää sekin mitä ei tiedä sillä hetkellä vaan joka täytyy ottaa kiinni. Silloin piti tuoda työt kotiinkin. Poikani kysyi silloin, miksi niin teet, mutta nyt voisin kysyä sitä häneltä itseltään. Ihmisen täytyi rakentua kokonaan uudelleen ja keskittyä siihen. Ehkä se taito on minulla kuitenkin ollut.

Minähän sain sitten tunnustukseksi, kun 12 vuotta olin ahertanut koeaseman piirissä, Valkoisen Ruusun Ritarikunnan mitalin kultaristein. Se oli silloin Kekkosen valtakaudella. Kyllä se kai on niin, että ihminen oppii äkkiä. Sehän on niin kuin kaistan ajoa liikenteessä, niin se on matematiikassakin: täytyy pysyä sillä kaistalla, johon lähtee. Ja oli silloin nuorena energiaakin käytössä, ja tasapainoinen koti.

Niihin aikoihin työskentelin jo tietokoneen isoäidillä, binäärilaskijalla. Sekin perustuu kiteeseen. Ampumatekniikassa, ballistiikassa, tarvittiin sellaista kun laskettiin pieniä aikoja.

Se oli sitä vanhaa aikaa, kun meren suuntaan puolustettiin tykeillä. Yli 400-kiloisia ammuksia henkäistiin silloin laivankin tykistä. Örössä oli 12-tuumaisia putkia. Kävin ampumassa niilläkin ja mittaamassa. Enää on jäljellä vain 6-tuumaista kalustoa. Raketit

eli ohjukset ovat korvanneet tykit. Ehdin olla rakettien kanssa tekemisissä vain valoammusten kanssa.

Etelässä jouduin meren kanssa tekemisiin. Minähän olen sisävesillä liikkunut paljon nuoruudessani, mutta kyllä minä sanon, että meri kokonaisuutena on upea elementti. Ja sitä kyllä kunnioittaaakin. Sitä kunnioittaa talvella, ja sitä kunnioittaa kesällä.

Ensimmäiseksi kun menin sinne merelliseen tukikohtaani Katajaluotoon, katsoin että minulla pitää olla myöskin oma vene. Ja sen minä hankin. Silloin keväällä, kun oli vielä jäitä mutta veneen sai vähäksi aikaa ylös, sen veneen kuljettamisessa avusti merivartio. Hyvinä ystävinä he toivat tämän paatin minulle Katajaluotoon. Ostin veneen Venekeskuksesta vanhalta äijältä. Hän oli sairas mies. Hänellä oli jotain vikaa vatsassa, ja hän hiljaa puhui itsekseen saksaksi, että minä olen - minä olen niin sairas. Sanoin, että olen tulossa töihin tänne. Hän sanoi että tuossa on sinulle kaikin puolin sopiva alus. Siinä on varmakäyntinen kone, Vikströmi sisällä. Se oli hiukan käytetty alus, mutta ei mikään vanha. Se oli mahonkia, 21 jalkaa pitkä eli yli 6 metriä, kalastajamallinen.

Ja kyllä se olikin sopiva vene, ihan niin kuin se ukko sanoi. Minä pääsin sen veneen kanssa nopeasti sinuksi, ohjauksessa ja koneen kanssa. Se käyttäytyi niin kuin se olisi ollut minua varten tehty. Veneellä kun pitkään ajat niin veneeseen tulee henki. Ja vaikka minä en ole niin kovasti taikauskoinen, niin kun yöllä tulimme vaimon kanssa yhdessä rantaan ja hän kiipesi sieltä pienet tikapuut ylös, niin ennenkuin laskin moottoritilan kannen kiinni minä kyllä taputin siihen koneeseen. Ja se tapa pysyi minulla loppuun asti. Minun oli niin kuin hyvä lähteä sieltä, ja hyvä oli mennä sinne taas sisäänkin. Veneeseen kasvaa semmoinen henki. Jos saa kontaktin siihen veneenhaltijaan, siihen tonttuun mikä siellä on, silloin on ihan oikea kontakti mereen olemassa. Kyllä sen veneen kanssa pärjäsimme erinomaisesti.

Venäläiset saivat 50-luvulla ensimmäisen tekokuun taivaalle, Sputnikin. ”Diiku-diiku-diiku” se sanoi mennessään, ja näkyi taivaalla illalla ja aamulla kun oli vielä pimeää mutta aurinko paistoi mutkan takaa Sputnikiin. Amerikkalaiset yrittivät kanssa

tehdä niitä siihen aikaan, mutta ne saivat aikaan vain niin sanottuja kaputnikkeja.

Isäni sairastui silloin kun olin Helsingissä. Hän oli diakonissan hoidossa. Vaikka isä oli sosialisti, hän ei koskaan jättänyt kirkkoa täysin. Seurakunnan diakonissa kävi hoitamassa häntä pyytämättä, hänelle oli annettu avain. Kun kävin katsomassa isää Tampereella, sanoin että kyllä sinun nyt pitää mennä sairaalaan. Ja hän uskoi nuorinta poikaansa. Ajoin häneltä parran. Kun hän pääsi Hatanpäälle, hän sanoi ettei sieltä pois haluakaan. Mutta aika pian hän kuitenkin kuoli v. 1956. Ei ehtinyt täyttää kahdeksaakymppiä, jäi 79:ään.

Kaarlo kuoli noin 75-vuotiaana. Vanhin veljeni eli 81- tai 82-vuotiaaksi, ja olen nyt jo ohittanut hänen ikänsä. Vanhin veli oli kova kasvo, eli vanhaksi vaikka oli kovia töitä tehnyt. Teollisuusuneissa, hän korjasi kattiloita, hitsasi. Hänellä oli ajokortti siihen hommaan. Kyllä siinä tienasikin, mutta jumalauta, niin kiire oli, että kuumaan uuniin mentiin, hyvä oli ettei vaatteet ruvenneet päällä palamaan, kun jo yritettiin mennä uuniin sisälle tekemään. Hän oli viimeksi Enqvistillä Lielahdessa.

Poikani oli Helsingissä sisäoppilaitoksessa, ja minä hain hänet veneellä aina loppuviikoksi kotiin, kun meri oli auki. Ja omalla paatilla vein taas aamulla rantaankin. Joskus, niin kauan kuin merivartioasema oli siinä, merivartiokin vei poikani, ja ne pitivät poikaani hyvänä. Niillä oli semmoinen pienempi paatti, ja muistan kun kerrankin ajettiin Harmajalle sillä pikkupaatilla, niin poikahan sitä ajoi. Ja jesta, kun se oli manneeta, kun se sai ajaa. Ja ajoikin ihan kivasti. Se oli ollut niin monta kertaa niitten kanssa reissussakin silloin kun ei koulua ollut.

Ei Suomenlinnassa niin alkeellisissa oloissa eletty kuin ulompana saaristossa. Siellä oli oma sähkölaitos jo kun menin sinne, ja kaapeli tuli myöhemmin ja meni myös Katajaluodon kautta Harmajaan jo ennenkuin lähdin Suomenlinnasta. Vanhasta kiinteästä sähköasemasta tuli varavoimala.

Kun ei ollut vielä sähköhellaa, oli puuhella. Rantapuuta ei saanut ottaa, kun se oli valtion omaisuutta. Kerran yksi vääräleukainen kaveri pyysi, että tules nyt sinäkin todistamaan. Otti

puun rannalta ja heitti sen mereen. No täytyihän minun todistaa, että vedestä hän sen sitten otti eikä rannasta.

Suomenlinna oli asuntotukikohtamme vähän aikaa. Se oli varsinkin lasten paratiisi, kun siellä oli kaikkia koloja. Eikä niille siellä mitään vahinkoja tapahtunut. Kansakoulukin siellä oli. Poikani oli jo silloin aika iso.

Myöhemminkin, kun olimme jo poistuneet sieltä ja olimme Puotilanlahdella, poika kerran sanoi että lainaatos isä hänelle venettä, että tekisi mieli lähteä oikein veneretkelle. He tulivat Tammisaarta kohti. Se oli jo reipas matka. Eihän pojalla mitään vaikeuksia ollut. Hän kuului Suomenlinnan Merisusien partioon, ja siellä koko ajan opetettiin navigointia ja kaikkea. Kyllä minä veneen annoin heille, ja ihan ehjänä he tulivat siltä reissulta. Poika oli sen ikäinen, että kyllä sitä kai naisia ajateltiin, mutta hänellä oli se oma neljän hengen porukkansa. He kertoivat minulle sitten, että he kävivät Tammisaaressakin, ajoivat ihan pientäkin väylää. Ja kun heidän teki mieli saada kaljaa, niin he saivat. Mutta he eivät tienneet, missä Alko on. Olisi poika osannut kysyä ruotsiksikin, mutta he katselivat, mistä päin satamaan tuli vastaan kaljakoria, niin he löysivät Kuningattarenkadun Alkon ja saivat kaljaa. Hienosti ne pojat siellä pelasivat, ja minä olin ihan tyytyväinen.

Veneessä oli aina siivottavaa nuorison veneenkäytön jälkeen, tupakannatsaa ja muuta. Se joskus vilutti kolmen teen kanssa.

Joskus myöhemmässä vaiheessa poika soitti minulle Suomenlinnasta ja sanoi, että tuletkos isä hakemaan meidät pois, kun täällä on niin paljon väkeä. Suomenlinnan lautta ajoi kerran tunnissa toiseen suuntaan ja kerran tunnissa toiseen. Jos siellä paljon väkeä oli, niin kesti kauan ennenkuin pääsi jonon päästä lautalle. Sanoin että tulen hakemaan. Minä asuin siellä Puotinkylänlahdella. Minulla oli silloin jo toisenlainen paatti, olin siirtynyt jo vähän kevyempään kun ei tarvinnut enää liikennöidä ulkomerelle. Mahonkinen minulla vieläkin oli, mutta ihan tuliterä, ja siellä oli hiukan hönkää takalaudassa, että sillä päästiin lujaa. Me sovittiin Suomenlinnan kulmaan paikka, johon minä tulen, ja sanoin puhelimesta että katso sieltä Vasikkasaaren kulmalta. Ja

poika sanoi, että aika nopeasti sinä tulit. Kun viikset alkoivat aueta Vasikkasaaren kohdalla, tiesi että faija sieltä tulee.

Siellä kun ulkona asuu, varsinaisesti merellä, niin silloin pitää olla vene hyvin merikelpoinen ja hyvin varmakäyntinen. Vauhtia voi olla vain siinä 8 - 12 solmua, kun kaikki raotetaan ja otetaan koneesta täydet kierrokset. Ennenkaikkea turvallisuus. Varusteet täytyy olla, kyllä meillä pelastusvyöt oli, ja me pidimme sen ihan luonnollisena. Ettemme me millään lailla uhmanneet emme itseämme emmekä Luojaa. Kyllä meillä oli tarpeelliset välineet. Sydwest ja kalastajan sadepuku olivat merellä mahdollittoman hyvä, mutta mantereella se on vähän liian kuuma asu.

Ulkosaaristossa asuessa ja reissuillakin muonitus pelasi lähes aina. Ja jos ei pelannut, piti olla omat eväät.

Sieltä löytyi paljon kivoja ystäviä. Kun minä merellä liikun, niin tunsin merivartion. Niistä oli apua, ja ne on yleensä nytkin vesillä liikkuvien ihmisten apuna. Sinnehän se ensimmäiseksi ilmoitetaan, että on lähtenyt johonkin. Minä ilmoitin vaimollenikin, kun lähdin yksin kalaan, että menen sinne-ja-sinne. Jos jotain sattuu, niin hän tietää sanoa että mihin minä menin, ja haetaan siltä alueelta. Muutenhan merivartiokin joutuisi olemaan tyhjän päällä, jos ei voisi sanoa kunnolla mistä etsitään.

Tuli sitä käytyä pitemmälläkin kalassa. Saman verran kuin Eteläsatamasta oli Katajaluotoon pyyhittiin vielä ulos Gråskärbodaniin eli harmaan karin matalalle. Siellä oli kalastajille vilkku, joka välkehti, että kalastajat tiesivät että tuo on Gråskärbodan. Ja se vilkku oli siellä muutenkin sen takia, että kun se antoi aikoinaan normaalia valoa niin siellä yksi upea ruotsalainen alus luuli sitä Helsingin matalaksi ja pyyhki karikolle, ja sinne se tuhoutuikin. Ihan tuliterä 2400 bruttorekisteritonnin alus. Ja muistan nimenkin, se oli ehkä Gularo. Ei siinä ihmismenetyksiä tullut, mutta alus romuttui täysin. Siinä paatissa oli vielä aika paljon banaaneja. Ainakin rannikkolaiset, jotka paljon merellä kävivät, sanoivat että banaaneja löytyi vielä pitkän aikaa sen jälkeen. Mutta en minä siellä käynyt banaaneja hakemassa enkä muutenkaan nuuskimassa, kun ei se oikein sopinut minun tehtäviini, minä en kuulunut merivartiostoon. Kyllä minä sen näin,

että se siellä on, ja sinnehän se romuttui ja luisui, myrskyt särkivät sen. Se oli niin kuin kanjonissa, mutta kun pohja oli kaikki kalliota niin se luisui, eikä sitä sieltä kohta paljon nähnyt. En tiedä, olisiko joku romuttamo loppujenlopuksi hakenut sieltä jotain pois.

Gråskärbodanilta oli kiva heittää virvelillä, samoin Söderskäriltä, majakkasaarelta jossa aikaisemmin oli myös majakanvartija ja merivartioasema. Majakka myöhemmin automatisoitiin. Söderskärillä kävin vaimoni kanssa, ja hänenkin mielestään siellä oli ihanaa. Helsingin ornitologitkin kävivät siellä katselemassa lintujen kevät- ja syysmuuttoa. Riskilä oli siellä yleinen lintu: musta lintu, jolla on siipipeilit. Eikä siellä tavallisesti paljon lintuja näkynytkään muuttoajan ulkopuolella. Katajaluodossa, jossa työskentelinkin, oli montaa lintua, muun muassa pikku- ja isokoskeloa ja haahkaa. Haahkauros ravistaa komean "frakkipukunsa" tiettyyn saareen, ja siellä ne viihtyvät kunnes saavat uuden, vaatimattomamman puvun, saman tapaisen kuin naaraalla. Sieltä sitten löytyy paljon untuvaa. Haahkan voi löytää verkostaan syvältäkin, se sukeltaa jopa 30 metriin.

Suomalaiset puhuvat Ryssänkareista. Alunperin ne ovat kuitenkin olleet rysäkareja ja saaneet nimensä siitä, että siellä huollettiin rysiä. Suomentaminen on ollut puolihuolimatonta.

Työn ohessa merellä liikkuessani tein lintulaskentaa riistanhoitosäätiölle. Piankos sitä ajeli eukonkin kanssa ja laittoi arvion paperiin. Ei niitä laskettu yksittäin vaan vertailtiin edelliseen kauteen, onko runsaampaa vai vähäisempää ja menestyivätkö poikueet. Kyllä vaimokin piti merestä ja lähti mielellään mukaan ajelulle. Se oli aika laaja alue, miltä pidettiin kirjaa. Ei siitä lintulaskennasta muuta palkkaa saanut kuin joitakin kirjoja.

Sen veneenkin jo tunsivat useimmat linnut. Menin esimieheni kanssa ja kokeilimme virveliä. Ei heitetty ankkuria vaan laskettiin se hiljaa. Siellä oli sorsaamo ja poikaset. Ne poikaset olivat järkyttyneitä, kun tulee vene ihan hiljaa lähelle eikä äiti tee mitään muuta kuin hoiti make uppiaan, suki sulkiaan. Ei se äitisorsa häiriintynyt ollenkaan, vaikka me heittelimme virveliä, kun se tunsu veneen.

Tämän esimiehen kanssa olimme usein kalalla ja kävimme katsomassa pitemmälläkin paikkoja, ja samalla tein lintuhavaintoja. Kerran pysähdyimme laivaväylän reunaan kapeaan salmeen. Eikös kohta tule Vallisaaren puolelta heinäsorsa perimään veroaan, niin kuin jokihöyry kun ei ollut liikennettä. Katkaisin sille veitsellä paloja pikkukalasta. Ja se söi niin kauan kuin riitti ja oli tyytyväinen. Heinäsorsakin oppii syömään kalaa. Koskelot ovat eri asia, ne syövät kalaa luonnostaan. Pikkukoskelo eli tukkakoskelo oli kanssa tottunut ihmisiin.

Noin 10 kilometriä Helsingin kohdalta itään päin olimme vaimon kanssa pilkillä. Meillä oli hyvä viuhka, vähän aikaa vedimme niin paljon kuin kerkisimme ahventa. Menimme sitten paikkaan, joka kantaa nimeä Runebergin saaret. Tämä Runeberg oli kyllä sukua Johan Ludvigille, mutta tämä oli insinööri Runeberg, joka oli omistanut nämä saaret ja luovuttanut ne kaupungille. Kaupunki antoi ne venekerhoille määrätyiksi ajoiksi. Poikkesimme kalaa perkaamaan sinne. Siellä oli koskeloemo poikasineen. Kun se katsoi, että sieltä tulee tuttu vene, se ajatteli että sieltä saadaan taas ruokaa. Ne tulivat niin lähelle, että pienittiin vähän perkeitä ja heitettiin niille veteen, lähelle vesirajaa, että koskelolla oli helppo ruokkia poikasiansa. Perkuutähteet menivät heti kierrätykseen.

Haahka, pilkkasiipi, tukkakoskelo, isokoskelo ja riskilä pesivät ulompana saaristossa. Heinäsorsakin pesi, mutta ne olivat Katajaluodossakin puolikesyjä kaupunkilaissorsia ja veivät pian poikasensa lähemmäs rantaa pullapaikoille. Vein niille talon nurkan lähelle pullaa. Sorsa jäykistyi eikä liikkunut yhtään kun vein pullaa, mutta sitten se söi ne kaikessa rauhassa.

Keväällä tuli joutsen, joka katseli rantaa, kaartoi takaisinpäin ja laskeutui. Heittelin sille vähän ruokaa. Syötyään se illalla pisti nokkansa siiven alle ja nukkui, se oli silloin saman näköinen möykky kuin jäiset kivet.

Kerran oli kevätmuuton aikaan oli niin paljon sumua, etteivät linnut ainakaan näköaistilla pystyneet suunnistamaan. Kaksi komeaa joutsenta tuli mereltä päin ja laskeutuivat saaren rantaan. Minulla oli tapana syöttää lintuja muutenkin, ja silloinkin sattui olemaan leipää taskussa. Murensin sitä, ja joutsenet söivät. Ja kun

ne olivat aikansa levänneet, nousivat siivilleen, ja niin äärettömän hyvä kompassi niillä oli että lähtivät sumussakin Helsinkiin päin.

Heittelin kerran virveliä. Olin saanut yhden ahvenen. Lokki tuli siihen katselemaan. Ajattelin, että jos ei täältä enää tule mitään, kyllä minä tämänkin kalan annan sinulle. Ja niin siinä kävi, heitin kalan lokille, ja se otti sen. Lokki ei ota kalaa kuin pinnasta, se ei sukella. Tiira sukeltaa matalan lammikon pohjastakin. Kun savustin kalaa, tuli tiira pyörimään ympärillä ja huutamaan ”tirrr”.

Saariston väki oli oikein mukavaa, pidin niistä monesta. Helsingistä itään, puolivälissä Söderskärille mennessä, on Eestiluoto. Siellä asui vanha kalastaja Åberg, oikein leikkisä kaveri, joka puhui suomea murteellisesti muttei ihan huonostikaan. Kun oli joskus turskasta kysymys, Åberg selitti: ”Kun otta se turskan maksa, siihen vähä suola ja laitta se kalan sisän, ja sitte kun se kala on valmis niin otetan se maksa ja tehdän smörgås, ja kun se on lämmin niin aijai, se olla ku yks bakelse.” Ja kyllä se sitä onkin, mutta maksan maku muuttuu kun se jäähtyy: siihen tulee ihan kalanmaksaöljyn maku. Mutta kun se on lämmin tai kuuma, niin kyllä minäkin yhdyn Åbergin sanaan, että se on melkoinen leivos esimerkiksi limpun siivusta tehdyn leivän päällä.

Åbergin sukua asuu kai vieläkin Eestiluodolla.

Turska on hyvä kala. Siitä on päästettävä aina veri pois heti kun se on vielä elävä. Norjalaisetkin lyövät laivalla turskalta kirveellä pään poikki ja heittävät pään saman tien lokeille syötäväksi, meren kiertokulkuun. Minä en ottanut ihan päätä pois vaan vedin kurkusta auki. Savustinkin turskaa. Se on kyllä niin pehmeä kala, että se täytyy savustaa jonkun verkon päällä.

Hall oli ammattikalastaja, joka asui Espoossa. Hänellä oli isoja merirysiä. Hän opetti vaimoni perkaamaan kalan ja ottamaan siitä kaiken hyödyn irti, ja kyllä vaimo sen sitten hyvin osasikin. Se vaatii terävän veitsen ennenkuin se käy.

Ja vihdan vaimo osasi myös tehdä, sen hänelle opetti isäni. Vaimo väänsi pannankin ihan oikeaoppisesti vitsasta.

Hall kalasti isoilla silakkarysillä. Rysän koon voi päätellä siitä, että joskus tuli jopa 4000 kiloa kalaa rysästä. Kun kala oli liikkeellä, rysät täyttyivät nopeasti.

Troolit tulivat käyttöön vasta silloin kun olin siellä. Nykyään se on kaikki troolikalastusta.

Istuin kerran Katajaluodon laiturilla. Taisi olla onki ja parikin heitettyinä veteen. Katselin, että kaukaa näkyi komeasti kalastajavene tulevan, oikein vesiviikset aukesivat keulasta. Hall tulee sieltä ja kertoo, että hän on parantanut krapulaansa. Hänellä oli ihan kovaa ainetta veneessä, vanhanaikaisessa limonadipullossa, semmoisessa jossa oli patenttikorkki. Ja siellä oli lantingit. Ja hän tarjosi minullekin huikat aamutuimaan. Hän kysyi, voisinko tulla häntä auttamaan, kun oli niin paljon silakkaa merirysissä. Hän sanoi, että niissä on se suuri vaara, että kun silakkaa on niin paljon kasassa ja se vain tiivistyy, ne tukehtuvat, ja sitten niitä ei saakaan pois. Lähdin tottakai, ja me päästimme valtavan määrän silakkaa mereen. Kysyin, että onkos siellä sitten huomenaamalla mitään. Hän vakuutti, että kyllä ne kerkiävät mennä sinne taas, ja hän laittaa ne sitten laatikoihin. Se oli kai puoli viiden maissa, kun hän sitten kävi niillä rysillä, ja ajoi taas kovaa kiirettä pitäen kaupunkiin. Kyllä hänen paattinsa kulki upeasti. Siinä oli iso Vikström sisällä. Sillä kykeni taittamaan kivasti taivalta.

Hall heitti minulle joskus laatikollisen silakkaa, niin että minun kannatti pitää savustuspönttö hyvässä kunnossa.

Emme silloin enää asuneet varsinaisesti Katajaluodossa vaan Suomenlinnassa. Olimme Katajaluodossa vaimon kanssa käymässä. Ajoimme välillä omalla veneellä ja välillä valtion kyydilläkin Katajaluotoon. Se oli ihan mukavaa aikaa.

Siinä oli kivoja nimiä luodoilla Suomenlinnan ja Katajaluodon välissä. Ensin siinä oli ryhmä luotoja, niin sanotut Abrahamin luodot. Siitä ranskalais-englantilainen laivasto ampui. Siinä oli Brännvinkåppen, kai siellä oli joku viinaa keittänyt. Mikäs siellä on keittäessä, näkyvissähän siellä on ulkoluodolla muttei sitä kukaan tiedä, mitä siellä keitetään. Sitten siinä puolimatassa oli pitkälti tyhjääkin väliä. Hamngrundet oli, satamakarit, oli lähempänä Katajaluotoa.

Silloin kun vielä asuin siellä, petti ankkuri pulpahti pintaan joskus ajomiinoja. Aikamoisia sarvimiinoja, niissä oli melkoinen lataus, useita kymmeniä kiloja trotyylia. Kerrankin menin

merivartiolle kylään, se oli naapurissa, ja sanoin että täällä sitä vaan käännetään ja väännetään kylkeä, mutta tulkaa pojat, tuossa sarvi menee, kolistelee kohta Katajaluodon rantoja. Kysyivät, missä se on. Pyysin katsomaan ikkunasta, että tuolla se keikkuu. Silloin rupesi tapahtumaan äkkiä. Tuli hälytys, että pitää lähteä liikkeelle. Ne miinat tulivat Eestin puolelta. Minun aikaani tuli kolme tällaisia sarvimiinoja. Ja ehtihän niitä tulla, herranjesta, olinhan minä siellä 12 vuotta. Sen näin, kun merivartiolaitos räjäytti sen yhden Katajaluodon ja Suomenlinnan puolivälissä, komeasti se meni. Ainakin yksi tehtiin vaarattomaksi, niin että se keikkui Katajaluodon rannassa. Se sidottiin vain kiinni, ei sarvista vaan korvista, pantiin narut, ettei se päässyt kolahtamaan kallioon, se heilui laineissa hyvin vaarallisesti. Kun se saatiin vähän tuettua, miinamestari meni miinan luo, avasi kannen mutterit auki, pisti kätensä sinne sisään, ja laittoi kannen takaisin kiinni. Sitten yksi alus otti sen peräänsä ja hinasi semmoiseen paikkaan, missä niitä hävitettiin. Se oli tehty niin vaarattomaksi, ettei se enää päässyt hinauksessa räjähtämään.

Katajaluodon saunassa tapasin kerran luutnantin, joka kertoi tämän jutun. Hän oli ollut pimeäharjoituksissa päällikkönä moottoritorpedoveneellä. Ihan pimeässä he sitten ajoivat vauhdilla, pursimies ohjasi, ja joutuivat kallionluiskaa myöten luodolle. Pursimies kysyi, että vaikka on pimeäharjoitus niin kyllä kai meidän nyt jotkut valot on pantava merkiksi, että tietävät miten meille on käynyt, että mitkäs valot me nyt sytytämme? Luutnantti katsoi taakse, ranta oli pitkällä takanapäin ja kalliolla häämötti joku mökki. Sanoi että no jumalauta, sytytä pihavalot!

Joskus syksyllä siellä on niin perkeleen pimeää. Jos Helsingistä päin kajastaa valo, voi nähdä karikoita, ei muuten. Olen itsekin ajanut siellä pimeässä, mutta hiljempää, silloin kun asuimme Suomenlinnassa.

Merivartijat kyttäsivät viinakuljetuksia pimeässä niin hiljaa etten kuullut mitään. Sitten kun lähelle pääsin, sytytti voimakas valonheitin häikäisemään. Kun tunsivat, sanoivat että sinäkös se perkele sieltä tulet. En minä ottanut laitonta viinaa omaan paattiini.

Joskus merelläkin tulee niin tyyni, että purjehtija saa odottaa aamupuoleen ennenkuin tuuli taas herää. Purjeveneilijät joutuivat joskus melomaan, ja se on aika onnetonta touhua. Olivat monta kertaa mela pystyssä odottamassa, että ottaisin hinaukseen. Ja kyllä purjevene mukavasti kulki moottoriveneen perässä. Se on sitä ystävyyttä, jota merellä tarvitaan ja annetaan.

Kerran ryhmä nuorisoa kysyi minulta, mistä tuohon rantaan on noita vanhan tykin osia noin paljon kertynyt. Sanoin, että se on laivarautaa, se pysyy pinnalla, se on ajalehtinut siihen. Sanoin sen niin vakavissani, että se ajatteli varmaan minua ihan hulluksi.

Kerran taas keräsin voikukkia, nypin niistä keltaisia osia. Yksi nuori ohikulkija kysyi, mitä ihmettä sinä oikein teet. Sanoin vakavasti, että mä oon hullu mies, mä saan tehdä mitä haluan. Kyllä se häipyi äkkiä. No viiniä varten minä niitä voikukan kukkia keräsin.

Työhöni kuului joskus merivoimien laboratorion vanhan, tarpeettoman laboratoriokaman hävittämistä Katajaluodossa. Etiketit olivat monesta astiasta lähteneet. Kerrankin nostin yhtä korkkia, niin se aine töyssähti heti. Laitoin korkin äkkiä takaisin. En heittänyt niitä mereen vaan paljon kuskasin moottoriveneellä maihin hävitettäväksi. Haihtumallakin hävisi moni aine.

Tekninen magnesium paloi ja valaisi pimeässä komeasti kalliolla. Kokeilin kerran hidastaa mustanruudin palamista magnesiumilla, mutta se kiihtyikin ja tömähti. Oli iltahämärää, ja siitä tuli kirkas lieska. Tarkoitukseni oli tehdä raketti, mutta se räjähtikin heti tikussa eikä lähtenyt mihinkään. Sitten käytin mustaa ruutia työntävänä voimana ja laitoin magnesiumia vain kärkeen, niin se meni hienosti.

Merivartioasemalla sain kerran ongella oikein ruman ja kookkaan härkäsimpun. Vein sen emännän tiskipöydälle ja pisti tupakan natsan sen suuhun. Kyllä se nauratti emäntää, oli se niin ruma näky.

Tuon vaarini tekemän pallin historiaa tehtiin merivartiostoasemallakin. Soitin siellä kerran kitaraa. Siellä oli pieni tyttö, joka otti pallin ja tuli viereeni istumaan ja kuuntelemaan.

Veljeni poika Kauko Keskinen vieraili Esko Niemelän orkesterissa joskus havaijikitartistina. Ravintolassa pidettiin havaijilaista iltaa, jossa oli havaijilaiset ruuat ja jossa soi koko ajan havaijimusiikki. Sitten kun ruokailuhetki oli ohi ja alkoi vapaa illanvietto, alkoi soida tavallinen tanssimusiikki. Kauko on hiukan tuommoinen tumman sorttinen, mitä nyt on alkanut harmaantua. Kauko oli kerran esiintymisen jälkeen pakkaamassa kamoja autoon. Siihen tuli joku ukko pikkuisen kekkulissa ja sanoi, että en minä tässä nyt muuta osaa kuin tota suomee, mutta... Kai luuli, että muusikko oli ulkolainen vierailija, kun soitti niin harvinaista musiikkiakin. Kauko oli sanonut, että antaa tulla vaan suomea, kyllä sinä sillä pärjää.

Muusikot Esko Niemelä ja Kauko Keskinen olivat kerran vaimoineen iloittelemassa Fenniassa Helsingissä, kun heille tuli mieleen käydä katsomassa meitä saarella. Soittivat sieltä minulle. Sovimme, että kello kaksi yöllä tulen hakemaan heidät Eteläsatamasta. Kehuivat, että oli tarkka kyyti: heti kun kello alkoi tulla kaksi, alkoi Martin mastovalon näkyä. Silloin oli tosi hieno loppukesän ilma, peilityyntä ja kuutamo, tyyntä tasaista vettä, jonka pintaa kuu hopeoi. Siinä oli maakravuilla ihmettelemistä. Kysyin heiltä, tarkenevatko, kun oli jo loppukesää. Sanoivat kyllä tarkenevansa, kun oli sisäistä lämmikettä. Perillä tarjosin heille sitten paukut kuivaa giniä. ”Huh-huh” he sanoivat. Semmoinen meillä piti kärsiä. Minulla oli hyvät mahdollisuudet majoittaa heidät. Seuraavana yönä toin heidät takaisin.

Kalastin minä siellä merellä vapaa-aikana hyvin paljon. Ja vaimoni oli erinomaisen innokas kalastaja, ettei minun tarvinnut paljon yksin lähteä. Ei me talvella käyty pilkillä, mutta kesällä kun heitettiin ankkuri alas niin silloin heitettiin parikin pilkkiä kumpikin. Meillä oli neljä pilkkiä alhaalla. Vaimoni sanoi minulle, että hän pitää tästä pilkkimisestä sen takia että saa katsella mihin vain, ja kun kala tulee se antaa vapaan merkin, niin ei tarvitse tuijottaa niin kuin ongen kohoa.

Jos merellä oli mukavaa niin siellä olen viettänyt kurjimminkin työpäiväni, talvella. Vaikka siellä on vain 10 astetta pakkasta niin kostea tuuli tekee siitä yhtä kylmän kuin on tunturissa. Kerran

meinasin palelluttaa aivonikin. Ja kun paljon jouduin kulkemaan jäällä, sain kroonisen virtsarakontulehduksen. Lääkäri neuvoi, että laita nahkaiset alushousut, vaikka säämiskää. Ja kyllä niistä oli apua.

Pelkäsinkö merellä koskaan? En kai. Eikä vaimoni. Hänen isänsä pelkäsi veneessä.

Saaristossa pääsee vielä aika pitkään syksyllä kulkemaan veneellä. Meri menee yleensä vasta helmikuulla kiinni. Toisinaan jää istuu sitten aika lujassa. Vaimonikin oli potkukelkan kanssa liikkeellä, ja kyllä minua välillä hirvitti, että jos hän ei näe pitkälle, jos menee laivaväylään. Mutta kyllä hän niistä kaikista selvisi. Kyllä saaristossa oppii kulkemaan. Pyyntimiehethän tekevät hyljereissuja ulos pitkään keväällä, kun ulkosaaristossa on isoja kiinteitä lauttoja. Niillä on sukset ja kelkat. Minun ei ole tarvinnut semmoiseen mennä.

Kylmien ilmojen vastapainoksi merellä oli joskus lämmintäkin. Muistan yhden helluntain, kun aurinko paistoi eikä tuullut, niin silloin tarkeni uimapuvuissa niinkin aikaisin keväällä. Juhannukset saarella ja kokon polttaminen olivat mukavaa. Kalliosaaressa ei päässyt tulikaan leviämään kokosta.

Yksinkin kalastin joskus lauantaisin, kun oli myöhäissyksy ja alkoi linnustus merellä. Kaverit, jotka olivat innokkaat käymään iltapilkillä, jättivät pilkkimisen ja lähtivät saariston linnustukseen, mutta minä päinvastoin lähdin kalaan. Sieltä laivaväylän kupeelta, ihan läheltä laivaväylää, sai isoa ahventa, ja turskaa myöskin paukahti aina välillä. Ja siitähän kertyi kiloja aika paljonkin. Kaksi kerta sain täyden ämpärillisen tavaraa. Asuimme silloin omistusasunnossa Puotinharjussa Itä-Helsingissä. Meidän täytyi vaimon kanssa mennä ihan muualle perkaamaan ne, mukana toinen ämpäri perattua tavaraa varten ja vähän vettä. Vaimoni sanoi, että voi hyvä tavaton. Minä sanoin, että mehän suolaamme nämä, eihän me millään kyetä näitä syömään kerralla. Iso ahven on siitä niin kiva, että sen voi vetää selkäpuolelta auki ja kääntää nahan vatsapuolelle. Turskaa pantiin kanssa suolaan, ja pieni päästettiin tietysti menemäänkin, kasvamaan kokoa.

Viimeisenä iltana, kun olin siinä Vartiokylän lahdella jo kolmatta reissua käymässä, olin Villingin itäkärjessä. Siellä olevat kesäasukkaat näkivät, että taas tuo mies tulee. Niin ne tulivat ja saartoivat minut verkoilla siihen ankkuripaikalle. En ehtinyt saada kalaa kuin kuusi kappaletta. Mutta olin minä sitten hiukan vastaavasti kanssa ilkeä. Kun ei sieltä sitten enempää kalaa tullut, hyräytin moottorin hiljaiselle käynnille ja lähdin, mutta kohotin ankkuria vain sen verran, että se luisti siellä kalliopohjassa. Kun olin ajanut vähän matkaa hidasta menoa, pysäytin ja otin ankkurin ylös. Kyllä siellä oli vähän niitä verkon pätkiä. Se oli minun pirullinen vastapalvelukseni tällaiselle ystävyydelle. Minä olin nimittäin valtion vesillä.

Juuri ennen kuin muutimme Pohjan pitäjään, nostin viimeisen kerran veneen ylös ja pesin sen. Tämä vene vietiin sitten peräkärjellä, ja se saatiin mahtumaan kivasti sinne meidän autovajaan, ja sinne se jäi teloille. Poika alkoi käydä siitä kauppaa ja myi sen. Ostaja oli pojan työtoveri. Ja kun ostaja katseli sitä mahonkista venettä, kun se oli hyvässä kunnossa ja kaunis, melkein asennon teki ja sanoi että minä lupaan pitää tämän veneen hyvin. Ja sain kuulla pojaltani nyt myöhemmin, että hänen sanansa piti. Mies on itse Englannissa, mutta jossain siellä Porvoon lähellä on vieläkin se vene katoksessa, vaikka hän käyttää muovipaattia paljon. On pitänyt niin kuin pyhäinjäännöksenä sen, minkä hän silloin haki meiltä.

Kyllä muovisessa tyyliä on, mutta muoviveneessä ei ole koskaan sitä henkeä kuin puuveneessä. Joku ihme siinä on. Eivät nämä muskeliveneet minua ollenkaan vedä. Kyllä puuveneessä on ihan toinen henki. Ei sen tarvitse olla välttämättä mahonkia. Kyllä siinä veneessä oli jotain kaunista. Se on niin kuin hyvä huonekalu. Summan veistäjien tekemät niin sanotut Summan veneet ne on sitten kauniita, ne kalastajaveneetkin. Ja kai nämä ovat nykyään suoraan ottaneet mallia. Suuren laivankin malli on muuttunut nyt sellaiseksi kuin jo nämä vanhat veistäjät tekivät kalastajaveneitä. Niissä niin kauniisti se keula nousi, ja ne oli ylpeitä paatteja. Se on alkanut toistua laivateollisuudessa, ja niitä ihan mielellään katsoo sellaisia laivan keulia.

Niin kauan kuin olin ulkomerellä töissä, se oli ihanaa aikaa. Sieltä meni paljon laivoja läheltä ohi. Liikuin merta pitkin virkasioissa idästä länteen aina Turkuun ja Rauman korkeudelle. Saaristo tuli tutuksi minulle, ja tulin näkemään esimerkiksi sen ruotsinkielisen väestön. Kerran meidän piti toimia Jungfruskärissä. Katselimme niitä pieniä mökkejä esimieheni kanssa ja keskustelimme, ettemme teekään tätä työtä, emme häiritsekään niitä. Ne olivat ihan kivoja ihmisiä, pieni ryhmä vanhoja ihmisiä, ja kävimme niiden luona. Luodon nimi oli Kaunis neitsyt, ja se oli myös sen näköinen, se kasvillisuuskin. Muistelen, että kun siellä ensimmäisen kerran kävin, poikani keräili kasveja kouluun, ja toin niitä hänelle sieltä.

Myöhemmin liikuimme vaimon kanssa omalla veneellä Jungfruskärissä. Siellä on luonnonsatama. Se on lähellä Ahvenanmerta, Turun saariston puolella. Kävimme omalla veneellä Tukholmassakin. Vaimo oli siitä mukava elämäntoveri, ettei hän pelännyt merellä missään, vaikka oltiin tuulessakin. Kun teimme matkoja, minä usein siivosin ja hän sai ajaa. Mutta kun hänellä oli taittovika silmissä, hän mieluummin ajoi pitkiä linjoja hämärällä, kun oli valot. Hän osasi seurata valoja, ja vene kulki suoraan. Hän oli hyvä ruori-ihminen. Minä hoidin moottoria ja tein kaikkea huoltohommaa. Meillä kului aika hyvin. Eikä hän valittanut turhaan. Ettei minun tarvinnut sitä muijaa koskaan sen takia rantaan kiikuttaa, kyllä me yhdessä tulimme. Me elimme toisillemme ja olimme kaksistamme, kun meillä ei ollut enää poika mukana. Se oli meidän vanhuuden ajan hienoimpia asioita.

Merelläoloaika oli raitista aikaa. Merellä ei ajettu humalassa. Esimerkiksi kun oltiin juhannusta viettämässä ja oli isompi sakkikin, seuraavana aamuna vasta lähdimme selvänä ajamaan takaisin. Kyllä meillä oli pullo mukana lääkkeeksi vilustumista vastaan, ja kun tulimme esimerkiksi Jungfruskäriin, jossa tunsin kalastaja Finnemanin, saatoimme vähän maistaa. Ja kun vaimoni kanssa tulimme mereltä rantaan, otimme mielellämme yhdet kuivat ginit, semmoiset viisisenttiset, sitten kun vene oli jo kunnolla rannassa. Mukavat muistot sieltä jäivät. Voi sanoa, että oikein

ryypättynä on ihan mukava katsella taaksepäin muistoissaan. Mukava on Kossua tuputella.

Tämä muuten on sellainen saaristolaisten tapa. Olin kerrankin Utössä kylässä. Luotsin poika, joka oli ystäviäni, sanoi että heillä on siellä aftonandag eli iltahartaus, ja sinne tulee pappikin, että älä sitä säikähdä. No en minä pappia pelännyt. Me ehdimme sinne, ja minulle tarjottiin paukku heti kun menin, aika kova paukku. Ja niin sille papillekin annettiin, kun se tuli sinne, ja se kumosi sen ihan noin ja oli niin kuin ei olisi mitään tapahtunut. Aloitti iltahartauden, ja siellä laulettiin ja hän puhui. Ei saaristolaisten elämää osaa aina maarapu ihan ymmärtää.

Olin kulkenut näissä saaristolaismaisemissa, ja sen vuoksi minun oli äärettömän miellyttävää seurata sitä filmiä, kun Lasse Mårtensson sävelsi Anni Blomqvistin kirjoittaman Myrskyluodon Maijan, Stormskär Maija. Ne ovat ihan todellisia paikkoja, Simsalö, josta Maija oli kotoisin siinä tarinassa, ja Myrskyluoto, jonne he sitten muuttivat ihan yksinäiselle paikalle. Myrskyluodon Maijaa näyteltiin televisiossakin suurin piirtein amatöörivoimin mutta niin erinomaisesti. Esimerkiksi kun Maija kävelee jäätä pitkin naapurisaareen lukukinkereille, siinä koko ajan hän mennessänsä mietti huoneentauluja ja katekismusta, että mitä häneltä tullaan kysymään kinkereillä, ja puhuu itsekseen, ja kengät käyvät siinä jäällä, vanhanaikaiset varsikengät. Se oli minun mielestäni niin ihanaa, niin todellisuuden tyyppistä ja kansanomaista filmiä. Minä pidin siitä kappaleesta. Ennenkuin se tuli suomenkielisenä niin kuuntelimme sitä ruotsinkielisestä radiosta pätkinä viikoittain. Siinä oli saaristolaiselämää, eikä niin kovin vanhaa. Ei se sentään ole minun ajaltani, kyllä se on ennen sitä, sillä siinä ranskalais-englantilainen laivasto kävi häiritsemässä Suomen rannikolla. Siinähan Myrskyluodon Jannekin kaatoi kummeleita tunkeilijoita harhauttaakseen, ja nimismies kävi sanomassa, että nyt on sinun paras lähteä täältä karkuun. Nimismieskin puhui näin ihan kivasti siitä asiasta, eikä pidättänyt, vaan Janne tuli Suomeen.

Luulisin näin, että Blomqvistilla on ollut joku todellinen esikuva Maijalleen. Filmissä se menee niin, että Myrskyluodon Maija itse

isoäitinä kertoo lapsenlapsilleen näitä tarinoita. Siinä hän kertoo senkin, miten silloin opetettiin nuoriso elämään ja tulemaan toimeen. Esimerkiksi joutui hoitamaan vanhusta, joutui kuoleman kanssa tekemisiin, joutui vainajan pesemään. Ja kyllä sielläkin otettiin ryypyt kirkasta.

Myrskyluodon eli Stormskärin löydät, jos on vähän isompi Ahvenanmaan kartta. Se on Ahvenanmaan pohjoispuolella, Maarianhaminan pohjoispuolella, ei ihan äärimmäisenä Ahvenanmaan saaristossa. Simsalöstä, joka on kartalla suurempi, ei ole sinne pitkä matka. Et ehkä yhtäkkiä Stormskäriä löydä, mutta kun ensin löydät Simsalön, niin sitten löydät jonkun matkan päästä Stormskärin. Minun ihan teki mieli käydä siellä, mutta jäi sitten käymättä, kun se on sen verran pitkällä siellä ylhäällä.

Ranskalais-englantilainen laivasto kävi hävittämässä Pomarsundin linnakkeen Ahvenanmaalla. Kastelholmaan, joka myös on Ahvenanmaata, ne eivät uskaltaneet ihan niin sisälle tulla, eivätkä päässeet sitä niin paljon hävittämään. Se kuului ryssän etualueeseen. Ne kävivät vähän Pohjanmaan puolellakin ja yrittivät tulla maihin. Suomalaiset olivat ihan hiljaa, ja kun ne sieltä latasivat niin tunkeilijat palasivat hyvin äkkiä laivoillaan takaisin, jos kykenivät, ja lähtivät pois. Huomasivat, ettei sinne ole menemistä. Ahvenanmaalla ne pyrkivät ampumaan laivoista, ettei niiden tarvinnut tuoda tykkejä maihin. Kun ne ryhtyivät ampumaan Helsingin edustalla Viaporin eli Suomenlinnaa, ruotsiksi Sveaborgia, suomalaiset katselivat Kaivopuiston rannasta ja alkoivat pelätä. Ja tiedätkös, mihin ne lähtivät evakkoreissuun? Ei sen pitemmälle kuin Töölöön, sanotaan vanhan messuhallin korkeudelle.

Kastelholmassa on maakuntamuseo tälläkin hetkellä. Olen käynyt siellä, Kastelholman linnassa, ihan omallakin paatilla mamman kanssa. Meillähän oli aikaa. Se oli kesälomaa. Valtio antoi kesäloman, ja luonto antoi meille sen toisen puolen.

Pomarsundissakin olen käynyt, mutten omalla kulkuneuvolla. Ei se oikein linna ole, ei siellä ole enää muistona kuin pätkä muuria siellä täällä. Mutta kyllä sielläkin on katseltavaa helkkarin kivasti.

Jos ajellaan täältä Turun saaristosta päin, niin Pomarsund jää pohjoispuolelle niin kuin Simsalö ja Stormskärkin.

Kyllä Ahvenanmaa oli ihan kiva. Siellä yksinäisillä luodoilla ei ollut paljon katselemista, mutta kyllä siellä ihan mukavaa oli vuorokausi-pari viettää. Ja joskus olimme ihan täyshoidossakin. Ankkuroitiin vain vene rantaan. Ei siellä ole hurrimaisuutta. Suomainen raha kelpaa oikein hyvin. Ja samaa rahaa ne pääosaltaan käyttävätkin. Siinä auttoi minun suhtautumiseni heihin, ja minä olen saanut sieltä vastaani tuttavallisuutta ihan kivasti. (Martti näytti joulukortin, joka oli vielä tullut Ahvenanmaalta varustettuna sikäläisellä postimerkillä.) Mutta eivät ne aina tykänneet sen nuorison käyttäytymisestä, joka tuli Maarianhaminaan Tukholmasta.

Tietoliikenne oli meillä silloin merellä heikkoa. Hyvän haltijan suojeluksen alla vain kuljettiin.

Aseteollisuus olisi ollut meille melkoinen rahanlähde, jos kauppaa olisi päässyt tekemään yhtä vapaasti kun Bofors Ruotsissa. Siellä Palmekin istui kahdella pallilla, toisaalta vastusti aseiden vientiä ja toisaalta oli Boforsin pomo. Kai ne arabit hänet tappoivat. Meillä asetuotanto on ollut hyvin valvottua. Tampella uhrasi kehittelyyn aika paljon varoja, mutta vientiin niitä ei saatu paljon. Lähi-idän kahinoidenkin aseet, joissa oli Tampellan merkki, oli tehty lisenssillä, kai Israelissa, ja merkin käyttö kiellettiin sitten. Metsästysaseita sentään vietiin USA:hankin.

Harrastuksia ja kavereita Helsingissä

Helsingissäkin minulla oli kavereita. Helsingin aikoina, heti kun mahdollisuus salli, minä vapaa-aikanani lauloin Helsingin Tekniikan Laulajissa. Ja olin sittemmin kuoron isäntänä, joka hoiteli juhla- ja ravintolajuttuja, joissa kävimme, esimerkiksi pikkujoulut. Siinä samalla minä sitten jouduin Teollisuusteknikkojen Kiltaan, olin jopa sulkamestarina eli sihteerinä aika monta vuotta. Ja kyllä se siitä alkoi, sillä olin minä joskus ennenkin toiminut kokouksissa. Jouduin edustamaan Tietokirjan kokouksissa sihteerinä kiltaa, joka omisti osaa

Tietokirjat Oy:stä ja monesta muusta. Se aiheutti aika paljon hommia. Sihteerillä on paljon hommia, mutta sihteerillä on paljon valtaa myös. Niitä hommia lähdin lopulta vähän pakoon.

Välkepinta oli teknikko Valmetin voimalaitokselta, hurjan kiva kaveri. Laivapäälliköissä, jotka pitivät yhteyksiä merellä, oli kavereita. Mökkälän Einokin, sotilasmestari-kippari. Porkkala oli silloin vielä miehitettynä. Venäläiset häiritsivät Porkkalasta radioliikennettä. Niillä oli erikoiskoulutus häirintään ja kuunteluun. Kun Eino sanoi oman peitenimensä tukikohtaan, tuli heti molotusta. Eino kun suuttui, se oli semmoinen kaveri että minullekin tuli vilu: ”Painu sinä iivana sieltä!” Ja kyllä hiljaista tuli. Kyllähän ne osasivat suomeakin.

Kerran yritin hivuttautua laudasta tehdyillä tikapuilla laivaväylän yli, mutta tikkaan lähtivät luistamaan ja ne sukelsivat, ja minä sukelsin. Kyllä minä sieltä laivaväylästä nousin, käytin niitä tikkaita hyväkseni. Mutta sukset ja sauvat jäivät sinne. Ne olivat sentään hyvin nipussa, ja samainen kippari, Mökkälän Eino, oli huomannut seuraavalla matkallaan, että väylässä on suksipari pystyssä, ihan ehjänä, ja poiminut sen talteen. Tunsi sukset ja palautti ne minulle.

Eino oli iso mies, vanhoja sukellusvenemiehiä. Ihmettelin, että miten niin pieniin tiloihin niin suuria miehiä oli laitettu. Mutta ei siellä kai paljon liikuttukaan, se oli paikallaanolemista.

Tekniikan Laulajien mukana kävin Eestissä muun muassa v. 1966. Se oli silloin Neuvostoliittoa. Missään en ole ollut niin tarkassa tarkastuksessa kuin Neuvostoliittoon mennessä. Ja vaikka oli passi kunnossa niin minua varjostettiin kaiken aikaa. Kun olin entinen sotilashenkilö. Vaikka vain vessaan lähdin niin jotakin niistä rupesti kusettamaan kanssa. Muuten siellä oli miellyttävä vastaanotto meille. Olimme Eestin Energiakomission ja sen kuoron vieraina heidän talossaan, joka oli vastapäätä Viru-hotellia. Siitä talosta säädeltiin Tallinnan energiasysteemiä. Meillähän Helsingissä semmoiset olivat maan alla ihan omissa paikoissaan. Tallinnassa se oli melkein vintissä.

Katselin torilla niiden tavaroita ja sanoin, että nämähän ovat ihan niin kuin Sarpanevan kyhäelmiä. Takaa kuului topakka

naisääni, että ei ne Wirkkalan potuilta näytäkään. Ajattelin, että se oli varmaan Aune Ala-Tuuhonen.

Eestissä vierailimme ortodoksisen uskonnon parissa. En pitänyt yhtään siitä tavasta, jolla suomalaiset menivät kirkkoon vieraisille. Kun siellä oli juuri jumalanpalvelus menossa. Meidän olisi pitänyt olla siellä hyvin nätisti ja hiljaa, kuunnella ja pitää omat mielipiteemme ja puhua niistä vasta ulkona. Mutta nämä suomalaiset pulputtivat keskenään niin kuin siellä ei olisi mitään ollutkaan menossa. Tästä tunnen paljon katkeruutta ystäviäni kohtaan, kun he eivät yhtään ajatelleet tämän enempää. Minä annan jokaisen uskonnolle kunnian, että sitä saa harrastaa. En pyrkinyt toisten uskontoa möhläämään enkä heidän menojaan häiritsemään, annoin heidän olla rauhassa. Niinpä palasin sieltä pois, ja olin ulkona sen aikaa. Olinhan minä ennenkin siellä ortodoksisessa kirkossa käynyt, ettei siinä ollut minulle mitään uutta.

Toivon myös, että jos olisin itse uskossa, minulle annetaan se rauha. Mutta en ole niin syvällä uskonnossa, minulle riittää, kun Herrani kanssa keskustelen.

Luterilainen kirkko ei silloin ollutkaan Neuvosto-Eestissä kunnossa. Sitä ei silloin edes annettu laittaa kuntoon, siitä oli vissiin määräykset kauempaa.

Kyllä minä Eestistä jotain toinkin tullessani. Mandoliinin ostin vuonna 1966. Eihän ne kalliita olleet, kun sen suomalaisella kovalla rahalla osti kovan valuutan myymälästä. Ei se tainnut viittäkymppiä enempää maksaa. Mutta jos olisi vaihtanut rahan rupliksi ja sitten olisi ostanut mandoliinin kaupasta, se olisi ollut ihan toinen juttu. Ei tuo toinen kitarakaan ole maksanut enempää kuin kolmesataa, valuuttamyymälässä Leningradissa. Hiljattain (1996) olin esiintymässä työttömien illassa Vilkmanin Matin kanssa, hän huuliharpulla ja minä kitaralla. Joku kävi katsomassa kitaraani, että se on naapurimaan tuotetta. Sanoin että on, ja että se alkaa olla keräilyharvinaisuus, kun se on Leningradista jota ei enää ole, se on nyt Pietari, elleivät nyt pian vaihda sitä uudestaan.

Tuli siellä Eestissä käytyä useammankin kerran. Jo 30-luvulla, muistaakseni kesällä -35, kävimme Tallinnan laulujuhllilla. Silloin sitä ei tullut niin paljon katseltua. Siellä oli väkeä niin paljon, ja

siellä oli määrätty ohjelmat ja harjoitukset ja laulut ja taas kotiin. Siellä oli Tampereeltakin saakka porukkaa. Se oli vapaa maa silloin. Mutta Suomen raha oli silloinkin 10 kertaa ostovoimassaan kovempi kuin Eestin. Kun osti kympillä karamelleja, niitä sai ison pussin.

Se ruplan kurssi oli metka. Ostin satasella ruplia kadulta, niin siinä olikin tekemistä, kyllä niillä ryypätä sai. Mutta me pidimme huolta, että kaikki tuli tuhlattua, ja loput tulivat saappaan varressa, jos sitä liikaa oli.

Kyllä toivon, että Eesti pääsisi jaloilleen.

Eestissä lauloimme: ”Poika ajoi punaruunilla... Sitten kun poika meni kosimaan...”. Ne vaativat meitä aina uudelleen ja uudelleen laulamaan saman. Kun ne sanat merkitsivät siellä ihan muuta. ”Paskat me mentiin kosimaan” tai jotain sellaista se tarkoittaa siellä.

60-luvulla kun kävimme Eestissä, siellä kertoivat joskus varoittavia juttuja naisiin menemisestä: oli joku juhlimisen jälkeen herännyt ilman vaatteita. Siihen aikaan siellä oli vaatteista pula. Nyt voi olla muita syitä varoa.

(Tällä kohtaa Martti kysyi kirjoittajalta, kuinkas vanha minä olin kun Viro joutui vasaran alle talvisodan päätyttyä. Sanoin etten ollut vielä syntynytäkään. Martti siihen: ”No kyllä sinä aika nuori silloin olitkin, hyppelit isäs kivespussista toiseen, ettet joudu huoran perseeseen.”)

Silloinkin Helsingin aikana oikeastaan tein töitä kaikkeen suuntaan. Alettiin rakentaa tavallaan taas uutta kotia. Me olimme vuokra-asunnossa, joskus paremmassa, joskus huonommassa. Poliittinen aika oli vaikeaa, olivat lakot ja kaikki, mutta kyllä Suomi taas nousi. Ja se nousi äärettömän kovalla työnteolla. Sehän minullekin antoi mahdollisuuden lähteä Lylystä Helsinkiin.

Niin kuin olin vanhemmiltani oppinut, vein vaimolle tilin, ja niin teki vanhin veljenikin. Enkä mennyt töistä palatessani ainakaan kapakkaan, kyllä menin suoraan kotiin. Sitten kun ei enää jaettu tilipusseja työmaalla, tili tuli valtiolta postiin ja myöhemmin Kansallis-Osakepankin (KOP) Punavuoren eli Rööperin konttoriin. Asuntosäästämisen aikaan vaimonikin meni töihin. Hän oli

Elannon pikku konditorioissa. Kyllä hänelläkin oli taito hyppysissään. Mutta ei me sitä säästämistä liian kireälle viety. Joskus kävimme Suomenlinnan kerholla ottamassa pienet. Lemmetti kysyi, kuinka oikein kestätte sen säästämisen asuntoa varten. Sanoin että kyllähän meillä on siihen järjestelmä, mutta meillä on aina pieni vara tulla joskus vähän ottamaankin.

Itä-Helsinkiin Puotinharjuun saimme ensimmäisen ihan uuden oman asunnon. Se oli rahanuudistuksen aikaan, 1963. Säästäjinä olimme isoja omistajia, miljonäärejä kun katseltiin numeroita, mutta sitten vedettiin yhtäkkiä kaksi nollaa pois. Säästökirja on vieläkin tallella muistona, reitettynä, mitätöitynä. Mutta siitä huolimatta me olimme omistajia jo.

Puotinharjun asunto oli kovan rahan asunto. Ei siihen niin mahdollomasti velkaa saanut. Siihen säästettiin. Postipankki tarjosi silloin kaikista parhailla ehdoilla lainaa.

Jos olisi ollut viisas, olisi hankkinut ajoissa merenrantatontin. Porkkalan läheltä sellaisen olisi saanut pienellä hinnalla vielä silloin kun Porkkala oli venäläisillä. Mutta kun se vapautui, hinnat nousivat.

Pari-kolme kertaa olen Porkkalan miehityksen aikana mennyt junalla Hankoon niin että ikkunat olivat pimennettyinä Porkkalan kohdalla.

Teattereissa ja konserteissa kävimme Helsingissä vaimon kanssa varsinkin sitten kun poika alkoi jo mennä omia menojaan.

Helsingissä oli vähän pröystäileviäkin kavereita, jotka elivät aina "ylärajalla". Kerran juttelimme naapurin kanssa joulun tulosta. Sanoin, että kyllä se joulu meillekin tulee, pannaan molemmat silakat pöytään. Naapuri oli kysynyt vähän ajan päästä vaimolta, että tuleeko teille edes kinkkua. Vaimo oli sanonut, että ihan varmasti tulee, älä usko kaikkea mitä tuo ukko sanoo. Eivät ne aina ymmärtäneet Masan huulenheittoa.

Joskus olivat naapureinamme Neuvoset. Kävin hoitamassa heidän mehiläisiään, kun mies oli komennuksella Neuvostoliitossa. Mehiläiset olivat jo minulle tuttuja, ja vaimonikin tutustui niihin siellä. Hän oppi, että niihin pitää suhtautua rauhallisesti. Hän sitten antoi Skogshyddanissakin syksyllä ampiaisen joskus lämmitellä

alahuulellaan, ja sitten vasta puhalsi sen kevyesti pois, kun se oli tarpeeksi saanut lämmitellä.

Suuria penkkiurheilun hetkiä olivat Helsingin aikana Suomi-Ruotsi maaottelut. Niitä olen ollut katsomassa. Helsingin olympialaiset jäivät näkemättä, kun olin silloin vielä Lylyssä.

1950- ja 60-luvuilla piti Rautiainen tietokilpailuja radiossakin. Tämä juttu kertoo siitä, kun hän piti tietokilpailua Tampereen Kauppaseuran ravintolassa, sitä ei radioitu. Siellä oli soittamassa Topi Honkonen, kurtunrepijä, ja muita tunnettuja muusikkoja. Rautiainen pyysi, että hänelle lähetettäisiin kysymyksiä salista. Orkesterin pojat kirjoittivat oikein nätisti kysymyksen kortille, ja tarjoilija vei sen Rautiaiselle. Rautiaisella meni luu kurkkuun. Se kysymys oli ihan yksinkertaisesti: Minkä väriset ovat rautiaisen munat? Rautiainen änkytti siihen, että tämä on niin epäselvästi kirjoitettu kysymys, ettei hän saa selvää. Mutta kun hän sai tietää tarjoilijalta, mistä kysymys oli tullut, hän tilasi orkesterille konjakit. Hyvä kysymyshän se oli, ja minkäs sille teki kun ei tiennyt, minkä väriset ne ovat. (Martti tarkisti lintukirjasta, että rautiaisen munat ovat syvän siniset. Niissä ei ole mitään pilkkuja.)

Töissä, kun ammunnat oli järjestetty, nautti kauniista keväisistä ja kesäisistä päivistä. Komennukset retkille olivat aika lyhyitä. Viimeinen komennus oli Lappiin.

Kun sota-aika laskettiin mukaan, minulle tulivat koeampumaseamalla 25 vuotta täyteen sotilasuralla vuonna 1965, ja rupesin puhumaan että olen lähtemässä. Minulle tehtiin ehdotus, että minun pitäisi vielä mennä Airamille tutkimusryhmään, joka teki puolustusministeriölle töitä. Eivät halunneet maksaa eläkettä tyhjästä. Ja he halusivat, että siihen tulee mukaan oma mies mittauspuelelle. He olivat myyneet nahkani, ja niin minä heinäkuussa -65 menin sinne. Tarkoitus oli, ettei valtio maksa Airamille kaikesta roskasta.

Sodan jälkeen elettiin pitkä kylmä aika. Käsitykseni Kekkosesta on, että hän oli ihmeellinen mies. Hän oli niin vaikean ajan presidenttinä. Nyt on myönnetty, että hänellä oli suora yhteys KGB:hen. Kyllä siinä täytyi joku tällainen äijä ollakin. En minä kaikkea Kekkosen aikaa kehu. Me teimme paljon töitä

Neuvostoliittoon. Sinne meni tavaraa, mutta kun se loppujen lopuksi meni konkurssiin, ei sieltä saatu paljon mitään. Valtio tuli avuksi ja maksoi yksityisille.

Valoa kansalle - Airamilta

Sen jälkeen kun olin 12 vuotta koeampuma-asemalla, minulta meni vielä Airamilla Helsingissä aika pitkään, kahdeksan vuotta. Vaikka sen piti olla lyhyt juttu, eivät ne minua niin pian päästäneetkään. Tein automatiikkaa nauhalle, mutta teimme naapurillekin töitä, katuvalolamppuja, kun niitä ei siellä ollut ollenkaan, ne olivat hehkulamput kaikki. Siellä firmassa oli teknikoitakin opiskelemassa naapurista. Kun ne saivat peruskoulutuksen, tämä kalusto lähti kaikki mukana. Se ei kuulunut enää sotakorvauksiin, kyllä minä uskon että tämä juttu meni jo kauppana.

Japaniin teimme myös automaattikoneet, jotka tekivät katulamppuja - juuri näitä kun täällä Hervannassakin on kelmeitä lamppuja tuossa kadulla, elohopeahöyrylamppuja joissa virrankulutus on suhteellisen pieni. Kun niin tekniseen maahan viedään, siinä tuli nuoren insinööritaidon rohkeus esiin. Sivuhankkijana japanilaiseen systeemiin oli englantilainen, jolta tuli suurtaajuuskuumentajia. Kun niitä purettiin laivasta, yksi siellä koulun nokassa löi johonkin, ja se oli sen verran kova tärähdys että se laite meni rikki. Minulle sanottiin, että pistä kuntoon se. Ja pistät työajan muistiin, kun katsos merivakuutushan sen työn maksoi. Ja kyllä se oli kunnossa sitten loppujen lopuksi. Meidän täytyi ottaa jotain varaosia toimittajalta. Ja niin sekin kappale lähti kuin uutena muiden kahden mukana, niitä oli kolme. Mutta kyllä minä jouduin tekemään sen takia jopa yötä-päivääkin töitä, koska siinä alkoi kiristyä lähtöaika. Siinä ei saanut olla myöhästymistä, sen laivauksen täytyi lähteä ajallaan. Se meni nimittäin niihin aikoihin kun oli Osakan maailmannäyttely. Niillä koneilla tehtiin maailmannäyttelyyn lamput. Kyllä me varmasti tiesimme myöskin sen, että ei Japanin poika enää uusia koneita tilaa vaan tekee copy-copy, kun tekevät ensin omat muutoksensa.

Neuvostoliittoon vietiin myös putkilamppusysteemejä psoriasiksen hoitoon. Aikaisemmin niitä teki Airam, myöhemmin KaraTekniikka Oy. Naapurin tuotantohan on ollut vähän takapajulla. Kerran ne lähettivät Ranskaan näytteeksi muutaman pullon neljän tähden konjakkiaan. Kun ei vähään aikaan kuulunut mitään, tiedustelivat tuloksia. Ranskalaiset hienotunteisina ihmisinä ilmoittivat että voitte olla huoletta, hevosenne on aivan terve.

Airamille tulivat lampun aihiot, lasiosat, Englannista. Se oli halpaa tavaraa. Mutta valtio oli ajatellut asian hienosti, ja kriisitilanteiden varalle oli täälläkin koneet lasikupujenkin tekemiseen.

Airamilla koki kunnioitusta ja vihaa. Esimiesten puolelta kunnioitusta mutta tuotannon puolelta vihaa, kun olin tekemässä automaatiota ja laadunvalvontaa. Useat naiset vihasivat minua, kun näkivät asian niin, että minä teen työttömyyttä. Kerran kun johdot eivät riittäneet, jätin laitteeni pöydälle ja kävin hakemassa piuhaa lisää. Olivat sillä aikaa pudottaneet servolaitteeni.

Airamin toimitusjohtajana oli Heikki Bernroth. Heikki oli hyvä kielimies. Airam oli paljon sotilaallisempi laitos kuin koeampumasema. Siihen aikaan arvoasemat olivat vielä tärkeitä työelämässä, teknillinen johtajakin seiso melkein asennossa kun pelkäsi niin toimitusjohtajaa. Minä en häntä pelännyt mutta käyttäydyin kyllä kohteliaasti häntä kohtaan. Hän istui usein huoneessanikin. Jos meillä oli joskus kiistaa, hän huusi viimeisen sanansa vielä oven raosta, etten ehtinyt vastata. Kun tarjosin läksiäiskahveja Airamin kehitysosastolle, luulin että toimitusjohtaja oli Ranskassa. Mutta joku huomasi, että hän olikin juuri palannut, ja kutsuimme hänetkin kahville.

Yksi nuori insinööri ennusti kerran, että kun Heikki kuolee, se tapahtuu jossain yhtiökokouksessa, kun hän jännittää niitä niin paljon. Sydän häneltä sitten pysähtyikin, kun olin jo Airamilta pois.

Airamin laboratoriolle keitin kerran yksin kahvia ja panin sen vetokaappiin jäähtymään. Siihen tuli osastopäällikkö tohtori Siren ja nuuski, että kyllä täällä kahvikin tuoksuu mutta kukaan ei tarjoa

hänelle. No otin hänelle puhtaan kuppiparin, ja sattui olemaan tuoretta viineriäkin.

Siren oli myös yliopiston kemian laitoksen päällikkö. Pidin siitä kaverista, hän tiesi paljon asioita. Puhuimme joskus politiikastakin. Ihmettelin kerran hänelle sitä, kun Haarla oli toisaalta äärioikeistolainen mutta kävi kauppaa Neuvostoliiton kanssa. Löytyi siihenkin selitys. Se oli sellaista oravannahkakauppaa, ettei Haarla saanut kirjepaperistaan vastineeksi rahaa vaan sellaisia kemikaaleja, joita olisi ollut vaikea saada muualta, ja niitä taisi riittää sitten ventiinkin. Raha ei haise. Eikä ruplalla tehnyt mitään, eikä tee nytkään. (Martti näytti ruplapinkkaa, jonka oli ostanut 10 markalla Tammelantorilla, että kaveri sai Suomen rahalla ostaa mustaa makkaraa. Pinkan kaikki setelit olivat vuodelta 1993, ja joukossa oli mm. 10000 ruplan seteli.)

Puhuin kerran Airamilla nuoremmille kavereille, että galvanostiikka ja paristo on tunnettu jo tuhansia vuosia. Kaverit vähän epäilivät, joku sanoi heti, että älä nyt tuommoista jauha. Siren lähti siltä paikalta ja toi materiaalia juttuni tueksi, sanoi että katsokaas nyt herrat. Hänellä oli artikkeli, jossa kerrottiin tästä asiasta. Sen mukaan Egyptistä oli löytynyt vanhoja ruukkuja, joista ei heti ymmärretty, mitä niillä on tehty. Ruukut kulkeutuivat Englantiin, ja siellä ammattimiehet selvittivät niiden tarkoituksen. Pienet ruukut pitivät kosteuden sisällään ja toimivat paristona.

Kerran lounastunnin jälkeen satuimme Sirenin kanssa samaan aikaan pissille. Sanoin, että juuri kun päästiin syömästä niin taas on lihapala kourassa.

Useimmiten kävelin asemantorilta Rööperiin Pursimiehenkadulle ihan terveydekseni. Menin virka-aikaan yhdeksäksi töihin Airamille. Minua vastaan käveli usein kannun kanssa Hertta Kuusinen. En tiedä, minne hän oli menossa, mutta kyllä siinä tuli joskus nyökätyksi huomenet.

Tämä tapahtui kerran Airamien aikana keskellä yötä. Olin potkaissut nukkuessani sängyn päätyyn, ja isonvarpaan kynsi vasemmasta jalasta oli noussut pystyyn. Arvaas lähtikö uni silmästä äkkiä! Vaimoni hermostui enemmän kun minä. Hän ihmetteli, että enhän minä saa edes kenkää jalkaan, kun kynsi

törröttää pystyssä ja vertakin tulee. No, minulla oli radiotyökaluja, hain kaapista pihdit ja vedin sen koko paskan pois, vedin Basimysiiniä ja sideharson päälle. Aamulla lähdin Airamille, ja siellä minulla oli kemian labrassa seisova työ. Päivällä kävin sitten tapaamassa serkkuni lasta, joka oli sairaanhoitajana. Hänen äitinsä Niemen Helmi oli Kangasalta. Kun meidät esiteltiin aikanaan Helmin kanssa, selvisi että hänen nimekseen oli avioliitossa tullut Villanen. Kysyin, paljonko sinulla on sitten puoli-Villasia. Hän pyrskähti nauramaan ja sanoi, että on niitä kaksi, toinen on Sveitsissä ja toinen täällä Helsingissä. Tämä Helsingissä asuva puoli-Villanen sitten laittoi minun jalkani pakettiin uudestaan. Pyysin, että älä sitten tee siitä mitään huopatossua.

Olin Airamilla töissä noin kuusikymppiseksi saakka, vuoteen 1974. Olin silloin hyvässä kunnossa. Olin kerran menossa töihin, kun minut yritettiin ryöstää. Nuori mies yritti tulla kimppuuni, mutta refleksini olivat vielä hyvät. Tinttasin siihen oikealla napakasti, ja kyllä tuli kaverille lähtö. Luikki toiselle puolelle tietä, ja sieltä toinen huuteli että ”sanoinhan minä ettei sen kimppuun kannata käydä”. Ne olivat sen suunnitelleet ennalta. Luulin ettei sitä kukaan nähnyt, mutta sitten kahvitunnilla piirtäjä näytti nyrkillään iskun. Ei siitä puhuttu sen enempää.

Airam siirtyi Tikkurilaan vasta sitten, kun olin jo sieltä pois.

Nyt ei Airamia kai edes ole enää muuta kuin tuotemerkkinä. Mutta silloin se oli vielä pitkään, kun poikanikin meni sinne kohta kun minä sieltä lähdin. Yksi insinööri soitti minulle kotiin ja sanoi, että sinun poikasi on tulossa meille töihin, ja minä sanoin että mitä hemmettiä se siellä tekee. Mutta kyllä minä sen ymmärrän, hän halusi vain vaihtaa taloa. Hän oli ensin Nokian laboratoriolle ja vissiin sitten AGA:n elektroniikkalaboratoriolle ja tuli sieltä sitten. Hän on ylioppilastutkinnon suorittanut. Kyllä hänellä oli vakaa aikomuskin pysyä elektroniikkalinjalla ja on ollut sillä edelleenkin. Hän oli Airamilla vielä 10 vuotta, kun minä lähdin.

Sillä aikaa kun minäkin vielä olin Airamilla, siellä tehtiin luontoon sulautuva patteri. Olisin saanut olla Airamilla pitempäänkin kuin kuusi vuotta ja tykkäsinkin olla siellä, mutta silti katsoin, että voin jo lähteä.

Helsingissä leikin talitinttien kanssa. Oli sellaista neliskulmaista kumilankaa, jota käytetään moottorilennokeissa. Sidoin sen päähän rasvanokareen. Tintti otti nokareen ja yritti viedä sen omaan piiloonsa, kumilanka venyi ja sitten nykäisi takaisin, eikä siinä tintin jarrut pitäneet. Se tuli aika lujaa takaisin ikkunanpieleen. Kolme kertaa se yritti samaa temppua ennenkuin uskoi, otti sitten nokareen toiseen käpäläänsä ja söi siitä. Jos se olisi ymmärtänyt, miten katala Martti on, se olisi tullut ja nokkaissut minua päähän.

Ruokin talitiaisia maapähkinöillä parvekkeella. Meillä oli silloin seinää vasten kääntyvä vaatetanko, ja tintit käyttivät sitä hyväkseen, tulivat nurkan takaa sokkona, että fiuu. Annoin niiden tehdä sitä, mutta joskus tuli mieleen sellainen pieni koiruus että painoin sen tangon seinää vasten. Ne tulivat taas että fiuu, mutta kiitorata olikin hukassa. Katsoin vain, miten ne reagoivat. Pari kertaa sama yksilö saattoi erehtyä, mutta sitten se oppi ja istahti varmuuden vuoksi kaiteelle.

Kesyjä ne olivat. Ne tulivat parvekkeen ovesta sisällekkin syömään. Oli sellainen nuori talitiaisen poikanen, jolle annoimme nimen Mähkiäinen. Kun se viihtyi yksin hyvin. Vaikkei sillä olisi ollut mitään tarvetta mennä kupilleen kynnyksmaton kautta, sen täytyi tulla sen kautta, kun se oli jotenkin pehmeä ja miellyttävä sille. Se kiersi siinä reitin ja tuli vasta sitten kupilleen. Se osasi mennä ovesta takaisinkin eikä lähtenyt törmäämään ikkunaan. Kerran kun oli syksyiltä ja päivä hämärtyi, se tuli pöydän reunalle ja katseli telkkaria. Katseli pitkän aikaa. Mikä sitä kiinnosti, sitä en tiedä. Silloinkin se osasi mennä ovesta ulos. Se oli veikeä kaveri.

Vaimonikin oleskeli parvekkeella, kun meillä oli siellä Lepo-Lasse. Linnutkin kulkivat parvekkeella, häärasivät lattialla, mutteivät ne päälle tulleet kävelemään. Ainakin me kuuluimme niitten ympäryskalustoon.

Kyllä Helsingin tutuksi tuli, mutta en minä siitä oikein tykännyt. Olen kai sen verran maalta kotoisin. Poikani ei sieltä osaa mihinkään lähteäkään. Kyllä minä aika hyvin ne asiat Helsingin aikaan hoitelin, niistä jäi jälkeensäinkin hyviä muistoja. Sitten kun vaimoni kanssa muutimme Sogshyddaniin, ei minun tarvinnut koskaan taaksepäin ruveta paikkaamaan elämää, minulla oli kaikki

elämä järjestyksessä. Siitä minä olen ollut itsekseni ylpeä, mitä olen tehnyt. Kun monet sanovat entisistä työpaikoistaan, etteivät kusekaan enää sinne suuntaan, voin sanoa että voin heittää vettä joka suuntaan.

Skogshyddan 1974 - 1985

Raaseporiin

Katsoin että minun työpäiväni tulevat täyteen, että lähden ja jätän työn. Meillä oli jo hyvä olla, meillä oli oma asunto, että miksikä minä enää siellä. Poika alkoi jo olla täysi-ikäinen. Hän kirjoitti Mäkelänrinteen yhteiskoulusta ylioppilaaksi. Sitten hän alkoi olla jo enemmän irti meistä. Me aloimme katsella vaimon kanssa, että meidän täytyy päästä jonnekin kivaan pieneen paikkaan. Näillä hakuretkillä kävimme kotimaisilla reissuilla, ruokailimme milloin Tammisaaren Knippanilla ja olimme Loviisassakin ja kävimme katsomassa Loviisan kaupunginmuseota. Ei meitä niin säikäyttänyt tämä kielikysymys, se ei ollut meillä esteenä.

Me päädyimme sitten loppujen lopuksi Raaseporiin. Tämä ei ole se Raasepori, mikä linna on Snappertuunan lähettyvillä, vaan tämä Raasepori on osoitteena ja asemana Karjaan - Tammisaaren radan noin puolivälissä Pohjan pitäjässä. Se asema on jo purettu. Minulla on siitä pikkuasemasta varmaan vielä kuvakin, se oli aika söötti.

Raaseporista me ostimme talon, joka ei talona ollut iso mutta oli tonttina iso, nafti hehtaari. Siihen olisi saanut nykyaikaista kaupunkilaista tonttia jo aika monta. Se sopi meille äärettömän hyvin. Se oli kaiken lisäksi aika tasainen maa ja hiekkainen. Se oli lähellä sitä harjua, joka johtaa aina Hankoon asti. Siellä me vietimme aikaa kaksin, kun nämä kaikki sodat olivat menneet ja poikakin itsenäistynyt.

Talitintti meille oikeastaan myi Sogshyddanin. Se oli vanha naarastiainen, joka katseli yksinään syksyisen alastoman koivun oksalta, kun kävimme tutustumassa paikkaan. Naarastalitintin tuntee siitä, että sillä on kapeampi kraga rinnassa kuin koiraalla. Ja sillä oli vähän kauhtunut höyhenpeite, mistä päättelimme sen vanhaksi. Kun olimme jo syöttäneet tinttejä Puotinharjussa, muistin että onhan minulla ja on vaimollakin maapähkinöitä taskussa. Kun oltiin näiden ruotsalaisten alueella, kysyin siltä tintiltä: ”Förstår du svenska eller finska? Kom nu nappa!” Ja jumatsukka,

yllätyksekseni se tuli kädelleni. Se oli näköjään tottunut jutteluun, jos vaikka ihan ruotsin kieleen, lensi kämmenelle ja tuijotti vähän aikaa silmiin ja otti sitten sen pähkinänpalan. Me olimme kyllä myytyjä, kun vieraina tulimme vieraalta paikkakunnalta, ja kun ei siellä näkynyt sillä hetkellä muita kuin se yksi tintti. Kyllä niitä sitten enemmänkin oli ajan mittaan.

Se oli oikein emotiainen. Se sama naaras eleli siinä pari-kolme vuotta, se teki parit poikasetkin vielä. Kun se myöhemmin tuli kämmenelle syömään, se oli solidaarinen ja heitteli toisillekin tinteille ruokaa maahan. Sillä oli harmaa pilkku rinnassa, ja ajattelin ensin, että siihen on sattunut joku, mutta kun sen yhdelle poikaselekin tuli samanlainen pilkku, se oli kai sukuvika.

Kyllähän me siitä tontista tykkäsimme, mutta ei se ollut millään lailla kauniissa kunnossa, kun oli syksy ja puutarha hoitamatta. Omenapuutkin olivat paksussa naavassa, ne olivat niin kuin möhkäleitä. Eikä ollut yhtään niitettyä paikkaa. Mutta maata oli ja koivikko. Ajattelin, että tuo koivikko pitää harventaa, jos meinaa kasvattaa hyvää vanerikoivua. Siitä huolimatta ostimme sen. Se oli jo paljon kauniimpi, kun seuraava syksy tuli. Oltiin ruiskutettu ne omenapuut, että niistä löystyi naava ja saatiin harjatuksi se pois. Omenapuiden juuret oli pöyhitty ja niille oli annettu kalkkia. Y2:a vedin sinne myös. Leikkasin omenapuista liikoja oksia, kun ne olivat epämääräisen muotoisia, muotoilin ne. Ympäristö oli kaikki nurmi- ja ruohokenttää. Niitimme sen ja haravoimme ja katsoimme mistä suunnasta tuulet käyvät ja sytytimme vastatuuleen. Se paloi hitaasti ja jäi tuhkaksi maahan, ravinteeksi. Meillä oli ihan kovat uudisraivaajan otteet. Kai ne on isäin geenit ja isäin henki jotka elävät. Ja meille oli kummallekin työtä. Silloin vasta se kulmakuntakin huomasi, että se on nätti paikka.

Poika jäi Helsinkiin ja avioituikin yhtäkkiä - niin kuin nykyajan nuoriso tekee, avioidutaan ja erotaan. Ja kyllä se meidänkin pojalla kävi vähän näin. Mutta hänellä on kuitenkin aika kivasti tällä hetkellä. Hän oli myynyt rivitalo-osakkeen. ja ostanut omakotitalon vanhan Turuntien varresta ja pannut sen kondikseen. Kun oltiin saunassa kaksittain, hän sanoi minulle että kyllä hän nyt on neutralisoinut kaiken mikä oli hänen. Sanoin, että sitten tulee sinun

vuorosi. Vuosi ehti kulua, niin kyllä se isän sana oli pitänyt ihan tarkkaan paikkansa. Minä opin tuntemaan hänen puolisonsa niin paljon. He erosivat sitten hyvin asiallisesti. Kyllä minä sanon, että olin vähän huolissani. Mutta kyllä siellä sitten aika hyvin on mennyt. Pojan vanhin tyttö on aviossa ja aikoo opiskellakin (1993), mutta ei löytänyt vielä Helsingistä opiskelupaikka.

Ruotsinkielisiä naapureita

Raaseporissa naapurit olivat ruotsinkielisiä, hurreja. Thor Koski Kiinteistötoimisto Aarniosta, jolta ostimme Skogshyddanin, neuvoi minua että ei niihin kannata ottaa yhteyttä äkkiä, että niillä on niin kuin pohjalainen luonne että ne ottavat itse kyllä yhteyttä kun tulee tarve. No siellä oli Ekbergin Åke, jolle olin jo tehnyt töitä. Tämä Ekberg sanoi Björklundille, toiselle naapurilleni, että sinulla on kuule ihan kova konemies siellä vieressä, jos vain tarvitset. Ja kyllä se Björklund, pieni mies, eräänä päivänä tuli meille. Tämä ei ollut ihan ensimmäinen tapaaminen. Me olimme jo ystäviä ja tuttavina, kun hän kerran tuli ja sanoi että voitkos tulla jelpaamaan kun hänen traktorinsa ei kulje. Siinä oli polttoainevika, oli ilma päässyt pumppuun. Tehtiin siihen pikkuinen työ, ja vähän ajan päästä traktori taas hyrisi. Hänelle minä sitten tein yhtä sun toista.

Itse asiassa ne oli kivoja ihmisiä. Minä tiedän, että ne sanoivat että nämä on ihan kokonaan erilaisia finnejä kuin mihin he ovat tottuneet. Metsä vastaa niin kuin sinne huhuaa. Kai meissä oli sitten joku, kun meidän veimme sinne hämäläisen talkoo- ja auttamishengen mennessämme. Jos siellä oli kaksi vanhaa ihmistä naapurissa, ajoin koneellani heille perunan peltoon ja muuta sellaista. Eivät ne keskenään järjestäneet mitään talkoita eivätkä auttaneet toisiaan. Mutta he oppivat meiltä. Kun esimerkiksi Fredit liikkui paljon, he rupesivat kysymään vanhoilta neidoilta, tarvitsevatko he jotain, ja toivat Tammisaaresta asti tavaraa.

Mutta en minä ole nähnyt mitään eroa suomen- ja ruotsinkielisten maalaisten välillä, yhtä kateellisia molemmat. Hesän ruotsalaiset on kyllä vaikeampia. Merellä oli monenlaisia. Kerran kun Mikelskärissä etsimme tähystyspaikka valtion maalla,

emäntä piti sen-sellaisen motkotuksen. Tapasin myös kohteliaan kalastajan: Hallilla oli jo lakki kourassa ennenkuin ehdin viedä kättä päähineeseen.

Meillä oli siellä ihan hyvät naapurit, kun me tulimme tutuiksi hiljaa hissukseen. Siinä asui muun muassa Blåkullassa kaksi vanhaa ikäneitoa, Sandströmin neidit. Ingeborg oli yli 80 vuotta vanha ja Adele alle 80 vuotta. Semmoinen kiva paikka, siinä mäessä oli sinivuokkoja aika paljon, ja se oli sen mukaan kai saanut nimensäkin. Ei niillä neitosilla ollut saunaa. Kerran olimme Bussmanin kaupassa. Se oli kyläkauppa, oikein tyypillinen landhandel, jossa oli tällaista vanhanaikaisuutta. Hygienisyyttäkin oli kyllä jo parannettu, ettei siellä sentään enää myyty samasta huoneesta paloöljyt ja kaikki. Siellä kun oli saunasta puhe, sanoin ikäneidoille, että te voitte käydä kyllä saunassa meillä. Ja ne neitoset tulivat joka kerta samalla kellonlyömällä, kello 15, kuin sotilaat, ja olivat meidän ystäviämme koko tämän ajan, ainakin 10 vuotta.

Ei sauna ole suomalaisten keksimä. Meikäläinen sauna on peräisin Siperiasta. Sieltä se meni Eurooppaan, ja siellä siitä tuli pornoilua. Suomessa sauna on pyhä paikka, siellä on synnytty ja pesty ja pantu arkkuun.

Saunan jälkeen vietimme joka viikko kahvihetken, ja ne olivat ihan miellyttäviä hetkiä. Ikäneidot saivat joskus tuttaviltaan ternimaitoa, vasikalle tarkoitettua maitoa, joka tulee ensimmäisinä päivinä vasikan syntymisen jälkeen. Neidot eivät kai oikein tienneet, mitä olisivat sillä tehneet, ja toivat sen meille. Ternimaito juustoutuu hienosti ilman mitään keinojuttuja, ja juustomaidoksi sitä joskus sanotaankin. Vaimoni teki siitä uunijuustoa ja tarjosi myöskin heille, kun saunan jälkeen istuimme kahvilla. Uunijuustoon ripoteltiin vähän kanelia ja sokeria päälle, ja sehän on ihanaa tavaraa. Uunijuusto kuuluu pitoihinkin, niin kuin Kangasallakin mistä kerron myöhemmin.

Adelea kävin katsomassa vielä leskimiehenä, hänen 80-vuotispäivillään. Ja Adele kirjoitti minulle tänne, yritti vieläpä kirjoittaa suomeksi.

Siellä asuessani lähin naapurini, noin 400 metrin päässä, oli Björklund, vanha mies. Hän osasi sen verran suomen kieltä, että kun kävi torilla myymässä osasi antaa rahasta suomeksi takaisin. Ei hän muuten juuri yrittänytkään puhua Suomea. Me olimme ystäväystyneet hänen kanssaan. Hän minua tuli kerran hakemaan, ja kysyi lähdetkös hänen kaverikseen Wärtsilän teollisuusalueelle, joka on kun valtatie 53:lta pistäydytään oikealle Raaseporista Tammisaareen mennessä. Björklund sanoi, että sieltä saa ilmaiseksi rakennuspurkujätettä, mikä oli jäänyt tehdasaluetta rakennettaessa telineistä ja muista, ja ne antavat sen mielellään pois kun vain vie, haetaan sinullekin. No me lähdimme, teimme kuorman, haimme kuormaa jo uudestaankin. Kun me ajamme traktorilla, siinä valtatiellä menee asuntoperävaunu ohi. Björklundilla, sillä vanhalla miehellä, tulee veitikka silmäkulmaan, ja katsoo minua ja sanoo: "Nussimakoppi." Minä pyrskähdän nauramaan ja sanon "det är riktigt."

Björklundin rouva ei osannut kirjoittaa. Olihan hän vanhempikin kuin me, mutta ei paljon, sanotaan että 10 vuotta. Kauppakirjaankin hän pani vain puumerkin. Mutta kyllä ukolta kävi hyvin kirjoittaminen. Mutta kyllä se rouvakin oli kiva. Kerran ukko tuli hakemaan minua ja sanoi, että tules katsomaan hänen traktoriaan, kun se ei nyt lähde ei sitten millään käyntiin, eikä se starttaakaan. Se oli vanha kolmisilinterinen Deutsch-traktori, jossa oli esilämmitinpatruunat, ja lämmittämisen jälkeen se startattiin. Otin varmuuden vuoksi mukaan yleismittarin - minulla on kaksikin niitä, ja otin isomman mukaan. Ja totesin kohta, kun olin vähän aikaa katsellut, että vika oli siinä klemmarissa joka maadoittaa akun runkoon. Se klemmari oli ruostunut niin, ettei sieltä mennyt enää mitään läpi. Ja kun sähkövirta sitten loppujenlopuksi tekee itsellensä sulun, niin sehän on niin kuin majavan pato. No, ei siinä kauan kestänyt, otin sen auki ja jynssäsin sen hyvin. Mutta kun minä sitten pyysin että onko sinulla puhdasta vaseliinia, niin se katsoi minua ihan silmät pyöreinä, että ei siihen vaseliinia. Antoi se peräksi sitten, ja vedettiin vaseliinilla puhdistetut pinnat, jotka tulivat vastakkain. Ja se ihmetteli, että kuinkahan tuon laita on, lähteekö se käymään. Mutta se starttasi niin perhanan hyvin. Ja

ukko oli taas onnellinen. Sitä se ei saanut päähänsä, että kuinka ne pinnat voi pyyhkiä rasvalla. Eihän sinne nyt senttiä panna rasvaa, sen verran vain ettei siellä niin pian tapahdu hapettumista. Eikä minun tarvinnut sitä sinä kesänä enää yhtään kurkistaakaan, eikä toisenakaan vissiin, kun se huolella tehtiin silloin.

Se mamma oli niin tarkka, kun se tiesi että kun minä käyn siellä niin otan mielelläni yhden ryypyn mutta en jää sinne istumaan, eikä vaimokaan olisi siitä tykännyt, jos olisin tullut silmät sikkurassa. Vaikka en minä sitä nyt ihan silmänräpäyksessä ottanut, kun noin naapurissa oltiin. Ukko sanoi, että tänään hänellä ei olekaan niin kuin tavallisesti. Niin tiedätkös, se mamma tuo melkein kokonaisen pullon viskiä, olikohan sieltä kymmentä senttiä pois. Ja herranjesta, kun se ukkokin ihmetteli, että mistä tuo tuli. Eikä se mamman jemma ollut, ei se itse ottanut. Mutta se tiesi että Keskisen Martti tarvitsi sen ryypyn eikä se jää nytkään pois. Ukko taisi jäädä pöhnäämään, kun minä sain sen ryypyni. Että vaikka tämä mamma ei osannutkaan kirjoittaa, niin kyllä hän oli herttainen ihminen.

Backträsketin rannalla kävi huvilallaan Timppa, oikein fiksu äijä, insinöörimies. Hänellä oli kauniit näköalat lammelle. Hän siellä huvilallaan ryyppäilikin. Hän oli perheemme hyvä kaveri. Kysyin häneltä kerran, että ryyppäätkö sinä ihan yksiksesi yleensä. Hän myönsi. Sanoin että älä hyvä mies tee sitä kauan, se on hyvin vaarallinen asia, se saattaa vaikuttaa mielenterveyteen. Silloin kun ottaa, on parempi ottaa seurassa, tai vaikka kuopsuta puskan juurta ja tee muita töitä jos teet tai vaikket muuta kuin katselet maisemaa. No, sitten kun olin jo muuttanut pois sieltä, naapuri kysyi minulta, että "sinäkö sen epistolan sille Timpalle opetit, ettei ihminen saa yksin ryypätä, nyt se hakee minua".

Kiva kesänaapurihan Timppa oli, ja kävi hän huvilallaan talvellakin kun hänellä oli sähkölämmitys. Naapuri kävi linkoamassa hänen ja meidän tiet puhtaaksi.

Lammen rannalla oli mökki maanmittarillakin. Hän sitten jälkeenpäin toi minulle selvityksiä oikeuksista, joista minulla ei ollut tietoaakaan, että minulla oli soranottopaikkakin. Mutta se

joutui ajanmittaan tien alle, kun sitä levennettiin, enkä minä enää löytänyt paikkaa, josta olisin soraa ottanut.

Tammisaari on aika siisti paikka. Kerran kävimme vaimoni kanssa Tammisaaren Alkossa ostoksilla. Viskiä me silloin ostimme. En nyt muista sen merkkiä, mutta joku uutuuksia se oli. Siellä sattui olemaan Heikki Koski, tekemässä jotain tutkimustyötä. Koski on sittemmin ollut Alkon pääjohtaja, myöhemmin (1996) Tampereen yliopiston kansleri ja (1997) Länsi-Suomen läänin maaherra. Ei hän silloin ollut vielä alkoholiliikkeen pääjohtaja, mutta kuului kyllä johtajistoon. Kun olimme tehneet ostoksemme, hän kutsui meidät ystävällisesti, että voisiko herrasväki tulla tänne perähuoneeseen. Hän teki pienen gallupin, miten aiotte käyttää ostoksenne, kuinka usein käytätte alkoholia ja niin pois päin. Sanoin että tämä on sitä varten, että kun tulee vieraita niin voimme tarjota. Me saimme sieltä muistoksi K. Ojalan, J. Ojamaan ja A. Ojalan kirjoittaman kirjasen Alkoholijuomaopas. Ja tässä se on vieläkin, esipuhe on vuodelta 1973, niitä aikoja se oli. Se on siitä kiva kirja, että siinä on alkoholimerkkien ääntämisohjeetkin.

400 metrin päässä meistä asuivat lähinaapurimme Fredrik Träskendan tilalla. Näin kaupunkilaisesta se tuntuu pitkältäkin matkalta. Kun heidän tyttärensä Marianne oli pieni, hän kävi usein meillä. Ei meillä ollut paljon ruotsinkielisiä kirjoja, mutta luin hänelle Anni Swanin satuja. Hän mielellään kuunteli niitä, ja sanoipa joskus että luepas se ja se mitä luit viime kerrallakin. Se kirja on vieläkin kirjahyllyssäni. Sain Mariannen rippikuvan, ja kiitoksen ja ylioppilaskuvan kun muistin häntä lakkiaisissaan, ja sitten kun hän oli iso vielä oikein nätin kuvan villistä, pörröpaisestä tytöstä.

Sandströmin neitien kanssa joskus naureskelimme, että Fredeillä frida sidan oli talon pihapuoli ja fredliga sidan oli toinen puoli. Kun fred ja frida tarkoittavat molemmat rauhaa. Ja sen äijän nimi oli vielä Bofred, pesärauha. Se oli semmoista huulenheittoa, jonka kaikki hyväksyivät, että näin heidän omassa kielessään voi käydä.

Luontoa ja omavaraistaloutta

Meillä oli siellä Raaseporissa oikeastaan ihanat olot. Meidän tilamme nimi oli Skogshyddan, metsämaja. Meillä oli aina vähän multaa kynsien alla.

Meillä oli iso parvi lintuja ympärillä, tiaisiakin oli talitiainen, sinitiainen, töyhtötiainen, hömötiainen, jolla on fausti päässä, ja kuusitiainen - silläkin on fausti mutta se on erilainen väritykseltään. Pyrstötiaisenkin näimme, mutta ei se meillä pesinyt. Se on niin kuin lasten lelu, joka on sorvattu ja pantu pitkä häntä siihen vielä. Viitatieista meillä ei ollut, sen laulua kuulee Helsingistä Westendiin päin, se on sikäli hyvin harvinainen. Puutarhalintuna talitiainen on erinomainen.

Hömötiainen kesyyntyy, enkä kehota ketään sitä kesyttämään. Minulla oli hömötiainen, joka oli erinomainen kaveri. Hän ymmärsi, että kaikki siinä alueella liikkuvat ovat samanlaisia, että siinä on hyvä olla. Kun tein lumikolallakin töitä, se ajatteli vain että nyt kaivat kuvettasi ja istui kolan tangon päälle. Kun vanhat neitokset tulivat saunomaan, se lensi toiselle tuohon rinnalle istumaan, ja tämä neitonen kauheasti säikähti, thyi, ja nappasi sen niin kuin kärpäsen. Tähän minun hyvä ystäväni sitten kuukahti. Sen jälkeen en enää koskaan yrittänyt kesyttää hömötieistä. Talitietiset ovat sikäli fiksuja, että kyllä ne erottavat oman väen ja vieraan.

Talitinteissä oli erilaisia tyyppejä. Yksi oli sellainen, että se rupesi soittamaan aina poskeaan, jos sen reviirille meni. Se oli sellainen epäilijä. Mutta kun toiset linnut tulivat kädelleni, sekin lopulta tuli kädelle. Ja jos ei se jäi ilman, kun sapuska loppui, siltä sain kuulla kunniani että mikä olen miehiäni. Annoin sille nimen Radikaali, kun se säkätti ja räkätti ja haukkui minut suoralta kädeltä päin silmiä. Ei sillä loppujen lopuksi ollut kiirettä pois kädeltäkään. Se saattoi olla siinä vähän aikaa katselemassa, otti sitten palasensa ja lähti menemään.

Kesäisin siinä oli sitten tietysti hyvin paljon muutakin lintua, jotka tottui näkemään. Oli mustaa rastasta, punakylkirastasta ja korpi- eli lahorastasta. Ne ovat laulajia. Ja ei unohtaa saa meidän tontin pohjoispäässä asuvaa lehtokerttua, joka oli kyllä niin kuin

kertakaikkinen kylän juoruakka. Se kertoi kaikki tapahtumat lavartelemalla, eikä se ehtinyt vetää henkeäkään, se puhalsi kaikki kerralla pitkän aikaa, oli hiljaa vähän aikaa ja sitten alkoi taas sen repertuaarinsa uudestaan. Ajattelimme, että jos tuo kerran lähtee, niin keneltä me sitten kuulemme kylän asiat. Ja jos ei se kesällä ilmestynyt, niin kyllä kaipasin sitä. Samoin minä kaipasin taivaanvuohen pöhötystä, sitä kun sen pyrstösulat pitävät kun se syöksyy.

Varis on myös hieno lintu. Kun vei ruuanjätteitä pihalle ja peitti ne kannella, varis siirsi kannen pois söi. Muttei laittanut kantta takaisin kun lähti, oli niin sosiaalinen että toisetkin linnut saivat syödä.

En ole erityisesti kissojen ystävä. Kissa pitää luonnossa kilometrin säteen alueenaan, ja lintuja se kuppaa enemmän kuin myyriä ja muita. Mutta Nekalassa oli vanhemmalla veljelläni viisas kissa, joka jutteli puhelimeen. Kun Jussi oli jo kuollut, se luuli minun ääntäni Jussin ääneksi ja kurahti vastaukseksi, kun meillä oli suunnilleen samanlainen ääni. Kun menin käymään siellä, kissa tuli tuttavallisesti luo ja tutki ja nuuhki sormeni tarkkaan, mutta huomasi että niistä kaksi on poikki, ja ymmärsi siitä ettei tämä sittenkään ole Jussi.

Siellä Pohjan pitäjässä meille soitettiin kerran kunnasta ja kysyttiin, onko meillä koira. Halusivat periä koiraveroa. Kun sanoin, ettei ole, kysyi onko meillä ollut koira. Sanoin, ettei meillä ole koskaan tarvittu koiraa: minä kaluan luut ja muija pitää haukkumisesta huolen.

Mehän elimme kyllä paljon omavaraistaloutta ja teimme kotiviiniä, niin kuin teen vieläkin. Että ei ostettu paljon viskiä tutuille. Vielä elää isämme henki siinä. Isänikin oli kyllä aika hyvä viinien kanssa. Ja perinne jatkuu: veljeni poika Kauko tekee aika hyvää viiniä Nekalassa, hänen valkoherukkaviiniään on jääkaapissa.

Meille olivat ampiaisetkin ystäviä. Kerran en oikein ymmärtänyt, kuinka käy. Tein viiniä omenan lohkoista ja vein kaksi ämpärillistä käytettyä mäskiä pihalle, lähelle kompostia mutta vähän omaan paikkaansa. Niistä lähti suloinen tuoksu. Koko

ampiaispesällinen, niin luulin, ja kaksi perhostakin - muistan että toinen oli suruvaippa - lensi mässäilemään mäskillä. Illalla myöhään näin, että nyt tulee kyllä kylmä. Tuli viisi astetta pakkasta. Kävin sitten aamulla katsomassa, ja sieltä löytyivät ne kaksi perhosta, ampiaisia ja se ampiaisemo - se on sen verran kookkaampi että sen erottaa. Ihmettelin, että menikö tämä ampiaispesä nyt sitten pimeäksi kokonaan. Ei se mennyt. Sinne oli jäänytkin nuori uusi emo, kun vanha lähti törsäilemään porukkinsa kanssa ja tuupertui niihin yöjuhliin. Siinä mäskissähän oli vielä alkoholia jäljellä, ne olivat kännissä siellä eivätkä lähteneet mihinkään kun pakkanen tuli niskaan. Mutta suloinen kuolemahan se oli, kun ne kumminkin kuolevat. Ne kaksi perhosta poimin sieltä pois, suruvaipalla oli kauniit siivet.

Kyllä se oli verratonta joukkoa. Eteenkin ne kimalaiset, jotka kävivät ryyppäämässä akankaalin lehdissä. Kukkavana nousee kasvin juuresta niin, että aina lehtihankoihin tulee kukat, ja siellä ne kimalaiset lepäsivät ja juopuivat. Jos puhutaan pörräämisestä, niin ne kyllä pörräsivät. Ja ne suuttuivatkin välillä, kun yritin niitä häiritä kun ne olivat olleet pari-kolme vuorokautta samalla paikalla. Pörisivät, että painu äijä till helvete. Kai se oli ihan suloista elämää. Eiköhän ihminen ole ryyppäämisen oppinutkin katsomalla eläimiä. Oravakin tekee näin. Suomaalla kasvaa kämmekän sukuisia kukkia, niiden latvuksista orava syö kukkaa ja ottaa meden, ja ne ovat hetken päästä humalassa, hyppivät ja ovat aika veitikoita. Ne menevät puussa niin maitten riivatusti, niillä on lystiä, eivätkä ne pelkää jos minä istun siinä lähellä. Minä saan olla ihan rauhassa, ne elävät sitä omaa elämäänsä. Kyllä luonnossa ryyppätään, sieltä ihminen on sen oppinut, ei se osannut vielä keittää eikä paistaa, lihan söi raakana tai vatkasi satulassa. Ihminen on löytänyt parhaita puolia luonnosta, kun on sinne sopeutunut. Luonnosta me olemme tulleet ja luontoon me vihdoin viimein menemme.

Se oli silloin Indo-Kiinan sodan aikaan, sen jossa amerikkalaiset saivat turpiinsa, kun tein jaksolukukokeita. Tein sellaisen härvelin, joka värähteli, ja siinä oli kidekuuloke, pikkuinen natikka joka pannaan korvaan. Oli säätö, jolla sai nostetuksi värähtelyn ihmisen

kuulorajan yläpuolelle. Huomasin, että ampieiset rupesivat hermostumaan ja lentämään ympärillä. Eivät ne minulle mitään tehneet, mutta ajattelin etten tiedä mitä tapahtuisi jos vieras tulisi pihaan, ne olisivat voineet hyökätä. Ei kulunut kuin vähän aikaa, pari viikkoa, kun tuli Vietnamista tietoa että ne käyttävät hyökkäykseen juuri tällaisia elukoita. Mehän olimme rikkaita mamman kanssa, kun meillä oli sellainen pirunmoinen armeija takanamme.

Raaseporissa lähellämme oli Backträsket-lampi, vaikka lammeksi se oli aika suuri. Se oli ollut aikanaan Backbyn kartanon mailla. Sen rannalla oli muutama huvilakin. Sen rannan omistus oli enimmäkseen Borgströmien suvulla, mutta oli siinä rantaa naapurillani Björklundillakin, ja sitten kun hän sen myi, Fredillä. Lammen päässä oli helsinkiläisiä. Lammesta laskee pikkuinen oja Pohjan pitäjän lahteen, merenlahteen vähän ennen Tammisaarta. Lammella oli ihan mukava käydä. Siinä oli hiekkapohja. Istuin joskus maanmittausinsinöörin mökin laiturilla ja pistin jalkani veteen. Pikkukalat olivat minulle niin tuttavita, että ne tulivat ja kutittivat sääriäni.

Kyllä minä siellä joskus ongellakin kävin. Ne väittivät, että siellä oli isompaakin kalaa. Ne jotka siinä rannassa olivat eivät paljon onkea käyttäneet, paitsi lapsille oli onget. Kyllä ne verkkoa siihen laittoivat.

Siellä oli myöskin kuikka. Kun sinne lammelle meni, kyllä se kuikkaukko sieltä pian tuli jostain nurkan takaa katsomaan ja huutamaan "kuu-ikka, kuu-ikka", että kuka riivattu sieltä tulee hänen alueelleen.

Fred oli viimeinen naapurini, joka osti Träskendan tilan Björklundilta. Tai he vaihtoivat Björklundin kanssa paikkoja. Fredillä oli kiinalaisia joutsenhanhia, mahtavia kavereita. Ne menivät sumuna päälle, jos vieras tuli pihaan. Ne olivat paljon isompia vielä kuin meikäläinen normaali hanhi. Niillä oli korkea otsa, vähän niin kuin kyhmyjoutsenella.

Lampeen kuului kasvustoa, jossa oli erikoisia hyönteisiä. Siellä kävi kaksi miestä, Turun yliopistosta vissiin, etsimässä täpläkorentoa. Opastin ne sinne ja sanoin, että täällä nyt ei ole

ketään mutta ei täältä myöskään tule kukaan poiskaan ajamaa, että saatte ihan rauhassa tutkia. No ne poikkisivat matkallaan takaisin, koska asuin aika lähellä ja näkivät että olen ulkona, ja näyttivät minulle että tässä on. Sillä täpläkorennolla oli niin kuin lentokoneessa merkki.

Rusakko on ihan eri luokan jänis kuin metsäjänis, paljon isompikin. Metsäjänis ei juuri koskaan tullut puutarha-alueelle, mutta rusakko uskalsi tulla viljavainioilta. Ammuin niitä monta, kai 11. Eikä ne hukkaan joutuneet, lämpöiseltään vedin ne heti auki, siivosin, palastelin ja panin pakkaseen.

En minä niin hirveä teurastaja ollut. Huomasin kerran yhden kaverin tontillani, kun se makaa ruohikossa ja luottaa siihen että on piilossa. Minä pistinkin yhtäkkiä ämpäriä sen päälle. Takajalat jäivät sieltä näkyviin, otin sitä takajaloista kiinni ja vein sitä pitkälle naapurin metsään. Se maukui ja lauloi siinä välillä, ”mjää”. Kun päästin sen siellä pois, se meni vähän matkaa ja pysähtyi. Ja kun tulin sieltä takaisin, eikös se riivattu kulkenut perässäni, tuli tontille takaisin. Ja vielä palkkioksi teki sen, että söi yhden basilikapensaansa matalaksi seuraavana yönä. No minä katsoin, ettei tästä mitään tule, otin sen vanhaan tapaan jyvälle, ja niin se joutui pataan.

Rusakko on aron pupujussi, tuolta Venäjän puolelta meille levinnyt. Joskus se jyräsi omenapuun ympäriltä kuoren, ei sille kelvannut haapa niin kuin metsäjänikselle. Ja siitä kun se lähti, se pani ison vaihteen päälle, saattoi ruokailla seuraavan kerran parinkymmenenviiden kilometrin päässä.

Ekerön kartanolla oli suuret metsät. Se hakkasi metsiään, kun kartanon omistaja oli kuollut, ainakin yksi omistajista. Joutuivat maksamaan perintöveroja. Siellä kaadettiin 900 runkoa puita, aika komeaa männikköä. Minä sitten yhdelle metsäkypille sanoin, että minä kohta tunnen jo nuo Ekerön kartanon oravatkin joka kappaleen. Hän kysyi, mistä minä ne tunnen. Sanoin, että niiltä on karvat kuluneet takapuolesta pois, kun ne istuvat enää kannon päällä ja kivellä. Kymppi melkein kohosi maasta ja selitti, että kyllä siellä riittää metsää sinulle eksyäkin. No tottahan se oli, sitä

oli neliökilometrejä, en minä sitä kiellä. Se oli oikeastaan kiva ihminen, joka teki vain työtään. Ei me ystävyystämme menetetty.

Näissä kuvissa on niin mahtavia tammia, että saisi olla kolmekin henkeä että saisi kädet riittämään ympäri. Siinä on kaikesta päättäen vanha viikinkikalmisto. Se oli aika lähellä Raaseporin asuntopaikkaamme. Siinä oli tie välissä, ja tien toiselta puolelta nousi metsä, jossa olivat nämä suuret tammet. Vaimoni kun yksin poikkesi metsään sienä poimimaan tai jotain, hän kävi siellä tammimetsässä kuin pyhäkössä. Nämä tammet kasvavat yleensä pitkähkön kummun toisesta päästä. Tammet on niin suojeltu, että kun siellä päin meidän ollessamme kaadettiin ja harvennettiin vähän metsää, mielenkiinnolla seurasin sitä, ja kyllä ne leimattiin kahdella punaisella merkillä, ettei niitä vain menty tuhoamaan.

Ja siinä metsässä oli lähdekin, josta minulla myös on kuva. Ja se lähde oli siitä ihmeellinen, että se oli ylhäällä harjulla. Tutkimaton on veden kulku. Minä kerran vähän perkasinkin sitä lähdettä, sehän täyttyy lehdistä ja muusta roskasta ajan mittaan. Siinä oli syvyyttä, ja sieltä tuli roskaa vaikka enemmänkin.

Niiden tammien iästä päättelen, että se kalmisto on 1000-luvun taitteesta. Kun tavallinen hakkuu aika on tammelle muistaakseni noin 350 vuotta. Että kun sen isä pistää matalaksi, niin siellä saa poika nujata ja pojanpoika ja tuumia että kyllä se faarfaari teki kauhean tempun. Sieltä kun oli joitain oksia lohjennut alas, kävin hakemassa tuoretta tammea. Ei se ollut vielä lahoa, ja minä käytin sitä tarvekaluna. Tammi on hyvä työstää silloin kun se on tuore. Mutta se vaati jo kauheasti hyvät vehkeet silloin kun se on kuivaa. Poika toi minulle lahjaksi sellaisen tammikaapin, joka oli kärsinyt kuljetuksessa, yksi lista pudonnut. Minä laitoin sen kondikseen, eikä sitä kukaan tiedä että se on paikattu.

Raaseporin linnan lähellä Snappertuunassa oli rannikkoa pitkin kulkevan idäntien kauppapaikka. Paikkakunnan nimi on Dragsvik, vetolahti. Viikingit oikaisivat ja vetivät matalaa lahtea kölittömät paattinsa linnakkeen ja kauppapaikan lähelle. Linna on perustettu joskus 1200-luvun lopulla. Nythän siinä vallihaudassa ei enää ole vettä, mutta siinä kalliossa näkyy monta eri veden korkeutta.

Naapuri ihmetteli, että miten sinä saat herneesi ja muut kasvamaan tuossa hiekkamaassa. Minullehan tuotiin tietyömaalta raakaa turvettakin syksyllä. Kun urakoivat autonkuljettajat lähtivät viikonloppulomalle, olin sopinut että heittävät taas kuorman, ja minä laottelin sen peltoon. Tämmöistä parannustahan minä tein sille hiekalle. Kyllä hiekka kasvaa kummasti, jos sitä vain viljellään, jos ei siitä mene kaikki päältä. Lannoitusta ei hiekkamaahan kannata paljon uhrata, korkeintaan lannoitekasteluna, niin silloin se ei mene hukkaan. Perunapeltoon laitoin usein turvetta, sitä sai läheltä huoltoasemalta, ja isoja määriä sitä tuli sinne, tuhansia kiloja. Mutta kyllä raakaturvekin oli hyvä. Turve häipyi sinne hiekan joukkoon, kun puutarhahärvelillä sen ajoin rikki. Minulla oli englantilainen Monfield-puutarhatractori, jossa oli amerikkalainen kone, Brick & Stratton. Se oli paras peli, mitä minä näin silloin kun olin sitä ostamassa. Siinä oli kiilahihnapyörät, ja se pelasi mahdollottoman hienosti. Se veti hyvin, ja sillä pystyi kyntämään hiekkamaassa. Ja olisi se kyntänyt savimaassakin, mutta sitten olisi pitänyt olla apupainoa. Yhdet hihnat vaihdoin siihen tämän yli 10 vuoden aikana. Sovitin siihen auran kiinnikkeisiin perunannostolaitteenkin, ympyriäisen jossa oli piikit, jotka nostivat perunat mullan päälle. Mutta jos se oli säädetty huonosti, niin sillä tietysti tuli puolikasperunoita kanssa. Mutta näihin asioihin ihminen oppii. Käytin myös sitä tapaa kuin isänikin, että ajoin sahralla halki perunapenkin. Melkein kaikki perunat silläkin konstilla nousivat pinnalle, ja vähän kuokalla pöyhittiin lisää. Siitä puutarhatractorista jäi vielä naapurillekin konetta.

Skogshyddanissa olimme onnellisia, kun meille oli kummallekin ihan tarpeeksi työtä. Meillä tämän ikäisillä suomalaisilla on kaikilla sen verran multaa kynsien alla, että maanviljely toimii. Siihen tulee melkein himo, kun vain omistaa maata jota voi viljellä.

Se oli puutarhatila. Omiin tarpeisiin enimmäkseen viljelimme, mutta vähän myimmekin. Siellä maalla verottivat kovasti eläketuloa, siitä meni minulla 37,5% veroa. Täällä Tampereella oli pari penniä pienempi kunnallisveroäyryn hinta.

Mansikkamaata meillä siellä oli ja pensasta. Ja oli juolavehnääkin, jota kitkin juurineen. Mutta valkoapila on sellainen, jossa juolavehnäkin jää toiseksi. Minä kylvin valkoapilaa semmoiselle alueelle, mikä oli oleskelupihaa. Eikä sitä tarvinnut koskaan leikata, eihän se tullut kuin semmoiseksi matalaksi. Ja jumatsukka, siinä oli pörriäistä ja pirinää. Mutta ei siellä mikään meitä pistänyt, siellä sai huoletta lojua, vaikka ne tuossa ympärillä olivat. Siinä apilassa oli ruuan jatkoa pörriäisille. Omenakin kukkii niin lyhyen ajan, että eihän se riitä kuin hetkeksi kimalaisille. Ja silloin on kylmiä öitä ja kylmiä päiviä, kun omena kukkii. Hyötymehiläinen ei lähde pöntöstä liikkeelle ollenkaan plus kymmenen alapuolella, mutta kimalainen kun vetää moottorit käyntiin, niin se pörrää vielä viidessäkin asteessa. Siitähän tämä kimalainen on arvokas. Ja sen takiahan se oli minun ihan erikoissuojeluksessa, tämä iso mötiäinen. Oikeastaan kaksi päälaatuahan näitä bombuksia on: kivikkokimalainen ja mantukimalainen, ja niillä on vain väriero, kivikkokimalaisella on ruskea peffa mustassa kropassa. Minä olen sitä mieltä, että metsäkimalaiset ja niittykimalaiset ovat niitä samoja, mutta risteytysrotuja. Opin pitämään siitä mötiäisestä, vaikka huonon näköinen lentäjähän se on. Niin kuin lentäjät ja lentoinsinööritkin sanovat, että ei tuon pitäisi kyetä lentämään oikeastaan ollenkaan. Kai kun ne sitä tarkemmin tutkivat, niin rakensivat sitten jumbojetin.

Kun menin ruiskuttelemaan omenapuita, niin menin vasta tuossa puoli kymmenen maissa illalla. Katsoin ensin ettei siellä mikään enää lennä ja heitin muovit niiden pesien päälle, mitkä niillä rinteessä oli, ja annoin olla peitossa vähän aikaa ruiskutuksen jälkeenkin ennenkuin keräsin peiton pois, että on taas tie auki kun kaverit lähtevät liikkeelle. Kyllä minä niistä pidin.

Vaimonikin osasi suhtautua pörriäisiin. Kerran olin vaimon kanssa poimimassa mustikoita suonsilmäkkeen reunalla. Liikuimme siinä hiljalleen poimimassa, kun astuin jalkani põheikköön, ja yhtäkkiä ympärilläni oli kauhea määrä ötököitä. Luulin niitä ensin kärpäsiiksi. Yksi tuli sitten sormen päälle istumaan ihan ystävänä, ja pisti niin vähän, ettei se edes sattunut, se

vain niin kuin varoitti. Vaikka minulla oli jalka heidän pesässään. Tunsin, että metsäampiainen se on. Ei me hosuttu. Sanoin vaimolle, että minulla on nyt jalka turpeessa jossa on ampiaispesä, vetäydymme hitaasti taaksepäin, varovasti pois, ei mitään karkuun lähtöä vaan hidasta liikettä. Hän ymmärsi heti. Kun vedin hitaasti jalkani pois siitä turpeesta, se kaveri lensi pois sormeltani ja ne menivät kuin suppiloon ja sukelsivat pesäänsä takaisin. Eivätkä ampiaiset enää häirinneet. Siellä ei saa huiskia eikä saa lähteä karkuun. Silloin olet tarkoittanut jotain, jos karkuun lähdet, se tulee sakilla ja kosta. Nehän ovat myrkyltään kaikki vähän samanlaisia, hyötymehiläinenkin. Kun niiltä kolmekymmentä piikkä saa, niin on jo aika kuumeessa. Viestivarikolla Vaskio kävi kerran vähän liian rohkeaksi ja ärsytti mehiläiset jotenkin. Hänelle nousi kova kuume, hän sanoi että hänellä oli parisenkymmentä kuppausta.

Hirveä en ole muuten pelännyt, mutta yhden kerran pelkäsin ja lähdin karkuun poikasta. Siinä meidän viereisessä metsikössä kävin keväällä katsomassa, onko nousemassa mitään kevätsientä. Ja siellä oli noussut tolpileen yksi pikkuinen vasa ja horjui, emo synnytti toista. Tuli kiire lähteä pois, sillä se emo olisi pian voinut tulla perään. Tontille hirviä ei tullut, mutta peura tuli.

70-vuotisjuhl

70-vuotisjuhlillani kävimme vaimoni kanssa risteilyllä ruotsinlaivalla. Hän pukeutui hyvin, kun teki itsekkin vaatteita. Sanoin hänelle, että ota nyt vaatetta mukaan reilusti isoon kassiin. Ja sittenhän hänellä oli laivalla mitä vaihtaa. Vaikka vaihto vain puseron, niin kyllä seurassa supisivat että taas se on vaihtanut vaatteet. Uimapuvutkin meillä olivat mukana, ja lähdimme saunomaan, kun toiset jonottivat baarissa. Meillä oli yläkannella hyvä hyttipaikka, maksoimme sen verran reilummin. Ravintolan pöytään tulivat joka kerta suunnilleen samat ihmiset, niin että joidenkin kanssa ehti ystäväystyä. Keski-ikäistä sakkia yleensä kaikki, me kuuluimme sarjan vanhimpaan päähän. Ilta tanssittiin, meille ei ollut ryypääminen tärkeää. Ravintolassa istui tuommoinen 16-kesäinen tyttö, ja pyysin häntä tanssimaan. Hän oli

tukholmalaista perhettä, ja äiti ja isäkin olivat tanssimassa. Äidillä oli myös synttärit, mutta vuosia ehkä puolet siitä kuin minulla. Tanssilattialla sitten vaihdoimme välillä paria, kun tyttö tykkäsi tanssia isänsäkin kanssa. Vanhat ihmiset vähän ihmettelivät, kun Martti vielä menee noin nuoren liikan kanssa tanssimaan.

Takaisin juurillemme

Ellei vaimoni sairaus olisi alkanut, olisimme varmaan vieläkin Raaseporissa. Se oli kerran, kun olimme lähdössä marjaan, niin vaimoni sanoi: "Kuule nyt minä kyllä näen sinut kahtena." Hänellä oli aina ollut melko voimakas taittovika ja karsastus, niin ettei hän optikolta laseja saanutkaan vaan piti käydä aina silmälääkärillä. Ajattelin että olivatkohan hänen lasinsankansa vääntyneet, ja oikaisin niitä vähän. Ja kyllä hän sitten sanoi, että hän taas näkeekin hyvin. Sen reissun jälkeen metsään jäi vielä paljon marjoja, mutta vaimo sanoi ettei hän enää lähde sinne, kyllä sinä saat hakea ne loput.

Mehän kävimme siellä ensin kunnallisessa terveyskeskuksessa, ja sitten hän sai passituksen Helsingin yliopistolliseen sairaalaan. Urhoollisesti vaimo otti tämän asian. Hän oli kovempi sotilas melkein kuin minä. Ensimmäisen kerran näin hänellä kyyneleen sairauden takia, kun hän oli Helsingissä sairaalassa ja häneltä oli porattu suun kautta näyte päästä ja se oli käynyt Helsingin patologisella laitoksella ja oli todettu, että se oli vaikealaatuinen kasvain. Silloin hän oli valmis lähtemään juurilleen taikaisin. Sanoin, että minä ajan tuon Lohjan kautta ja pistäydyn Lindströmin kiinteistötoimistossa laittamassa Skogshyddanin myyntiin. Hän sanoi pitävänsä peukua pystyssä.

Kiinteistönvälittäjä tuli kaupan jälkeen kuiskaamaan minulle, että kovasti hyvän hinnan te saitte. Hän oli katsonut rekisteristä, paljonko olimme maksaneet siitä. Siitä tuli noin 100 000 mk myyntivoittoa. Mutta hän ei ollutkaan näkemässä sitä, millaisessa kunnossa Skogshyddan oli silloin kun sen ostimme. Omenapuut kasvoivat naavaa. Se oli suhteellisen siisti talo silloinkin, sisälle ei tarvinnut tehdä korjauksia, mutta puutarha oli se jonka me

panimme kuntoon, omenapuutkin ihan yhdennellätoista hetkellä. Viikatteella ja ruohonleikkurilla oli töitä, ja täytyi joku niiden takanakin olla. Se paikka muuttui räjähdysmäisesti. Me teimme siitä upean. Puutarha on puoli tilan hintaa, jos se on tuottavassa ja rehevässä kunnossa. Muuten se ei kasva muuta kuin heinää. Vaimoni osasi siitä nauttia ja ylpeillä siitä työstä ihan niin kuin minäkin. Ei ihme, jos sekin puolustusvoimain kaveri joka kulki siitä läpi, ihailikin sitä ja katseli että kuinka hyvä paikka siinä oli. Hän iloitsi, kun hän sen meiltä osti, että nyt hänelläkin on omaa maata. Kehuin hänelle, että sinulla on vielä hyvä koivikko tuolla, olen hoitanut senkin. En ollut kaatanut sitä matalaksi vaan pitänyt tavoitteena viittä metriä rungosta runkoon. Pitkää, komeaa koivikkoa.

Meiltä jäi molemmilta ihana hikitippa sinne.

Tampere 1986 -

Kirjoittajan huomautus: Kun kirjoitan "nyt", se tarkoittaa jotakin hetkeä vuosina 1993-97, jolloin näitä muistelmia rustasimme. Jutun pätkät limittyvät ja lomittuvat niin, että pompimme ajassa muutaman vuoden sinne tänne, valitan.

Rauhan viime hetket

Sairaus alkoi vaikuttaa vaimon näköön vuonna 1985. Hän alkoi nähdä kahtena ja joutui syömään särkylääkettä. Se kasvain kai painoi silmähermoa. Me kävimme täällä ostamassa tämän asunnon. Tämä oli vapaana, kun kävimme tätä katsomassa. Tämän omistaja oli rakentanut Tamfeltin lähelle omakotitalon, oli siirtänyt aravalainan sinne, nuori perheellinen parsikunta. Mehän emme aravalainaa tarvinneetkaan. Ostimme tämän käteisostona. Vaimon veli oli mukana katsomassa. Täällä ei ollut valoja, kun tämä oli ihan autio, mutta katseltiin nämä paikat fikkarin kanssa. Vaimo tykkäsi tästä, ja päätettiin ottaa tämä. Palasimme Pohjan pitäjään ja aloimme heti pakkailla. Pakkaamisessa hänellä oli paljon hommia, ja hän unohti sen särynkin.

Tänne Tampereelle muutimme 1. tammikuuta 1986. Täällä hän vielä näki silloin.

Jotain kivaa tässä Tampereessa on. Kun tulimme etelästä tänne takaisin, palasimme juurillemme, tämä oli meille kummallekin tuttu. Kun liikuimme täällä mamman kanssa, me oikein vilkaisimme toisiimme, kun kuuluin "nääs". Se tuntui niin mukavalta.

Vaimo laittoi tätä asuntoa kuntoon niin kauan kuin hän vielä vähänkin näki. Hän sanoi sitten minulle, että minun on hyvä asua tässä loppuelämäni. 1986 loppuvuodesta häneltä alkoi mennä näkö. Kyllä hän täällä osasi niin paljon kulkea, että osasi mennä vessaan ja semmoista. Se oli traaginen hetki, kun hän menetti näkönsä. Hän halusi mennä tuohon pikkuhuoneeseen ja sanoi, että kaikki valot päälle. Hän kysyi, onko täällä kaikki valot päällä. Sanoin että on.

Hän sanoi, ettei hän näe mitään. Se oli järkyttävän hetki hänelle. Loppuajan hän oli täysin sokea.

Vaimolla oli Pikonlinnassa joutsenlauluaikinsa. Siitäkin minulle soitettiin, sairaala palveli niin erinomaisen hyvin. Minulle sanottiin, että hän on tänään niin pirteä että voitte tulla katsomaan jo ennen varsinaista vierasaikaa. Kun menin, hän oli kuitenkin unessa, ja lauloin hänet hereille:

”Nukkuja kaunein, havahduhan,
suon sulle lauluni kaunehimman.
Maailman äänet on häipyneet,
jo kehtolaulutkin on vaienneet.
Nukkuja kaunein, armahainen,
luonasi oon aina onnellinen.
Laulan mä sulle tään laulelman,
nukkuja kaunein, nyt havahduhan.
Nukkuja kaunein, nyt havahduhan.”

Tämä oli hänelle tuttu laulu, ja hän alkoi hymyillä. Nousi istumaan. Sokea kun oli, hän kysyi minulta missä hän on. Kerroin, että hän on sädehoito-osastolla. Hän sanoi, että hyvä.

Hän ehti täyttää 69 vuotta. Tammikuun viimeinen päivä 1987 kello neljä aamulla tuo puhelin soi yöpöydällä. Vaikka tiesin hyvin, että se oli tulossa, se oli surullista.

Rauha on nyt Fältien sukuhaudassa Kalevankankaalla, samassa johon on 20-luvulla haudattu hänen mosterinsa, mummun sisar Matilda Fält. Itse Rauha valitsi hautapaikkansa silloin kun vielä näki. Katselimme sitäkin hautaa, missä hänen äitinsä ja isänsä ovat, muttei hän siitä oikein tykännyt. Sanoi, että kun äidillä ja isällä oli aina pientä skismaa eläessäänkin, niin kai heillä on sitä vieläkin. Rauhan äiti jäi orvoksi pienenä, kun hänen äitinsä kuoli lapsivuoteen jälkeen. Silloin sukulaiset ottivat vastuun lapsesta. Mummoaan Rauha ei ollut nähnytkaan. Niin oli mosterista tullut hänelle läheinen.

Siinä on minunkin tuhkalleni tilaa Kalevankankaalla, lähellä kappelia. FÄLT lukee kivessä keskellä. Keskinen Rauha Signe lukee kivessä vasemmalla puolella, ja siihen mahtuu minunkin

nimeni. Oikealla puolella nukkuu lankomiehen vaimo, joka kuoli myöhemmin. Siihen oikealle puolelle mahtuu samalla tavalla Rauhan veli. Kun nimi mahtuu, ei mahtumien muusta kiinni olekaan. Vain isäni ja äitini on haudattu tuhkaamatta. (Tällä kohtaa juttelua Martti otti esiin maniskan ja soitti Venäläisen romanssin: ”... lehdossa laulanta soi satakielien ... hiljaiseen yöhön luo loisteensa kuu...”)

Vaimoltani jääneestä laatikosta löysin anoppini Ester Gladin koulutodistuksen. Sen on huoltajana allekirjoittanut Fält, siis tämä vaimoni moster, Matilda Fält. ”Siirretään kolmannelle luokalle. Toukokuussa 29. päivänä toukokuuta 1908.”

Niin kuin aikaisemmin olen kertonut, vaimoni piti pörriäisistä. Kerran olin istuttamassa hänen haudalleen Kalevankankaalla syysasteria, se oli syyskesää. Hain vettä kannulla ja kastelin myös vuorenkilven, jota hautausmaan hoitaja oli laittanut ympärille. Sieltä vuorenkilven seasta nousi lentoon puna-ampiainen. Se ystävällinen kaveri seurasi minua koko ajan, istui välillä poskellanikin lämmittelemässä. Kun jätin kannun vesipostille, lähdin viemään äidin ja isän haudalle samanlaista kukkaa. Polun risteyksessä ampiainen jäi pois matkasta. Mutta kyllä minulle tuli kumma tunne, että oliko se ampiainen vai mikä se oli. Kun olin istuttanut toisen kukan, tulin takaisin ja ilokseni näin, että puna-ampiainen istui vaimoni hautakivellä. Että kyllä se ampiainen sittenkin oli, etten harjoja nähnyt. Mutta tuli mieleen, että se oli kuin viesti jostain kaukaa. Se puna-ampiainen oli kuin viestin tuoja ja vartija siellä kivellä. Tuo tapahtuma oli niin vaikuttava, että se tuli pari vuotta sen jälkeen usein mieleen.

Vaarinpäiviä

Emme ehtineet asua vaimoni kanssa tässä yhdessä kuin vuoden verran. Nyt olen ollut tässä yli 10 vuotta leskenä.

En tiedä, olenko jäänyt kenellekään kiitollisuudenvelkaa. Vaimonikin hoidin kotona niin kauan kuin se oli mahdollista. Ja hän sai kukkia muuallekin kuin haudalle. Hän sai jo eläessään

kukkia. Hän oli kukkasten valtiatar, kun viljelin niitä Skogshyddanissa, ja talvella toin kukkia Tammisaaresta.

(Tällä kohtaa Martti vastasi puhelimeen pojalleen ja sanoi: ”On Kortti matona”.)

Aamu lähtee liikkeelle kahvilla, ja aika usein laitan aamupuuron mikrolla. Puuro vakiinnuttaa vaarin mahan. Ja mikro on parhaita keittämiä vanhalle ihmiselle, ei ole pelkoa että se unohtuisi päälle. Ruoka ei ole paljonkaan muuttunut elämäni aikana, samoista perusaineeksista se on aina tehty. Vaimoni osasi ostaa ruohoja jo Helsingin torilta, ja Skogshyddanissa viljelimme niitä itse.

Lankomies Leo Jokela on syntynyt 1915, että meillä on vuoden ikäero. Soitamme joka aamu säännöllisesti klo 8.30 toinen toisillemme, kumpi ensin ennättää. Hän pitää huolen siitä, olenko vielä hengissä, ja ellen vastaisi puhelimeen, tulisi katsomaan. Ja molemmin puolin. Hän on minua vuotta nuorempi. Hän on ylioppilasmerkonomi, joka on tehnyt töitä Verkatehtaassa, päässyt nykyisestä Tamfeltista eläkkeelle. Hän käy vielä joka viikko Tammelantorilla, ostaa sieltä saunavihtansa. Hän on asunutkin Tammelankadun ja Tammelan puistokadun kulmassa. Ne seudut on kokonaan rakennettu uudestaan. Anoppini vielä eli silloin, kun he myivät sieltä osakkeensa ja lankomies osti asunnon täältä Opiskelijankadulta.

Täällä olen tavannut kivoja ihmisiä. Tässä lähibaarissa oli tarjoilijana Pirjo, joka on vanhan työkaverini Pekan tytär. Olen vähän Pekkaa vanhempi. Pirjo pyysi kerran, lähdenkö tanssimaan. Joo. Hän kävi työvuoron jälleen kotona laittamassa vähän itseään ja tulikin niin hienona, että sen jälkeen tuli minullekin mieli vähän kohentaa ainakin asuani, mutta lähdettiin vain siinä kunnossa toiseen paikalliseen baariin. Muuten meni hyvin, mutta joku sanoi Pirjolle, että olet ottanut tuon vanhan ukon mukaan vain sen takia, että se maksaa. Sitten siirryimme keskustaan. Söimme kiinalaisessa ravintolassa. Pirjo jutteli tarjoilijan kanssa merimiesenglannilla oikein hyvin, ihan täydestä se meni. Pirjo on ollut merillä.

Kerran juhlimme Pirjon isän Pekan synttäreitä Lapinniemen kylpylässä. Pirjo oli maksanut isänsä kylpyläreissun. Se juhlinta vähän venähti asunnollani. Pirjo jo kyseli, etteikö se juhliminen

lopu. Ei se ihan heti loppunut, kun olimme hakeneet kellarista +5 - celsiusasteisen tiiviisti suljetun ämpärin viiniä ja päättäneet, että tämän juomme. Viikko siinä meni.

Mukava oli nähdä sotakavereita, kun tapasin heitä Helsingin Katajanokan Kasinolla. Siellä oli omaa joukkuetta. Kun olin heittämässä päällysvaatetta, kuuluu ääni ovelta, että tiedätkö kuka nyt tulee. Tulee Musta Rudolf. Se tuntui ihan hyvältä.

Yksi elämän miellyttävistä hetkistä, niin kuin sokerinpaloja, on se kun olimme vuonna 1990 sisävesipurjehduksella Tampereelta Hopealinjalla. Olin ystäväni Alli Virtasen kanssa liikkeellä, ja mukanamme oli yksi pariskunta. Me nautimme siitä päivästä. Ruokailimme Lempäälän kanavalle saakka. Alus jatkoi matkaansa Hämeenlinnaan, mutta me jäimme pois Visavuoren kohdalla. Hämeenlinnasta oli tulossa toinen alus, jolla palasimme, ja ennen sen tuloa jäi niin paljon aikaa, että ehdimme käydä Visavuoressa Vikströmin galleriassa. Siellähän on nyt Kari Suomalaisen näyttely. Kun lähdimme laivalla paluumatkalle, ravintolaan tuli kaksi naista, kysyivät sopiikohan tähän pöytään. Sanoin, että herrasväki on oikein hyvä ja istuu. Nämä olivat hyvin miellyttävät henkilöt, äiti ja tytär. Olivat tulleet Helsingistä pikkuiselle kierrokselle, menossa Toijalaan ja sieltä takaisin Helsinkiin junalla. Siinä kun joukolla keskustelimme, niin yksi kysyi, vieläkö sinä Martti teet viinejä. Vastasin, että totta kai minä teen viinejä, minähän kuulun vanhaan viinintekijäsukuun Sakatsekasin. Toisetkin nauroivat, mutta nämä vieraat naiset pyrskähtivät nauramaan vallan muulla tapaa. Tämä nuorempi nainen sitten kertoi toimineensa itämaisten kielten sihteerinä ja tulleen tämän saman nimen kanssa kosketuksiin mutta ihan toisessa yhteydessä. Kysyin sitten tältä neitoselta, että eikös mene tämä sielläkin täydestä niin kuin väärä raha, ja hän myönsi että menee. Toisetkin alkoivat sitten ymmärtää tämän kielikukkasen: "Shakatzekatze" kuulostaa siltä, että siinä on vähän sakat sekaisin. Monta muutakin hauskaa meillä oli sitten, ja keskustelimme näiden naisten kanssa koko ajan, kunnes he Toijalassa poistuivat laivasta. Saatoin heidät sitten pöydästä ja sanoin dasvidaniija eli näkemiin, ja kyllä heiltä tuli sama sana vastaukseksi molemmilta.

Tuon käkikellon olen pelastanut vintiltä. Veljeni vaimo kerran sanoi, että isäsi vanha käkikello on vielä vintillä. Hain sen ja laitoin kuntoon, käen palkeet ja kaikki. Se oli jo kunnossa, kun saimme oman asunnon Helsingistä ja täytin niihin aikoihin 50 vuotta. Se ei olekaan mitään vaneria niin kuin nykyiset käkikellot, vaan sen koristeet on veistetty hienosti pähkinäpuusta, ja se on muutenkin ihan toista tasoa kuin myöhemmin myydyt. Nyt se kello ei ole käynnissä, mutta käytän sitä vielä joskus, ettei se ihan kangistu. Kyllä se kukkuukin oikeaan aikaan. Jouluksi panen sen taas raksuttamaan. Isäni hankki tuon kellon samana päivänä kuin Kuru-laiva upposi vuonna 1929.

Vielä joku vuosi sitten ostin Tammelantorilta basilikaa ja muutamia muitakin maustekasveja pieninä pottitaimina ja kasvatin niitä Sarviksen itsekastelevissa kukkalaatikoissa. Mutta nyt olen jo vähän väsähtänyt viljelyharrastuksiin. Kukkia vielä hoidan. (Ja sen huomaa! Olohuoneen ikkunan yrittää pimentää mahtava bougainville, ja sen vieressä rehoittaa ananas. Molemmat ovat kukkineet komeasti.)

Jos lapsena paukuteltiin avainpaukuilla ja tussareilla niin kyllä sitä vieläkin. Joskus olemme paukutelleet uutenavuotena Nekalassa. Täällä Hervannassakin olen ammuskellut raketteja uutena vuotena, kun kentän laidalla on ollut luvallinen paikka. Tässä on vielä yksi käyttämätön "tykinlaukaus". Kun sen asettaa sopivasti hankeen aukko alaspäin, siitä lähtee oikein kumea jysäys, joka markkeeraa tykin laukausta. Ei nämä pojat sitä osaa oikein käyttääkään, vaikka niin kovasti paukuttelevat. Starttipistoolin panostakin pojat käyttävät. Sen kun vetää ritsalla johonkin kovaan seinään, niin kyllä pamahtaa, eivätkä pojat jää kiinni kun voivat itse olla vaikka tien toisella puolella. Niillähän on nykyään viikkorahat, joilla voivat ostaa kaikenlaista. Mutta onkohan pojilla nyt (1993) rahaa yhtä hulppeesti kuin parhaina vuosina? Lapsuudessani ei meillä ollut kiinteitä viikkorahoja, eikä vanhemmilla ollut varaakaan semmoisiin. Vähän rahaa saattoi saada, kun teki pieniä palveluksia.

27.11.1993 saattelin ystäväni, kampaaja Alli Virtasen, Vatialan hautausmaalle. Hänen isänsä oli sosiaalidemokraatti ja kuului

ensimmäisiin kansanedustajiimme vuonna 1918. Allilla oli melkoiset firmat, kampaamo ja parturi. Hän siirsi ne tyttärelleen vasta vähän ennen kuolemaansa. Se on Tampereen vanhin kampaamo. Päälystin Allille kampaamon tuolit ja muut tuolit. Allilta halvaantui oikea puoli jo alkuvuodesta -93, mutta kädet toimivat ja puhekyky oli tallella, ja hän oli pyörätuolissa viime aikoina. Hän kuoli 84-vuotiaana. Alli oli hyvin sosiaalinen ihminen. 30-luvun laman aikaan, kun hänellä oli vakinaiset tulot ja monilla muilla oli pulaa, hän kävi avustamassaa perheitä.

Kangasalla kävin äitini puolelta sukulaisen Laura Laurilan, omaa sukua Hirvenojan, hautajaisissa. Kun hänen piti täyttää 90 ja jäi viikkoa vaille. Me olimme harjoitelleet jo kvartettilaulujakin. Hän nimittäin piti lauluista. Siellä hautajaisissa oli paljon sakkia, ja syötiin hyvin. Oli juhlakeitto, ja jälkiruokana oli uunijuustoa ternimaidosta. Pappi tuli siellä kysymään, missä suhteessa minä olin vainajaan, ja selitin että naapurin eli Ojalan emäntä oli mummini. Hirvenojan emäntä oli moster, mummini sisko. Niin kuin faster on vaarin veli. Lopuksi laulettiin Kesäpäivä Kangasalla. Laurilan suvussa kun on paljon kuorolaulajia. Lauran tytär tätä laulua ehdotti, ja hänen tyttärensä säesti pianolla.

Hirvenojat ovat sukua niiden Salmisten kanssa, joihin kuuluu radiossa ja televisiossa esiintyneitä näyttelijöitä.

Poikani on kirjojen keräilijä. 80-vuotislahjaksi sain häneltä sellaisen kirjan, josta näkee että on sähkötöitä osattu tehdä jo kauan:

”Suomen Sahanomistajain Paloapuyhdistys
Luentosarja sähkötekniikassa montööreille
Laatinut yhdistyksen sähkötarkastaja
Harald Frilund, DIPL.INS.
Helsinki 1919
Frenckellin Kirjapaino-Osakeyhtiö”.

Yksi sellainen vanha kirja, jossa on hyviä vinkkejä esim. hopean puhdistamisesta, on Kotikemistin käsikirja. Sen voi löytää vielä kirjastosta.

Poika on nyt Säteilyturvakeskuksessa laitesuunnittelijana. Hänen vanhempi tyttärensä on jo ylioppilas, pääsi hienoilla

papereilla, oli niiden kahden joukossa, jotka mainittiin erikseen lakkiaisjuhlissa Karkun lukiossa. Nuorempikin tytär on menestynyt lukiossa hyvin. Poikanikin on jo vaari, ja minä olen nyt isovaari.

Vanhimman veljeni vaimo on vanhin suvusta, täytti 94 vuotta 19.11.1993.

Sisareni kuoli 12.7.1997. Hän oli meidän pesueesta toiseksi viimeinen, minä olen nyt viimeinen.

En ole ollut erityisen uskonnollinen, en ole ollut mikään lahkolainen koskaan. Minulla on oma yhteyteni yläkertaan. Olen silti käynyt vieläkin joskus kirkossa. Kävin esimerkiksi Hervannan kirkossa joulun 1995 edellä sellaisessa ekumeenisessa tilaisuudessa, jossa laulettiin joululauluja kuudella kielellä. Se oli niin mukaansatempaavaa, että joillakin jalat rupesivat käymään. Jälkeenpäin olen katsellut eestiksi laulettua virren sanoja ja naureskellut niille. (Aamulehden Moro-liitteessä oli 18.9.1996 juttua otsikolla Kirkko ja karaoke kuuluvat Hervannan pyhäpäivään, ja Martti pääsi värikuvaan niin etusivulle kuin keskiaukeamallekin.)

80-vuotisjuhl

Veljeni poika Kauko Keskinen on Suomen viimeisimpiä havaijikitara soittajia. Heillä on ollut trio: komppikitarra, bassokitarra ja havaijikitara Kauko. 80-vuotispäivilläni tuntui oikein mukavalta, kun Kauko orkestereineen soitti minulle ensimmäiseksi Lemmen onnettaren. Hän tiesi, että se on minun lempikipaleitani. Soittelimme sitä joskus juhlissa sillä lailla duona, että Kauko havaijikitaraa ja minä espanjalaiskitaraa. Se vaati vähän tavallista enemmän harjoittelua, kun ei ollut bassoa mukana.

(Martin 80-vuotisjuhlilta on otettu mahtavan hieno video, jossa riittää aurinkoisen huhtikuun päivän tunnelma, kukkien väriä, tarinaa, runoa, soittoa ja laulua. Kaukon havaijikitarra soi ahkerasti. Tämä on yksi lauluista, jotka Martti siinä esittää ja säestää kitaralla.)

”Aurinko paistoi ja ilma oli lämmin,

kun piennarta kuljin mä pusikkoa päin.
Kärpäset surisi ja heinäkuu jo paistoi,
ja mieli oli raitis ja ajattelin näin:
Elämä on kaunis, kaunis, kaunis,
elämä on kaunis, onhan se niin,
tietäni mä kuljen, kuljen, kuljen,
tietä kuljen silmin avoimin.

Pusikossa lukin verkko naamaani tarttui,
mut polkua mä kuljin järvelle päin.
Mustikan varsilla suven sato karttui,
ja mieli oli raikas ja ajattelin näin:
Kyllä elämä on kaunis, kaunis, kaunis,
elämä on kaunis, onhan se niin,
tietäni mä kuljen, kuljen, kuljen,
katsellen silmin avoimin.”

Kauniit hymyt

Nuorellakin ihmisellä voi olla raikas hymy, mutta vanhoilla ihmisillä näkee tosi kauniita. Hymy on elämän suola.

Tässä naapurissani asuu kumarainen nainen, rouva Järvinen. Vanhempi kuin minä. Emme me missään muualla ole kohdanneet kuin tuossa hississä tai käytävässä. Mutta se hymy! Kyllä vanhalla ihmisellä voi olla kaunis, säteilevä hymy. Hän hymyilee koko kasvoillaan. Siinä ovat silmät ja kaikki mukana.

Olen tavannut samantapaisen elämässäni aikaisemminkin. Siltä ajalta kun olin vielä nuori mies, muistan rouva Nordbergin, joka oli jo keski-ikänsä paremmalla puolella. Hän oli myöskin ihanan hymyn omistaja ja muutenkin suloinen ihminen. Hän kertoi tyttärensä lapsista. Tampereella oli sellainen pyykkäri, jolta tuperkeli oli vienyt nenän. Mumulla oli tyttären poika ja tytär mummolassa. Mummu sanoi, että tänne tulee pyykkäritäti kohta kahville, ja mummu toivoo että te ette puhuisi ettekä kysyisi tädin nenästä mitään. Kun täti tuli kahville, likka meni sen eteen ja sanoi, että mummu kielsi puhumasta tädin nenästä mitään, mutta eihän sillä

nenää olekaan. Rouva Nordberg sanoi minulle, että sillä hetkellä hän toivoi että permanto ja maa olisi revennyt hänen allaan.

Kolmas kaunis hymy oli kaupunginorkesterin sellisti Putkowskin venäläisellä vaimolla. Opiskelin hiukan venäjää, muun muassa hänen johdolla. Vaikka olin nuori ihminen ja hän jo ikäihminen, keski-ikänsä paremmalla puolella, hän oli minusta kaunis ja rakastettava nainen.

Valkoista orjakauppaa

Nyt (1993) tuli kutsu Suomenlinnan päällystökerhon juhliin itsenäisyyspäivän aatoksi, mutta on niin ikävästi, että täytyy jättää sinne meno. Siellä kuitenkin on nestemäistäkin illanviettoa. Yksi kapteeni siellä on enää, jonka tunnen. Ja heti seuraavana päivänä 7.12. on itselläni esiintyminen Tampere-talossa. Se on lasten juhla 5 - 10 vuotiaille. Meitä on kaksi kaverusta täältä Hervannan korttelikerholta. Siellä minulla on kitarani mukana. Hoidan näitä tehtäviä, mihin minut oli jo etukäteen luvattu - vaikken minä ole ihan lupaa antanut, tämä on valkoista orjakauppaa. Mutta kun on tässäkin vireessä vielä kuin tällä hetkellä, niin ihan kivaahan tämä elämä on, esiintyminen on minulle virikettä.

Osallistumiseni näyttelemiseen, soittamiseen ja laulamiseen on jatkunut läpi elämän. Esiinnyin jo 30-luvulla, mm. Morkulla eli rautatieläisten juhlasalilla ja Taiston talolla olin esiintymässä monta kertaa. Ja tämä jatkuu vielä. Venlantuvalle, kunnallisella vanhusten kokoontumispaikalla, meillä on ollut monenlaista toimintaa, näytelmäkerhokin. Mustat silmät -näytelmässä, jota kävimme esittämässä muuallakin, näyttelin kapakoitsija Igoria. Lauloin ja soitin kitaraa. Toinen oli Hella Wuolijoen tekstin pohjalta tehty Loviisan päivä. (Siitä oli artikkeli Hervannan Sanomissa 4.12.1994). Loviisaa esitti Hely Saarinen, ja näytelmän ohjasi Raja-Liisa Halttunen.

Olin mukana myös näytelmässä Reissumies ja reppu, joka kertoi Tapsa Rautavaaran elämästä. Näytelmätoiminnassa ovat olleet mukana myös tuvan emännät Erja Ikkela ja Sisko Rantanen, silloin kun on tarvittu nuorempia näyttelijöitä. V. 1997 yritetään

saada sovitetuksi Opri-näytelmä, joka kertoo evakkona tulleesta karjalaiseudesta.

Näyttelemisen ja muu esiintyminen kai pitää muistikoneistonkin kunnossa, ei pääse dementia viemään muistia. Vai dalmatiako se on? Venlantupa on kehittynyt mukavasti. Tällä viikolla (12.10.1996) olimme joka päivä esiintymässä. Eila Saukkonen on tehnyt melkoisen työn, kun on Maria Jotunin Arkielämää-novellista kerännyt ja sovittanut näytelmän. Siinä esitän Vilehmoni Vehviläistä, suutaria. (Hervannan Sanomissa 3.1.1996 Lilja Stenius kirjoitti tästä näytelmästä otsikolla Lämminhenkistä Jotunia Venlantuvalle.)

Venlantupa on kova reissaamaan. On käyty Seinäjoen kaupunginteatterissa, Jyväskylässä, Lahdessa, Kouvolassa, Kotkassa, Valkeakoskella, puhumattakaan Tampereen teattereista. Molierin Saituri Tampereen Työvänteatterissa oli mainio esitys. On niissä joskus pettynytkin, joskus on pelkkiä täytepaloja. Tampereen Kesäteatterissa ja Operettiteatterissa on hienoja juttuja. Olen sen verran romantikko, että olen tykännyt aina operetista. 20- ja 30-luvuilla sellaista meni paljon. Tänä syksynä (1996) olemme käyneet mm. Kansallisteatterissa katsomassa Katariina Suurta. Sitä ennen kävimme katsomassa Helsingissä Laila Hietamiehen Keisarin perheen. Pikkujouluja viettämässä kävimme Vesilahdella Laukon kartanon lähellä. Molemmilla matkoilla oli bussinkuljettajana Bruno. Vesilahdelle hän ajoi Nokian kautta ja palasi Lempäälän kautta, eli kiersimme Pyhäjärven. Siellä on matkan varrella Sorvan kylä. Kysyin Brunolta, että vieläköhän täällä toimii se linnustusseura Sorvan kyttäjät. Nauroi ja sanoi, että kyllä ne ovat jo täältä häipyneet.

Ystävyyttä ja helliä kosketuksia on saanut tässä elämässään aikakin paljon. Minähän olen jonkinmoinen julkkis tässä vanhuudenpäivilläni. Siinä seurapiirissä, jossa harrastamme näyttämötoimintaa, on viihdytty. Siellä nautitaan toistensa aikaansaamista esityksistä.

Vanhainkodilla olen käynyt näytelmäkerhon mukana näyttelemässä ja laulattamassa ihmisiä.

Kotona soittelen kitaraa ja maniskaa, korjaan kitaroita ja muuta sellaista. Kitaroita on kaksi. Toinen Leningradista hankittu. Toinen oikein hieno orkesterikitara, jonka hankin heti sotien jälkeen ja jota nyt (1996) kunnostan. Kielet puuttuvat vielä. Tämä on hieno kitara, ihan sellon mallinen.

Olen kerran ollut mukana voittamassa kvartetin laulukilpailun. Se oli Tampellan Mieskuoron kvartettilaulukilpailussa 1990.

Vilkmanin Matin kanssa olemme soittelleet kitaralla ja huuliharpulla. Hän vetää kansanomaisesti ulkomuistista, ja hyvin vetääkin. (Matti soitteli työnauhojaan, joilta löytyi mm. Vilkmanin Matin kanssa soitettu Kesäillan valssi duona, Matti huuliharpulla ja Matti kitaralla.) Vilkman, josta olen kertonut, oli Matin isoisä. Vilkmaneita meni itärajan taa, ja pääsivät siellä hengestään Stalinin vainoissa.

Hieman huolestunut

Kelasta tuli kirje, että ottavat minulta kansaneläkkeen kokonaan pois. Mutta ne eivät ota sitä äkkiä vaan vähentävät 20% vuodessa, ja vuonna 2001 se loppuu. Ne katsovat, että kai se jo silloin potkaisee tyhjää. Paitsi jos minä ihan kiusalla elän. Saan sentään nyt eläkettä valtiolta ja Eläke-Varmalta. Sillähän sitä on jaksanut käydä kaljalla.

Pankit siirtävät tehtäviään automaateille. Vanhalle ihmiselle siitä tulee harmia. Olin 75-vuotias, kun tulin kerran Ruotsin reissulta. Kävelin asemalta pankkiautomaatille. Automaatilla oli sitten takana niin iso korsto, että näkyi villapaita molemmilta puolilta selkäni takaa. Syötin korttini niin, että se kanssa jäi sinne. Toisen kerran kun asioin pankkiautomaatilla Koskikeskuksessa, tuli yksi tyyppi nojailemaan olkapäähäni. Vetäisin sitä kyynärpäällä pallean.

Kun Saksa ei asevoimin saanut yhdistetyksi Eurooppaa, se voi nyt yrittää saavuttaa suurvalta-aseman taloudellisin keinoin EU:ssa. Voimme vielä joutua maksamaan toistenkin työttömyysmenoja.

Minua on pidetty ajattelutavaltani porvarina, mutta ei se ihan niinkään ole. Semmoisessa kevätloskassa täällä on kahlattu paljon,

eikä omaisuutta ole suuremmin kertynyt. Poliittinen kantani ei ole paljon muuttunut elämäni aikana, sillä olen sellaisesta kodista, että minkä siellä on oppinut se on pysynyt.

Itänaapurista minä en mitään hyvää näe. Se pursuu sieltä pihalle yhä enemmän. Se ottaisi kyllä Norjan ja kaikki Atlantin satamat haltuunsa, mutta Norja oli niin fiksu, että se kuuluu jo Pohjois-Atlantin liittoon. Ehkä minä sen takia en näe siinä mitään hyvää, kun esimerkiksi somalit tulivat tänne kaikki sitä kautta. Ei tänne ole suoraan tullut muita kuin niiden perheenjäseniä. Ne miehet, jotka olivat perheensä jättäneet, olivat koulutettuja ja vallankumouksellisia, ja kun alkoi tapahtua olojen rauhoittuminen, ne täytyi saada sieltä pois. Ja tännehän ne lykättiin. Tuotiin, ja pyrkivät ensin pohjoisen kautta. Siellä rajavartio toimi oikein hyvin. Täältä meren kautta ne sitten tulivat ja monen yhdistyksen välityksellä. En minä niitä vihaa, eikä minussa ole niitä kohtaan rasismia, mutta olen suoraan sanoen huolissani, kun tiedän että ne ovat käyneet vähemmistökansallisuuksien yliopistot ja muut Moskovassa ja ne on koulutettu määrättyä tehtävää varten. Äijät olivat heittäneet muijansa. Nythän ne hankkivat tänne vaimojaan, ja niitähän yritti tulla kolme tai neljäkin samalle äijälle. Vietnamilaisia kohtaan en tuntenut mitään tällaista, mutta somaleita kohtaan olen tuntenut. Nythän ne tietysti muuttuvat ajan mittaan.

Olen suomalainen, mutten niin sisäänlämpiävä. Hervanta on hyvä paikka asua, vaikka tämä on monikielistä ja -kasvonväristä, ne sopivat meidän katukuvaan.

Ei ole vielä kirkossa kuulutettu, mikä systeemi Venäjälle tulee. Voi olla, etten ole edes näkemässä mitä siitä tulee. Yksi 50 vuottakin on niin lyhyt aika, ettei siinä vielä ehdi paljon mitään tapahtua. Siellä on kaikki paikat ja ydinjätteet ja öljyt hajan-hajan.

Tampere on aika hyvin hoidettu kaupunki, mutta työttömyyttä on. Tehtaat ovat vähentyneet ja nekin automatisoitu. Työttömyys on automaation tulos. Nyt on kysymys siitä, miten kansantulo jaetaan. Kävin katsomassa Tampellassa 60-luvun alussa, ja silloin jo oli automaatio niin pitkällä, että yksi ihminen hoiti monta konetta ja ehti vielä pelata korttiakin. Sisun tehtaallakin koneet

sorvaavat kampiakseleita, eikä ole kuin yksi mies vuorossa yöllä vaihtamassa aihiot. Automaatio hoitaa muun. Kun ennen oli työttömyyttä, annettiin ukoille lapiot kouraan, laitettiin valtion ja kunnan hommiin lapioon nojaamaan. Ei niillä lapioilla paljon aikaan saatu. Nyt ne työt tekevät yksityisyrittäjät koneillaan.

Kylän toiseksi hauskin henkilö

Minusta on tullut pieni julkkis, kun paikalliset lehdet ovat tehneet juttuja näytelmäkerhostamme ja muista kylän asioista. Yksi tempaus oli, kun Aamulehti äänestyytti kulkijoita Hervannan hauskimmasta henkilöstä. Ääniä tuli, mutta oli siinä jo vähän organisoidun toiminnan makuakin. Se oli sellaista kauppaa, etten tiennytkään mitä minun selkäni takana tehtiin. (Martilla on tallessa Aamulehden Moro-liite 1.4.1996, jossa on lopputulokset Hervannan hauskin -äänestyksestä. Martti tuli toiseksi 62 äänellä, voittaja oli Heikki ”Mandoliini” Mikkola 78 puoltoäänellä.)

Aion äänestää kunnallisvaleissa 1996 tätä, joka on tämän päivän Nyky Tampere -lehden etusivulla:

”LAHJOMATON

TORVI

134 NUORTEN KOKOOMUS”

(TORVI-sanan edessä oli outo tyhjä tila. On tainnut Martti korjailla?)

Sekakaloja

Täällähän näitä on sekakaloja: teeriä ja mateita. (Sanoi Martti, kun alkoi löytyä salkusta oikeita nuotteja.)

Tiimalasi. Laulelma. Eläkkeellä olevan rakennusmestari Eino Timlinin käsin kirjoittamat omistuskirjoituksella varustetut sanat, säveltäjä ja sovittaja Helmi Hellman. (Martti lauloi ja soitti kitaralla nauhalle)

”Mä syntymäni myötä tiimalasin sain.

Ei mittaa päivää yötä, se mittas aikaa vain.
Mun riemuimmat retket se mittas kiiruhtain,
mut murheelliset hetket hitaasti valui vain.

Se juoksi kiireisesti, kun ilo vallan sai,
vaan liian vähän kesti mun lapsuuteni kai.
Ja nuoruuteni päivät se mittas harkiten,
vaan pian taakse jäivät nuo päivät parhaitten.

Se juoksi liki puoleen, kun perheen perustin.
Mun aatokset sai huoleen tuo vauhti kiihtyvin.
Se mittas ajan silloin, kun lapset lensi pois.
Mä mietin usein illoin, kuink hidastaa sen vois.

Kun vanhuus tulee vastaan, se tyhjiin juossut on.
Kun hoivaa lastenlastaan, on kaipuu lohduton.
Vaan silloin matkasauvan saan panna oottamaan,
kun multa peittää haudan, niin lapseni sen saa.”

Merimieslaulu purjelaivakaudelta. Ei tiedossa sanoittajaa eikä säveltäjää. (Martti lauloi ja soitti kitaralla nauhalle)

”Mä ostin Lontoosta sen kaulaliinan,
se oli silkkiä kirjavaa.
Kietoa aioin sen kaulaan Miinan,
kun kotirannoille saavutaan.
Mut silkitäpä, luulen, Miina jäikin,
sen Barcelonassa Ines sai.
Sen tulisilmät, sen rusohuulet,
sen poikaveitikka heti sain.

Kolmen kuukauden palkan nostin,
kun pääsin Riossa satamaan.
Siellä Miinalle taas minä sen silkin ostin,
sen kätkin arkkuni pohjahan.
Mut Regolita, sen viekas kieli

ja paulat tummien kutrien
ne kaihtoi mielen, ne haihtoi muistot,
ja esiin kaivoin taas liinasen.

Seelannissa kun jätin laivan,
mä punnat viskasin tiskihin.
Niin monen tuskan, hien ja vaivan,
mä silloin uhrasin silkkihin.
Ota Haitissa tumma kaima
sen kietoi uumahan uhkeaan.
Ei vaatteis ollutkaan suuri vaiva,
kun hiukset vain oli verhonaan.

Silkin neljännen Manilasta
mä ostin immelle Pohjolan.
Vaan siellä hienossa hutikassa
taas Miinan unhoitin kokonaan.
Oi Redesina, sä kaunis perho,
miks minut hurmasit kaijullas?
Sun ylläsi vain oli tuo silkkiverho,
ja minä hetken kun nautin vaan.

Romukaupassa Saidonissa
mä pari frangia tuhlasin.
Ei konjakissa, ei tupakissa,
vaan vaihdoin hienohon silkkihin.
Nyt edessäni on kodin suunta,
ja laineet laivaani tuudittaa.
Ja viikon päästä, jos kestää tuulta,
me kotirannoillen saavutaan.”

Merimieslaulu. Sanat lienevät Alfred Tannerin, säveltäjä ei ole tiedossa. (Martti lauloi ja soitti kitaralla nauhalle)

”Kiinassa kaupunki Vei-Hai-Vei,
matkani mun sinne vei.
Siellä ihmiset on pienii, ne syö vain kärpässienii,

ja eikä muuta puhukaan kun vei-hai-vei.
Vieläkin nyt Kiinan tyttö mielessäni on,
hän kasvoiltaan ol keltainen ja katsoi vinohon.
Kadulla mä hälle huusin heikun-kei,
niin tyttö mulle vastas että vei-hai-vei.

Istuin sitten kapakassa Vei-Hai-Vein,
ja tyttö istuu polvellein.
Me joimme riisiviinaa, ja lotta puhui Kiinaa,
ja pääkin oli mulla ihan vei-hai-vei.
Aamulla kun nukahdin mä hetkeks noin,
poissa oli tyttö sekä lompakkoin.
Kysyin että kukas multa lantit vei,
toiset siihen vastas että vei-hai-vei.

No taakseni mä sitten jätin Vei-Hai-Vein
ja läksin kotirannoillein.
Kun kohtasin mä heilin, mä lahjaks annoin peilin,
ja tervehdykses sanoin hälle vei-hai-vei.
No tyttö mua halasi ja muiskutti
ja kysymyksen korvahani kuiskutti:
Ootkos ollut uskollinen, juu vai ei?
No minä hälle vastasin vei-hai-vei.”

Valokuvia

Martin mummu ja vaari, taustalla Ojalan peltoja
Silloin oli tapana piirtää risti kuvaan, kun ihminen kuoli

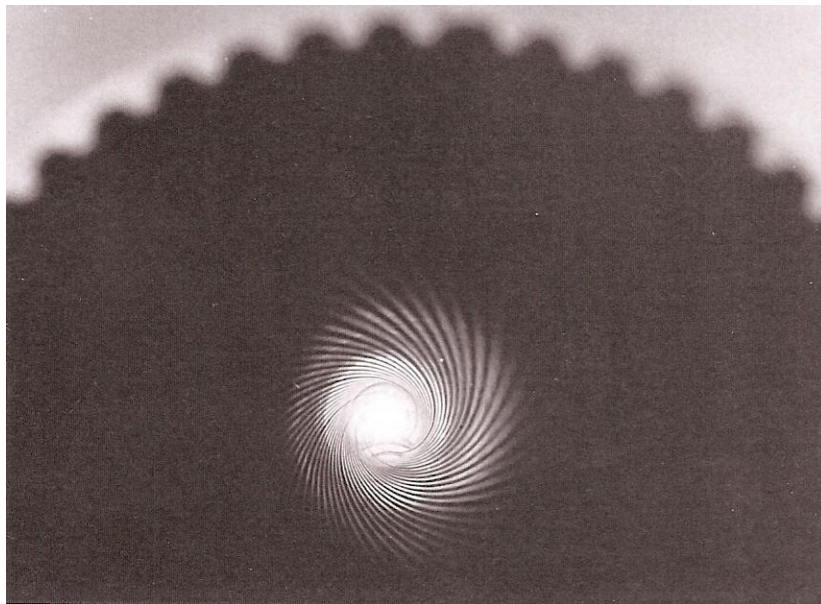
Rauhan kuva kulki mukana sodissa

Työtoverit viestivarikolta
Martti ylärivin kesioikealla vääpelin laatat kauluksissa

Valmiina tervehdykseen

Tulikirnu
Pääesikunnan valokuvaajan näkemys

Skogshyddanin kasvihuone ja Rauha

Skogshyddanin kasvihuone ja Martti
Melonia, kurkkua ja tomaattia omaan käyttöön

Rauha, kukkien valtiatar

Martin pojan tytär Inka

Pyhä metsä Skogshyddanin lähellä

Lähde Skogshyddanin lähellä

Keskisen sukua Hirvenojan pihalla sukkokouksessa
 Vasemmalta oikealle: Martin sisaren mies Otto Manninen, sisar
 Siiri Manninen, veljen pojan vaimo Seija Keskinen, vanhin veli
 Johan Keskinen (edessä) ja hänen poikansa Kauko Keskinen
 (takana), Kaukon pojat Ari ja Jyrki (edessä), Martti, Kari-poika ja
 Rauha

Martin anoppi ja tyttärensä

Martti viihdyttää 80-vuotispäivillään Venlantuvalalla